

T.C.
ANAkkALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DEDE KORKUT KİTABI'NDA TOPLUMSAL DEĞER ALGILARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
BARIŞ KÜÇÜK

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. ABDULLAH AKIN

ANAkkALE - 2013

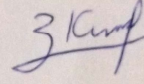
TAAHHÜTNAME

Yüksek isans tezi olarak sunduğum “**Dede Korkut Hikâyeleri’nde Toplumsal Değer Algıları**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

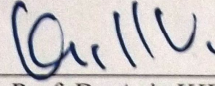
Tarih

20.11.2013

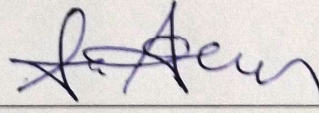
Barış KÜÇÜK

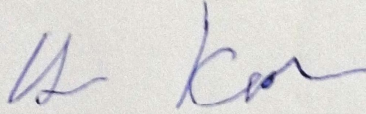
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Barış KÜÇÜK'e ait Dede Korkut Kitabı'nda Toplumsal Değer Algıları adlı çalışma, jürimiz
tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında,
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üye Prof. Dr. Aziz KILINÇ

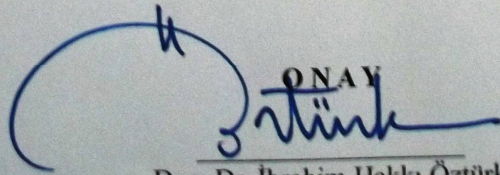

Üye Yrd. Doç. Dr. Abdullah AKIN
(Danışman)

Üye Doç. Dr. Hasan KAPLAN

Tez No : 10008518
Tez Savunma Tarihi : 18.06.2013

Doç. Dr. İbrahim Hakkı Öztürk
Enstitü Müdürü
24.6.2013

ÖZET

Her toplumda millî hafızaya kazınan edebî eserler vardır. İşte, Dede Korkut Hikâyeleri de Türk milleti için bu noktada bulunan nâdide eserlerdendir. Hikâyeler birçok maddi ve manevi değeri barındırır ve bu yönüyle zengin bir kaynak durumundadır. Bu kaynaktan birçok alanda faydalanmak mümkündür.

Bu çalışmada, “Din ve ahlâk eğitiminde Dede Korkut Hikâyeleri’nden nasıl yararlanabiliriz?” sorusunun cevabını aramaktadır. Hikâyeler ve konu ile ilgili kitap ve makale gibi çeşitli yayınlar titizlikle incelenmiştir.

İlk olarak, konuyla ilgili bazı temel bilgiler verilmiştir. Ardından hikâyelerden elde edilen bulgular tasnif edilip yorumlanmıştır. Sonraki bölümde eğitimde edebi eserlerin kullanımı ele alınmış ve hikâyeler üzerinden örneklendirmeler yapılmıştır. Son bölümde çıkarılan sonuçlar değerlendirilerek çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Kitabı, Toplum, Değer, Eğitim, Din, Ahlâk, Edebiyat, Hikâye, Kültür

ABSTRACT

In every society, there are literary works, which is etched in the national memory. Here are The Book of Dede Korkut for Turkish nation at this point, are among the rarest. Stories contains many material and spiritual value and it is a rich source of this aspect. Possible to benefit from this source in many areas.

In this study, The Book of Dede Korkut of religious and moral education, the answer to the question of how can we sought. Stories and various publications such as books and articles on the subject carefully examined.

First, given some basic information on the subject. Then, the findings were classified and interpreted. The use of literary works in education is discussed in the next section and stories were sampling on this subject. In the last section, conclusions are evaluated and various proposals have been made.

Key Words: The Book of Dede Korkut, Society, Value, Education, Religion, Moral, Literature, Story, Culture

ÖNSÖZ

Dede Korkut Hikâyeleri, bir milletin kültürel, dinî, ahlâkî değerlerini; geçmişini, acısını, sevincini bağrında taşıyan özel bir metindir. Hikâyelerde anlatılanlar, sadece bazı olağan ve olağanüstü olaylar değil, aslında bir toplumun geçmişten bugüne “milletleşme” hikâyesidir.

Bu hikâyeler, bugün elimizdeki resmin ana hatlarından derin izler taşımaktadır. Bu açıdan bugünü en iyi şekilde anlamamız için de önemlidirler.

Hiç şüphe yok ki eğitim, bir toplumun en önemli unsurlarından biridir. Geçmiş yüzyıllarda bugünkü gibi sistemli eğitim kurumları yaygın olmadığı için halk, eğitim ihtiyacını farklı yollarla karşılıyordu. Bu yollardan en öne çıkanı, ağızdan ağza dolaştırılan sözlü edebiyat ürünleriydi. İslâm’a geçişin ardından da bu gelenek gelişerek devam etti. Toplumsal dinî karakterler öncülüğünde halk bu birikim ile bilgilendirildi. Ama ne var ki, modernite rüzgârının toplumun üzerine esmeye başlamasıyla bu gelenek, bu yüzlerce yıllık birikim bir kenara atılmaya başlandı.

Bugün geldiğimiz noktada, derin bir kökünden uzaklaşma, başkalarına özenme hastalığı, toplumumuzda en ağır şekilde seyrediyor. Maalesef, dış mihraklardan ithal edilen şeyler kültürel, dinî ve ahlâkî yapımızı da sarsma noktasına gelmiştir. Bu aşamada yapılabilecek en önemli şeylerden biri yüzyılların olumlu kazanımlarına sırt çevirmeden, köklerimize sahip çıkmak olacaktır. Bu çalışmanın hem bu amaca hizmet etmesini hem de günümüz eğitim anlayışında işlerlik kazanacak bir eğilim meydana getirmesini temenni ediyoruz.

Böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında aktardığı birikimle ve gösterdiği anlayışla büyük emeği bulunan, danışmanım, Sayın Yrd. Doç. Dr. Abdullah Akın’a ve destekleriyle bizi yüreklendiren, anabilim dalımızın değerli hocalarına teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamı, bugüne gelmemde en büyük pay sahibi olan iki kadına; beni “evvel zamanın hikâyeleri”yle büyüterek onları sevdiren, muhterem anneannem Müşerref Yıldırım Hanımefendi ve dünyaya gelmeme vesile olan, her daim arkamda durarak benim için her zaman bir anneden daha fazlası olan, muhterem annem Sevim Yıldırım Hanımefendi’ye ithâf ediyorum.

Barış KÜÇÜK

Çanakkale - Haziran 2013

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Din ve Eğitim.....	3
1.2. Din Eğitimi Bilimi.....	4
1.2.1. Metod Kavramı.....	6
1.2.3. Öğretimde Metodlar.....	7
1.2.3.1 Genel Öğretim Metodları.....	7
1.2.3.2.Özel Öğretim Metodları.....	8
1.3. Ahlâk.....	8
1.4. Ahlâk ve Eğitim.....	8

BÖLÜM II

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ VE DEDE KORKUT

2.1. Dede Korkut Hikâyeleri.....	11
2.1.1. Yazmalar.....	12
2.1.1.1 Dresden Yazması.....	13
2.1.1.2. Berlin Yazması.....	14
2.1.1.3. Vatikan Yazması.....	14
2.1.2. Hikâyelerin Genel Konuları.....	15
2.1.3. Hikâyelerin Oluştığı Bölge ve Zaman.....	15
2.1.4. Hikâyelerin Yazıya Geçirilişi.....	16
2.1.5. Hikâyeler Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	17
2.2. Metinlere Yansıyan Edebî Türler ve Özellikleri.....	18
2.2.1. Mit ve Mitoloji.....	19
2.2.2. Masal.....	20
2.2.3. Destan.....	20
2.2.4. Halk Hikâyesi.....	21
2.3. Dede Korkut.....	23

BÖLÜM III

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE DİNÎ VE AHLÂKÎ DEĞERLER

3.1. Dinî Değerler.....	26
3.1.1. Allah İnancı.....	26
3.1.2. Hz. Peygamber	28
3.1.3. Diğer Peygamberler ve Kıssaları.....	30
3.1.3.1. Hz. Adem ile Şeytan.....	30
3.1.3.2. Hz. Nuh, Şeytan ve Eşek.....	31
3.1.3.3. Hz. İbrahim'in Ateşe Atılması.....	31
3.1.3.4. Nemrud Kıssası.....	32
3.1.3.5. Hz. Musa ile Firavun.....	33
3.1.3.6. Hz. Musa'nın Asası.....	33
3.1.3.7. Hızır Aleyhisselam.....	34
3.1.4. Ehli Beyt ve İslâm Büyükleri.....	34
3.1.4.1. Hz. Ebû Bekir.....	35
3.1.4.2. Hz. Osman.....	35
3.1.4.3. Hz. Ali.....	35
3.1.4.4. Hz. Âişe ve Hz. Fâtıma	35
3.1.4.5. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin	36

3.1.5. Kur'an-ı Kerîm.....	37
3.1.6. Melekler.....	38
3.1.7. Dualar.....	39
3.1.8. Abdest ve Namaz.....	44
3.1.9 Şahadet Getirmek.....	45
3.1.10. Kurban Kesmek.....	46
3.2. Ahlâkî Değerler.....	47
3.2.1. Aile.....	47
3.2.1.1 Nişanlılık.....	49
3.2.1.2. Evlilik.....	50
3.2.1.3 Kadın/Anne ve Çocuk.....	54
3.2.2 İyilik ve Fedâkarlık.....	56
3.2.3 Dayanışma ve Yardımlaşma.....	60
3.2.4 Söz Verme/Yemin Etme.....	61
3.2.5 Misafirperverlik.....	63
3.2.6 Hediyeleşme.....	63

BÖLÜM IV

DİNÎ VE AHLÂKÎ EĞİTİMDE EDEBÎ ESERLER VE DEDE KORKUT HİKÂYELERİ

4.1. Dinî ve Ahlâkî Eğitimde Edebî Metinler.....	65
4.2. Dinî ve Ahlâkî Eğitimde Metodlar ve Dede Korkut Hikâyeleri.....	70
4.2.1. Takrir Metodu.....	70
4.2.2. Soru-Cevap Metodu.....	70
4.2.3. Kıssa ve Mesel Metodu.....	72
4.2.4. Tartışma Metodu.....	73
4.2.5. Rol Oynama (Dramatizasyon) Metodu.....	74
4.2.6. Örnek Olay İncelemesi.....	75
4.2.7. Örnek Edinme/Taklit ve Telkin Metodu.....	75
4.2.8. Animasyon ve Çizgi Roman Metodu.....	78
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	79
KAYNAKÇA.....	82

KISALTMALAR

Akt.	:	Aktaran
Bkz.	:	Bakınız
Çev.	:	Çeviren
ÖNDER	:	İmam Hatip Lisesi Mezunları ve Mensupları Derneği
Dr.	:	Doktor
Ed.	:	Editör
KARAM	:	Karadeniz Araştırmaları Merkezi
M.Ö.	:	Milattan Önce
OTAM	:	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	:	Sayfa
TDAY	:	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TSA	:	Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi

GİRİŞ

“Destanlar devri çoktan kapandı” diyen doğru söylüyordu, ne var ki, eğer bir metin, insanın masal çağının kuytularına sızıyorsa onda, çağları aşan bir nefha esiyorsa, kendi çağını sürekli açıyor demektir. Dede Korkut, okudukça çoğalan ve bize bir milletin bütün macerasını birkaç hikâye çerçevesinde yansıtan bu tür metinlerdendir.¹ İşte bu müstesna metinlerin günümüz kuşaklarına yeterince tanıtılmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını önemli görüyoruz. Bu hikâyeler, geçmişten günümüze bir milletin can damarlarına nüfuz eden dünyevî ve uhrevî birçok zenginliğin tezahürlerini barındırmaktadır. Metinlerdeki bu zenginlikleri ortaya çıkararak eğitimde alanında da bu zenginlikten faydalanma arzusu, bizi bu çalışmayı yapmaya iten temel unsurdur.

Dede Korkut Hikâyeleri, sürekli batıya göçen ve Oğuzluktan Türkmenliğe, Osmanlılıktan Cumhuriyet Türklüğüne doğru değişim süreci geçiren toplumumuzun geleneksel değer yargılarının ve İslâm kültürüyle bütünleşmenin günümüzde de süren olumlu kimliklerinin tamamına sahiptir. Alperen, şair-evliya özelliklerini barındıran kahramanı ve anlatıcısı ile de bunu hâlâ canlı biçimde sunmaktadır. Önemi de buradan gelmektedir. Bu esere yönelecek dikkatler onun kültürümüzdeki önemini göstermekten çok, bizim o değerlerle yeniden bütünleşmemize de hizmet edecektir.²

Hikâyelerdeki kişilerin, değer yargıları, karakter yapıları ile geleneksel hayat tarzının yansımaları ve insanî ilişkilerin tipik özelliklerindeki evrensel ahlâkî ilkelerin iyi bilinmesinin, dinî eğitim-öğretim sistemindeki ahlâkî öğelerin pekiştirilmesine ve daha anlaşılır bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayacağı inancındayız.

Çalışmamızda, Dede Korkut Hikâyeleri’nde bulunan evrensel ahlâk ilkelerinin İslâm ahlâkı ile benzer yönlerini araştırdık. Manevî unsurları tespit ederek analiz etmeye çalıştık. Bu değerlerin eğitimde kullanılabilirlik düzeyini belirlemeyi çalışarak çeşitli uygulama önerileri sunduk.

¹ Sadık Yalsızuçanlar, *Dede Korkut Kitabı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 7.

² Mustafa, Miyasoğlu, *Dede Korkut Kitabı*, Akçağ Yayınları, 4. baskı Ankara, 2009, s. 30.

Araştırma yapılırken, řu ana kadar iki nüshası orijinal kabul edilen, Dede Korkut Hikâyeleri'nin Dresden nüshası temel alınmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri hakkında yapılmış bilimsel araştırmalar, konuyla ilgili makale ve tartışmalar ile çeşitli yorumlar göz önünde bulundurularak, dinî ve ahlâkî öğeler eğitim açısından değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Çalışmamız linguistik bir çalışma olmadığı için hikâyelerin orijinal metni yerine, sadeleştirilmiş ve günümüze uyarlanmış metinler baz alınmış ve gerekli yerlerde alıntılanmıştır. İhtiyaç duyulan noktalarda orijinal metne de bakılmıştır. Metinlerin orijinalliğini kaybetmeden günümüze geldiği ve Dresden nüshasının incelemeye daha uygun olduğu varsayılarak çalışmamız şekillenmiştir.

BÖLÜM I

TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Din ve Eğitim

Toplumun en önemli unsurlarından biri de dindir. Din olgusuna kültür seviyesi olarak en alt basamaklarda bulunan toplumlardan en üst basamaklarda bulunan toplumlara kadar, bütün toplumlarda rastlanmaktadır³. İnsanî değer algılarının içerisinde en önemli yeri, “dinin ve dinî değerlerin” oluşturduğu söylemek mümkündür. Dinin insanı ve toplumu yapılandırmada, insan hayatını anlamlandırmada, kendisi ile çevresi arasında uyum sağlamada şahsına ve topluma karşı gerçek anlamda bir sorumluluk bilinci kazanmasında önemli bir görevi bulunmaktadır.⁴ İşte bu özellikleri kazandırmayı amaçlayan dinin ve dinî değerlerin topluma en sağlıklı biçimde aktarılması ve benimsenmesinin sağlanması gerekmektedir.

*“Eğitim, sadece bazı fikir ve kavramların zihinsel bir tanzimi ya da bazı dış gerçekliklerin metodolojiye dayanan bilgisi anlamına gelmez. O, kişiliğin bir dönüşümü, bireyde ideal arzusu doğuran davranışlarla hayatîyet kazanan bir sürecin başlangıcı demektir.”*⁵ Din insanları saadete götürecek yegâne yoldur. Ancak insan aklını, arzularını ve iradesini dinin gösterdiği ölçüde kullanarak bu saadete ulaşabilir. Dinin gösterdiği saadet yoluna, zamanında ve yeterli düzeyde yapılacak eğitim ile girmek mümkün olabilir.⁶

İslâm’da eğitim-öğretim faaliyeti Hz. Muhammed’in peygamberlik vazifesini alması ile başlamıştır. İslâm Peygamberi aynı zamanda Müslümanların da ilk öğretmeni olmuştur.⁷ Müslümanlara göre İslâm, her alanda; Allah, insan, tabiat ve ölüm ötesi âlem hakkında en doğru bilgilere ulaşmanın adıdır. İslâm’ın bütün kurallarını, iman, ibadet ve

³ Abdurrahman Dodurgalı, *Eğitim Sosyolojisi*, Marmara Üniversitesi İFAV, İstanbul, 1995, s. 45.

⁴ Mehmet Bahçekapılı, *Avrupa’da Din Eğitimi*, ÖNDER Yayınları, İstanbul, 2012, s. 7.

⁵ Syed Ali Ashraf, “Edebiyat Eğitimi ve Dinî Değerler: İslâmî Yaklaşım”, (Çev. Adem Çalışkan), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, Sayı: 1, 2002, s. 146.

⁶ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 15.

⁷ Abdullah Akın, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 19.

ahlâk esasları sayesinde dünyayı ve kendimizi en doğru şekilde anlayabiliriz. Dinin doğru anlaşılmasında insanın da doğru tanınması şarttır. Bu anlamda da hem dinî hem beşerî bilimlerden faydalanmak mümkündür. Bu doğru tanınma ve tanıtmanın ardından, İslâm'ın getirdiği emir ve yasakların eğitim ve öğretime tatbiki gereklidir.⁸

Kur'an-ı Kerim'de Allah isminden sonra en çok geçen kelime “*Rabb*” olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in ilk suresinde ve ilk nâzil olan ayetlerde de geçmektedir.⁹ “*Rabb*” kelimesi terbiye manasında bir mastardır.¹⁰

Eğitimle ortaya çıkan tavır ve davranış, insanın hayatı boyunca karşılaşacağı olaylar karşısında bilinçli tepkiler vermesini sağlar.¹¹ Bu bilinçli tavırlar tekrar edildikçe yerleşerek karakter halini alır.

Din sosyokültürel sistemin aslî ve çok önemli bir ögesidir. Toplumsal kültürün maddî unsurları yanında, toplum kültürünün önemli bir veçhesini oluşturan dinî inançları, değerleri, normları, duyguları, düşünceleri ve davranışlarından oluşan manevî-dinî kültür unsurları da, ancak eğitim ve öğretim vasıtasıyla ileri yaştaki kuşaklardan genç kuşaklara aktarılabilir. Bununla birlikte kişinin kendi bütünlüğü içinde dinî kişiliğini kazanabilmesi de eğitimin vasıtasıyla gerçekleşmektedir.¹²

Peygamber Efendimiz (S.A.V) bir hadis-i şeriflerinde, “*Her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra anası-babası onu Yahudî, Hıristiyan, veya Mecûsi yaparlar.*”¹³ buyurarak dinin hem fitrî hem de kesbî yönlerinin bulunduğu işaret etmiş, dinî eğitim ve öğretimin insana etkisini vurgulamıştır.¹⁴

1.2. Din Eğitim Bilimi

Eğitim ve din, ortak özellikleri sebebi ile birçok noktada birleşir. Şöyle ki: her ikisi de toplumsal bir gerçektir ve insanla başlayıp insanla devam etmektedir. Her ikisi de

⁸ Halis Ayhan, *Din Eğitimi...*, s. 17.

⁹ Halis Ayhan, *Din Eğitimi...*, s. 43.

¹⁰ Halis Ayhan, *Din Eğitimi...*, s. 45.

¹¹ Halis Ayhan, *Din Eğitimi...*, s. 46.

¹² Bünyamin Solmaz, *Din, Eğitim, Kalkınma*, Aybil Yayınları, Konya, 2012, s. 74.

¹³ Buhari, Cenaiz: 80,92; Müslim, Kader: 22,23,24,25.

¹⁴ Bünyamin Solmaz, *Din, Eğitim, Kalkınma...*, s. 74.

insanın iyi şekilde yetiştirilmesini amaçlar ve en nihayetinde her ikisi de insan içindir ve insanlar tarafından uygulamaya konulmaktadır.¹⁵

Yirmi birinci yüzyılın başlarında din eğitimi, hala dünyanın pek çok yerinde üzerine bir hayli tartışma olan bir alan olmaya devam etmektedir.¹⁶ Bu tartışmalar, onun kavramsal olarak ifadesinden uygulama sahasındaki yönlerine kadar geniş bir çerçevede devam etmektedir. Ancak temel olarak din eğitimi, teoride ilâhiyatın bir yan disiplini olarak düşünülebileceği gibi, eğitimin bir yan disiplini olarak da düşünülebilir. Ayrıca o, hayatın bütünü ile ilgili ilgilenen çok boyutlu bir problem alanı olarak da düşünülebilir.¹⁷

Din tek başına her şeyi kapsamadığı gibi, dindarlığı belirleyen yegâne faktör de değildir.¹⁸ Doğrudan eğitim yoluyla bazı şeyler kazandırılabilirdiği gibi bunun yanında dolaylı olarak da kazandırılabilen birçok nitelik bulunmaktadır.

Eğitimi, insan yaşamına yönelik “*istendik ve kasıtlı*” bir müdahale olarak nitelendirirsek, din eğitimini de insanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak amacıyla, zihinsel, ruhsal ve sosyal dünyasına yönelik manevi rehberlik faaliyetleri olarak tanımlayabiliriz.¹⁹ Din eğitimi, gerçekliğin dinî boyutlarını araştıran bilimsel bir disiplindir.²⁰

Bugün içinde bulunduğumuz bilim, din ve kültür hayatı hiç kuşkusuz ki eğitim ve öğretim sistemimiz ile yakından ilgidir.²¹ Bu anlamda toplumun dinî ve ahlâkî durumu da eğitim ile doğrudan ilintilidir. Din ve ahlâk eğitiminin önemi de buradan gelmektedir.

Müslümanlar için din eğitiminin temelleri şüphesiz ki Kur'an-ı Kerim'e dayanmaktadır. Bu anlamda, ilmî temelleri bakımından Kur'an-ı Kerim'den çıkarılan yorumlar çerçevesinde, Hz. Peygamber'in uygulamaları ile desteklenen bir alandır.²²

Kur'an-ı Kerim, birçok ayette kendisini bir yol gösterici, bir rehber, bir hidayet kaynağı olarak tanıtmaktadır²³. Esasında Kur'an, baştanbaşa insanı eğitmek, ona dünyada

¹⁵ Bünyamin Solmaz, *Din, Eğitim, Kalkınma...*, s. 73.

¹⁶ Robert Jackson, *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım*, (Çev. Üzeyir Ok, M. Ali Özkan), Dem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11.

¹⁷ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 28.

¹⁸ Ahmet Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 190.

¹⁹ Mehmet Bahçekaplı, *Avrupa'da Din Eğitimi...*, s. 7.

²⁰ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 33.

²¹ Hamit Er, *Osmanlı Devleti'nde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1999, s. 13.

²² Abdurrahman Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, Marmara Üniversitesi İFAV, İstanbul, 1999, s. 35.

²³ Bakara Suresi, 2:3; İsrâ Suresi, 17:9.

iyi ve doğru bir insan olarak yaşamının yollarını göstermek, ahiret için hazırlamak amacıyla gönderilmiştir diyebiliriz²⁴. Şu ayet bunu destekler niteliktedir: “*İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak için sana da bu Kur’an’ı indirdik. Umulur ki düşünüp anlarlar*”²⁵.

Müslümanlar için din eğitiminde, Kur’an ve sünnet gibi iki esasa dayanarak, dinden gelen bilgilerle eğitim biliminin verilerini birleştirmek suretiyle, insanların Allah’ın iradesine uygun kişiler yetişmesine katkı sağlayacak çalışmalar yapmak esastır. Din eğitimi, insanların hayatları boyunca karşılaşabilecekleri dinî yaşantı ve anlayış ile ilgili teorik ve pratik problemleri araştıran, inceleyen, çözümler üreten, geleceğe yönelik teoriler geliştiren bir bilim dalı²⁶ olması yönüyle insan hayatı için önemli bir noktada yer almaktadır.

Hz. Peygamber’in sağlığında İslâm’ın insanlığa anlatımı ve öğretimi, öncelikle bir tebliğ, ilan etme, duyurma ve bildirme faaliyeti olarak başladı. Ardından İslâm’ı kabul ederek benimseyenler için dinin esaslarını kapsamlı olarak öğretme, bilgilendirme, bu yönde tutum ve davranışların düzenlenmesine yardımcı olma tarzında bir anlayış sergilendi. Zaman ilerledikçe İslâmiyet toplumda yerleşti ve böylece yeni kuşaklar topluma katılmaya başladıkça dinin daha planlı ve düzenli etkinliklerle öğretilmesi ihtiyacı doğdu.²⁷ Bu ihtiyaca binaen dinin anlatılması ve öğretilmesi noktasında çeşitli metod ve teknikler kullanılmaya başlandı.

1.2.1. Metod Kavramı

Fransızca bir kelime olan **metod** (méthode), usûl, yol, yöntem, tarz, biçim, sistem gibi anlamlara gelmektedir.²⁸ Metod ifadesinin kelimenin anlamından hareketle onu, ulaşılmak istenen hedefe en emin yollardan varmak için, öncesinde bilinçli olarak planlanan ve programlanan bir yol olarak düşünebiliriz.²⁹ Metod, belirlenen amaçlara varabilmek için doğru ve güvenilir en kısa yoldur.³⁰ Uygulanan alan ve ulaşılmak istenen

²⁴ Abdurrahman Dodurgalı, *Din Eğitimi...*, s. 35.

²⁵ Nahl Suresi, 16: 44.

²⁶ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi Bilimi*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005, s.28.

²⁷ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi...*, s. 61.

²⁸ Tahsin Saraç, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, Ankara 1976, c. II, s. 253, 834-835.

²⁹ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yayınları, Ankara, 2007, s. 189.

³⁰ İsmet Kemertaş, *Uygulamalı Genel Öğretim Metodu*, Birsan Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 57

amaca göre, bazen bir değil birden fazla metod söz konusu olabilir ve amaca ulaşmak için kompleks şekilde birçok metoddan faydalanılabilir.³¹

Metod, çalışmalarını düzenleyip, disiplin altına almayı kolaylaştırır, aynı zamanda yapılan işe ciddiye kazandırarak amaca ulaşmada önemli ölçüde kolaylık sağlar.³² Her konu kendi mahiyetine göre farklı metodlarla işlenebilir. Bu bakımdan tek bir metodla sınırlama yapmak doğru değildir. Özellikle eğitim ve öğretimde tek bir metod yoktur metodlar vardır.³³

1.2.2. Öğretimde Metodlar

Öğretimde kullanılmak metodların sahip olması gereken özellikler arasında seçilen yöntemin katılımcı özellikleriyle tutarlılığı, öğretime özgü amaçlara uygunluğu, eğiticinin yetenekleri ve deneyimi ile tutarlılığı, pratik ve işlevsel olması gibi özellikler oldukça önemlidir.³⁴

Öğretimde çeşitli alanlarda kullanılabilen yaygın eğitim metodları olabildiği gibi alanlara özgü özel metodlar da olabilmektedir. Bu açıdan öğretim metodlarını temelde iki gruba ayırabiliriz:

1. Genel Öğretim Metodları
2. Özel Öğretim Metodları

1.2.2.1. Genel Öğretim Metodları

Genel öğretim metodlarından kasıt, daha çok bütün derslerde ortak olarak uygulanabilecek genel nitelikli gayeleri, yöntemleri, kuralları, ders araç ve tekniklerini, değerlendirme usûlleridir. Adından da anlaşılacağı üzere, herhangi bir alana bağlı/mahsus olmayan genel nitelikteki metodlar bu gruba girmektedir.³⁵

³¹ Mehmet Şanver, *Kur'ân'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004, s. 29.

³² Mehmet Şanver, *Kur'ân'da Tebliğ...*, s. 30.

³³ İsmet Kemertaş, *Uygulamalı Genel...*, s. 327.

³⁴ M. Akif Kılavuz, *Kuşaklararası Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2011, s. 132.

³⁵ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve...*, s. 191.

1.2.2.2. Özel Öğretim Metodları³⁶

Özel öğretim metodları ifadesi, herhangi bir dersin ayrı ayrı konularını, amaçlarını, ilkelerini, araç ve gereçlerini ders anlatım metod ve tekniklerini ifade etmektedir.³⁷ Çeşitli alanları has bazı metodlar olabileceği gibi, bazı alanlar arasında ortak metodlar da bulunabilir.

1.3. Ahlâk

Ahlâk dediğimiz zaman, akla gelen şey sadece insan davranışlarıdır. İnsandan başka canlıların hareketleri ahlâkî davranış sayılmamaktadır.³⁸ “*Ahlâk kelimesi; Arapça asıllı olup huy, karakter gibi anlamlara gelir. Moral kelimesi de Latince asıllı olup; adet, karakter, hâl ve hareket tarzı anlamına gelir. Ahlâk, kişilerin bilinçli hareketlerini konu edinir. Ahlâk, her yerde ve her zaman günlük yaşamın içindedir.*”³⁹ Ahlâk bir nevi, hürriyeti iyiye kullanma görevidir.⁴⁰

Ahlâk toplumsal kökenli bir olgu olarak mutlak değil izafidir.⁴¹ Tarihsel ve toplumsal koşulların değişmesi sonucu ahlâk da çeşitli değişiklikler gösterir. Evrensel bir ahlâk çerçevesi olsa da esasen özerk zaman ve mekânlarla sınırlı çeşitli ahlâkî sınırlılıklar olduğunu söylemek yanlış olmaz.⁴²

Hareketlerimizin ahlâkî bir değer taşıyabilmesi için, onların özgür bir bilincin eseri olması lazımdır.⁴³ Bu açıdan özgür bir irade olmadan, başka tesir ve baskı unsurlarının olduğu bir ortam ve durumda davranışların ahlâkîliğini sorgulamak doğru değildir.

1.4. Ahlâk ve Eğitim

³⁶ Din eğitimi ile ilgili öğretim metodlarından bazıları Dede Korkut Hikâyeleri üzerinden örneklendirerek 4. bölümde verilmiştir.

³⁷ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve*, s. 191.

³⁸ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 11

³⁹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 209-210.

⁴⁰ Alexis Bertrand, *Ahlak Felsefesi* (Çev. Salih Zeki), Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara, 2001, s. 1.

⁴¹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Sosyoloji*, Sebat Yayınevi, İstanbul, 1939, s. 124.

⁴² İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Sosyoloji...*, s. 137.

⁴³ Nurettin Topçu, *Ahlak*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 18.

*“Ahlâk ve eğitim tarih boyunca paralellik göstermiştir. Biri olmadan diğerrinin varlığından söz etmek zordur. Bu yüzden çoğunlukla ahlâkî değerler ve eğitim arasında ilişki kurulmuştur.”*⁴⁴ En genel bildiğimiz şekilde ahlâkî eğitimin ilk alındığı yer ailedir. Bunun dışında eğitim ve öğretim kurumlarında özellikle küçük yaş gruplarında yoğunlaşmak üzere ahlaki eğitimin varlığından söz edebiliriz. Eğitim kurumlarında dini ve ahlaki eğitimin özellikle küçük yaşlarda yoğunlaştırılması, ahlaki özellik ve davranışlar da dâhil olmak üzere birçok önemli özellik ve davranışın kazanılmasında çocuğun algısının en açık olduğu dönem olarak tabir edilen *“kritik dönem”*lerin en iyi şekilde değerlendirilmesi içindir. Kritik dönem kavramının çeşitli özellikler için farklılık gösterebileceği unutulmamalıdır.

*“Günümüzde ahlâkî değerler ve insanî hasletlerin kazanımı ile ilgili eğitim-öğretim vazifesinin aile dışına doğru kaydığını, okulun etkinliliğinin gitgide arttığını görüyoruz. Bu süreçte hem aile yapısındaki değişimden, hem de okulun çağlar boyunca insan hayatında hiç olmadığı kadar belirleyici hale gelmesinin payından söz edebiliriz. Bir taraftan aile, yapısal olarak küçülmekte ve modern yaşam koşulları sebebiyle ailen-çocuk münasebetleri büyük ölçüde azalmaktadır”*⁴⁵. Bu sebeple, ahlâkî değerlerin eğitim alanlarında daha yaygın ve aktif şekilde verilmesi suretiyle, eğitimin anlam ve niteliğinin arttırılması ihtiyacı doğmuştur.

Günümüzde ahlâkî bölümlere ayırarak bazı temel kavramlar üzerine oturtma eğilimi yaygınlaşmaktadır.⁴⁶ Modern dönemlerle birlikte ahlâk, “çevre ahlâkî”, “iş ahlâkî”, “kamu ahlâkî”, “bilim ahlâkî”, “sanat ahlâkî”, “eğitim ahlâkî” vb. alt dallara ayrılmaya başlanmıştır. Bu açıdan ahlâk eğitiminde de konulara göre derinlik kazanma söz konusu olmuştur. Bu çeşitlenmeler din ve ahlâk eğitime de yansımıştır. Her ne kadar hususi alanlara göre eğitim anlayışı pek yaygın olmasa da, genel din ve ahlâk derslerinde konularına göre ahlâkî olguların alt başlıklar olarak verilerek işlenmesi de yaygınlaşmaktadır.

Tüm insanlarda tabii ve fitrî olarak mevcut bulunan din duygusu, dışarıdan herhangi bir etki olmaksızın kendi kendine, tam anlamıyla gelişip olgunluğa ulaşamaz.⁴⁷

⁴⁴ Gökhan Palgın, *Cemil Meriç’te Etik Değerler ve Eğitim*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, s. 38.

⁴⁵ Z. Şeyma Aslan, “Değerler Eğitiminde Bir Yöntem Önerisi: Edebiyat Metinlerinde Yararlanma”, *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı*, İstanbul 28-29 Mayıs 2010, s. 47, İstanbul 2012.

⁴⁶ Mustafa Köylü, *Küresel Ahlak Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2006, s. 182.

⁴⁷ Bünyamin Solmaz, *Din, Eğitim, Kalkınma...*, s. 75.

Din gibi ahlâk da, öğrenilebilen ve geliştirebilen bir değerdir.⁴⁸ Bu yüzden Cenab-ı Hak, peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla insanları ahlâken de terbiye etmiştir.

Dede Korkut Hikâyelerine konu olan olaylarda ahlâkın önemli bir değer olduğu görülür. İyi ile kötü, haklı ile haksız, karşı karşıyadır. Bu anlayış metinlerin içyapısında işlenmiştir.⁴⁹ “*Burada anlatılan toplumun, etik, estetik, dini ve sosyal anlamda ideal bir dünya tasarımı olduğu söylemek mümkündür.*”⁵⁰ Hikâyelerde, sosyal ve ahlâkî yönlerden çocukların ve gençlerin örnek alabilecekleri pek çok nokta bulunmaktadır.

⁴⁸ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 78.

⁴⁹ Ali Öztürk, *Çağların İçinden Türk Destanları*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2009, s.274-275..

⁵⁰ Himmet Uç, “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi” *Millî Folklor Dergisi*, Ankara 2003, s. 54.

BÖLÜM II

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ VE DEDE KORKUT

2.1. Dede Korkut Hikâyeleri

Dede Korkut Hikâyeleri’ni içeren eserin tam adı: “*Kitab-ı Dede Korkut alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzân*” (Oğuz Boyları dilince yazılmış Dede Korkut Kitabı)’dır.

Eserin Dede Korkut adı ile anılmasına sebep, Dede Korkut adındaki ozanlar pîrinin eserin bir nevi müellifi durumunda bulunması, eserde toplanmış olan Oğuz destanlarının onun tarafından düzenlenmiş gösterilmesidir.⁵¹

“Dede Korkut Hikâyeleri, Türk dili yadigârlarının başında gelir. Onun bu vasfa sahip olmasının tabii ki sebepleri vardır. Dil, sosyal hayat, coğrafya, düşünce, inanç, tarih, gelenek, töre ve dünya görüşü bakımından Türk hayatının izlerini aksettirmesi, Dede Korkut’u Türk kültürü temel eserleri arasına sokmuştur.”⁵² Dede Korkut Hikâyeleri’nin, belirgin bir şekil altında, kuvvetli bir sanatkâr eliyle işlenip kitap haline getirildiği anlaşılmaktadır.⁵³ Öyle anlaşıyor ki, kuvvetli bir halk şairi destanî menkıbeleri almış, edebileştirerek bir kitap haline sokmuştur.

Dede Korkut Hikâyeleri, zengin halk hikâyeleri hazinesinin ilk kıymetli taşı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴ Dede Korkut Hikâyeleri’ni meydana getiren veya getirenler halk edebiyatının ananevi zenginliklerinden istifade etmişlerdir.⁵⁵ Metinlerde birçok yönden, günümüz modern hikâye tarzıyla büyük benzerlikler görülmektedir. Bu da eserin kaynak bakımından zenginliğini perçinlemektedir.

⁵¹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı – I: Giriş – Metin – Faksimile*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 1.

⁵² Doğan Kaya, Beyrek’in Vasiyeti ve Türk Kültür Hayatında Vasiyet Fikri, *Erciyes*, XVII (202), Ekim 1994, s. 15-18.

⁵³ Pertev Naili Boratav, *Halk Edebiyatı Dersleri*, Tarih Vakfı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2011, s. 86.

⁵⁴ Pertev Naili Boratav, *Halk Edebiyatı Dersleri...*, s. 92.

⁵⁵ Pertev Naili Boratav, *Halk Edebiyatı Dersleri...*, s. 34.

Yayımlı alanının genişliği bakımından Dede Korkut Hikâyeleri, dünyadaki benzerlerinin önünde yer almakta ve ilgi alanı Avrupa'dan Balkanlar'a Orta Asya'dan Altaylar'a kadar uzanan Türk Dünyasını içermektedir.⁵⁶

Dede Korkut Hikâyeleri, dünya çapında tetkik edilen edebi abidelerden birisidir. Bu araştırmaların iki yüz yılı bulan bir geçmişi bulunmaktadır.⁵⁷

Eser, “Korkut Ata” başlıklı bir başlangıç bölümü ve on iki hikâyeden oluşmakta ve hikâyelerden her biri, bir Oğuz beyinin adını taşımaktadır. Başlıca figürün, hikâyeye adını veren Oğuz beyi olduğu bu hikâyelerdeki ortak kişiler ise, Bayındır Han, Beylerbeyi Salur Kazan ve Dede Korkut'tur. “Hikâyeleri bir bütün teşkil edecek şekilde birbirine bağlayan asıl nesne, hikâyelere dağıtılmak suretiyle bütün esere yerleştirilmiş olan içtimaî tablodur. Kitabın, hikâyelerin bütünü ile çizmiş olduğu bu tablo aynı devirde, aynı bölgede, bir hanın etrafında belirli bir hanlık düzeni içinde toplanmış bulunan Oğuz derebeylerini canlandırmaktadır.”⁵⁸

Sözlü kültürde, gelenekleri aktarmada en çok kullanılan yöntem yinelemedir.⁵⁹ Bu açıdan baktığımızda; “*Dede Korkut Kitabı'nda sıkça geçen yinelemelerin, metinlerin sözlü kültürden yazıya geçirildiği şeklindeki yaygın görüşü desteklemektedir. Bu hikâyeler, şekil itibarıyla biyografik halk hikâyeciliği geleneğinin başlangıcı ve bugünkü bilgilerimize göre ilk örneğidir.*”⁶⁰

2.1.1. Yazmalar

Dede Korkut Hikâyeleri ile ilgili bilinen en eski üç yazma vardır. Bunlar Dresden yazması, Berlin yazması ve Vatikan yazmasıdır.

⁵⁶ A. Hayrettin Kalkandelen, *Büyük Türk Destanları*, Türk Kültür ve Eğitim Norm Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 69.

⁵⁷ Şamil Cemşidov, *Kitab-ı Dede Korkut*, (Çev. Üçler Bulduk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 1.

⁵⁸ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı – I...*, s. 23.

⁵⁹ Massimo Baldini, *İletişim Tarihi* (Çev. Gül Batuş), İstanbul, 2000, s. 18.

⁶⁰ Umay Günay, “Dede Korkut Kitabı'ndaki Karakterlerin Tahlili.” *Milli Folklor* 37, Bahar 1998 s. 3-12.

2.1.1.1 Dresden Yazması

Dresden nüshası 1859'da Dresden Krallık Kütüphanesi'nde bulunmuştur.⁶¹ Fleischer Külliyyatı arasında 86 numarada bulunmaktadır ve 153 yapraktan oluşmaktadır.⁶²

Dresden nüshası, giriş metni ile on iki hikâyenin tamamını içermektedir. Üzerinde en çok durulan, en çok çalışma yapılan nüsha da bu nüshadır.

Kitabın girişi Dede Korkut'u takdim için yazılmış olup iki kısımdan ibarettir. Birincisi hikâyelerin tespiti ve istinsahı sırasında yazılmış olup Dede Korkut'u tanıtan kısımdır. Besmeleden sonra hemen başlayan bu kısımda Peygamber zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata'nın Oğuz kavminin müşküllerini çözen ve gaipten türlü haberler veren bir kimse olduğu bildiriliyor ve onun hanlığın sonunda Kayılara geçeceğini söylemiş olduğuna işaret edilerek Korkut Ata'nın bununla dönemde hüküm sürmekte olan Osmanlıları kastetmiş olduğu belirtiliyor. Girişin bu kısa tanıtımdan sonra gelen ikinci kısmı ise Dede Korkut'un sözlerine ayrılmıştır. Yine ikiye ayırabileceğimiz bu kısımda önce Dede Korkut'un söylemiş olduğu vecizeler sıralanmakta, sonra da kadınları dörde ayıran sözleri gelmektedir.⁶³

Dresden nüshasında yer alan ve üzerinde inceleme yaptığımız hikâyeler sırasıyla şu şekildedir:

- 1) Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi
- 2) Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikâyesi
- 3) Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi
- 4) Kazan Beyin Oğlu Uruz Bey'in Tutsaklığı Hikâyesi
- 5) Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi
- 6) Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesi
- 7) Kazılık Koca Oğlu Yeğenek Hikâyesi
- 8) Basat'ın Tepegözü Öldürmesi Hikâyesi
- 9) Beğil Oğlu Emren'in Hikâyesi

⁶¹ Dresden şehri bugünkü Almanya Federal Cumhuriyeti sınırları içinde kalmaktadır. Eserin bulunduğu 1859 yılında şehir, Birleştirilmiş Almanya Krallığına bağlı Saksonya Krallığı'nın başkentiydi.

⁶² Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 643.

⁶³ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı – I...*, s. 3.

- 10) Uşun Koca Oğlu Seğrek'in Hikâyesi
- 11) Salur Kazan'ın Tutsaklığı Hikâyesi
- 12) İç Oğuz'un Dış Oğuz'a Düşman Olması ve Beyrek'in Öldürülmesi

2.1.1.2 Berlin Yazması

Berlin Krallık Kütüphanesi 203 numarada kayıtlı olan bu yazma, Dresden yazmasının aşağı yukarı aynısı olup ondan kopya edilmiştir. **Wilhelm Pertsch** bu nüshanın orijinal olmadığını, **Heinrich Freidrich von Diez** tarafından kopya edildiğini düşündüğünü söylemektedir.⁶⁴

2.1.1.3. Vatikan Yazması

Vatikan Kütüphanesi'nde Türkçe yazmalar arasında 102 numarada kayıtlıdır. İlk kez İtalyan araştırmacı Ettore Rossi tarafından tanıtılmıştır. Baştanbaşa harekelidir.⁶⁵ Ettore Rossi yalnızca altı hikâye ve Korkut Ata üzerine başlangıç sözlerinin bulunduğu ikinci bir yazmanın bulunduğunu 1950'de bilim dünyasına duyurmuştur. Daha sonra bir incelemeyle birlikte metnin İtalyanca çevirisini yapıp yazmanın tıpkıbasımı ile birlikte bir kitap içinde yayınlamıştır.⁶⁶ Vatikan yazmasının üzerindeki bir kayıtta, nüshanın Seyyid Ahmed b. Seyyid Hasan isimli bir kişiye ait olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁷

Vatikan nüshasında yer alan altı hikâye sırasıyla şöyledir:

- 1) Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi
- 2) Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi
- 3) Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikâyesi
- 4) Kazan Beyin Oğlu Uruz Bey'in Tutsaklığı Hikâyesi
- 5) Kazılık Koca Oğlu Yeğenek Hikâyesi
- 6) İç Oğuz'un Dış Oğuz'a Düşman Olması ve Beyrek'in Öldürülmesi

⁶⁴ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun...*, s. 644.

⁶⁵ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun...*, s. 644-645.

⁶⁶ Semih Tezcan; Hendrik Boeschoten, *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 10.

⁶⁷ Saadettin Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s. 309.

2.1.2. Hikâyelerin Genel Konuları

Hikâyeleri bir bütün teşkil edecek şekilde birbirine bağlayan asıl nesne, hikâyelere dağıtılmak suretiyle bütün esere yerleştirilmiş olan içtimaî tablodur. Kitabın, hikâyelerin bütünü ile çizmiş olduğu bu tablo aynı devirde, aynı bölgede, bir hanın etrafında belirli bir hanlık düzeni içinde toplanmış bulunan Oğuz derebeylerini canlandırmaktadır.⁶⁸ Esasen Oğuzların sosyal ve kültürel hayatlarına dair izler öne çıkmaktadır ancak; metinlerde değişik Türk kabilelerine ait birçok bilgiye de rastlanmaktadır.⁶⁹

Dede Korkut Kitabı yarı epik bir eserdir.⁷⁰ Epik geleneğin yoğunluğunun yanında, maddî ve manevî çeşitli kültür öğeleri bakımından oldukça zengindir.

2.1.3. Hikâyelerin Oluştugu Bölge ve Zaman

Metinlerin hangi dönemlerde teşekkül ettiğine dair tartışmalar hâlâ gündemdedir.⁷¹ “Kitaptaki hikâyelerin, nerede ve ne zaman geçtiği açık olmamakla birlikte, söz konusu coğrafyanın Sir-i Derya’dan Hazar Denizi’ne ve Doğu Anadolu’ya kadar uzanan bir bölgeyi içine aldığı, döneminse 9. ve 15. yüzyıllar arasına karşılık geldiği kabul edilmektedir.”⁷² Özellikle Dresden nüshasının Doğu Anadolu ağız özelliklerini taşıdığı söylenmektedir.⁷³

“Bir görüşe göre her ne kadar 15. yüzyılda yazıya geçirilmiş olsa da ve Azerbaycan ile Kuzeydoğu Anadolu’da yaşayan Müslüman Oğuzların hayatını anlatıyor görünse bile aslında Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki hikâyeler Oğuzların Orta Asya’daki hayatını anlatmaktadır.”⁷⁴

“Hikâyelerin hangi zamanda geçtiği tam olarak bilinmemekle birlikte Dede Korkut Hikâyeleri, Türklerin yaşam biçimlerinde iki temel dönüşümün gerçekleştiği bir

⁶⁸ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı- I...*, s. 23.

⁶⁹ Saadettin Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş...*, s. 310.

⁷⁰ Pertev Naili Boratav, *Halk Edebiyatı Dersleri...*, s. 40.

⁷¹ Saadettin Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş...*, s. 310.

⁷² İlhan Başgöz, “Dede Korkut Destanında Epitetler” *Milli Folklor* 37, Bahar 1998, s. 26.

⁷³ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 18.

⁷⁴ Behiye Köksel, “Dede Korkut Kitabı’nda Dinî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi”, *TSA*, Sayı:1, Nisan 2012, s.75.

*dönemi anlatmaktadır. Bu dönüşümlerden ilki, eski Türk inanışlarının yerini İslâm'a bırakması, diğeri ise göçebe yaşam biçiminden yerleşik medeniyete geçiliyor olmasıdır.”*⁷⁵

Bir başka görüşe göre de hikâyeler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan sonra yazıya geçirilen Kitab-ı Dedem Korkud da Oğuz-nâme etrafında toplanmış tâli menkıbelerdir.⁷⁶

İtalyan araştırmacı **Ettore Rossi**, Vatikan nüshasına yazdığı 93 sahifelik mukaddimede, Dede Korkut hakkında kendisine kadar mevcut olan edebiyatı gözden geçirip bu nüshayı Dresden yazmasıyla karşılaştırmış ve buradaki hadiselerin Akkoyunlular devri ile bağlı olduğunu belirtmiştir. Ettore Rossi, Dede Korkut Hikâyeleri'nin mazmunu, dili ve üslubu ile kitapta verilen hadiselerin tarihi şeraiti üzerine dayanarak, destanın 15. asrın başlarında kaleme alındığını tahmin etmiştir.⁷⁷

Genel çerçevede bakılan kaynaklar bize gösteriyor ki, Dede Korkut Hikâyeleri, tek bir çağın duygu ve düşüncesinden doğmuş değillerdir. Eski asırların olayları ile başlayan kaynaklar, daha sonraki yılların yaşantısında görülen değişikliklerin de birleşmesi ile şekillenmişlerdir. Bu şekillenmede, daha eski asırların düşüncesinde teşekkül etmiş motiflerden de faydalandığını kabul edebiliriz. Tüm bunlar ışığında eldeki hikâyelerin en azından altı asırlık bir düşüncenin mahsulü⁷⁸ olduğunu ifade söylenebilir.

2.1.4. Hikâyelerin Yazıya Geçiriliş Tarihleri

Gerek Dresden gerekse Vatikan yazması üzerinde bunların ne zaman kâğıda geçtiklerini gösteren tarih yoktur. Yalnız Dresden yazmasının kapağında, Osman Paşa'nın ölüm yılını bildiren 993 (1585) tarihi vardır. Bu Osman Paşa Yemen Beylerbeyi olup Sultan III. Murat zamanında İranlılar ile yaptığı savaşlarla Tebriz'i aldığı yıl 993 (1585) serdar ve sadrazamken ölen **Özdemiroğlu Osman Paşa** olmalıdır. Buna dikkat çeken **Barthold**, bu durumda yazmanın bu tarihte yazıldığı sonucunu çıkarmıştır⁷⁹

⁷⁵ Umay Günay, “Dede Korkut Kitabı'ndaki Karakterlerin Tahlili.” *Milli Folklor* 37, Bahar 1998): 3-12.

⁷⁶ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, III. Basım, İstanbul, 1981, s. 43-44.

⁷⁷ Şamil Cemşidov, *Kitab-ı Dedem Korkut...*, s. 9.

⁷⁸ Ali ÖZTÜRK, *Çağların İçinden...*, s.263.

⁷⁹ W. Barthold, Z.V.O. (Rus Arkeoloji Cemiyeti Şark Şubesi Dergileri), 1894, c. VIII, s. 203. (Akt. Orhan Şaik Gökyay, 2007: 646)

Bu yazmanın tarihini belirtmek için başka hiçbir dayanak yoktur; ama⁸⁰ paleografik karakteristiğe dayanarak 16. Yüzyılın ortalarında yazıldığı kabul edilebilir.⁸¹

Yazım tarihi ile ilgili akla en yatkın olarak Barthold ve Rossi'nin tahminleri görülmektedir.

2.1.5. Dede Korkut Hikâyeleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Dede Korkut Kitabı'nı ilk defa dünyaya tanıtan Alman müsteşrik **Heinrich Von Diez** olmuştur. Doğu Edebiyatına âşina olan Diez, Dresden Kütüphanesi'nde eseri görüp okumuş, 1815'de eser hakkında bilgi vererek, Tepegöz hikâyesini Almancaya tercüme etmiştir⁸². Bunu yine bir Alman, **Theodor Nöldeke**'in çalışmaları izlemiştir. Rus araştırmacılar, **V.V. Barthold**, **A.G. Tumanski**, **A.Y. Yakubovski**, **V.M. Jirmunski** ile Vatikan Nüshasını keşfeden İtalyan **Ettore Rossi** de önemli çalışmalara imza atmışlardır.⁸³

Türkiye'de Dede Korkut çalışmaları ilk kez, Asâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tetkik Encümeni reisi Ali Emirî Efendi'nin, Berlin Kütüphanesi'ndeki nüshanın fotoğrafını getirtmesiyle başlar. Bu resim şeklindeki Dede Korkut nüshası, **Kilisli Muallim Rifat** tarafından 1916'da Arap harfleriyle yayınlanır. Bu çalışmadan hareketle, 1938'de **Orhan Şaik Gökyay**, Latin harflerine çevirerek neşretmiştir. Vatikan nüshasının keşfi ve neşrinden sonra **Muharrem Ergin** iki nüshayı karşılaştırarak 1958'de yayınlamıştır. Bu iki çalışma zaman içinde kelime bazında düzeltmelere uğrasalar da, alanın standart metinleri kabul edilmekte ve bugüne kadar yapılan yerli yabancı yüzlerce çalışmanın temelini teşkil etmektedirler.⁸⁴

Yukarıda belirttiğimiz isimler dışında;, Pertev Naili Boratav, Mustafa Miyasoğlu, Fuad Köprülü, Bahaeddin Ögel, Fuzuli Bayat, Fahrettin Kırzioğlu gibi araştırmacıların da Dede Korkut Hikâyelerini çeşitli yönlerden ele alan birçok önemli çalışmaları vardır. Burada ismini sayamadığımız birçok yerli ve yabancı araştırmacı da bu metinleri incelemiştir, metinler hâlâ büyük ilgi uyandırmaya devam etmektedir.

⁸⁰ Diğer görüşler için bkz. (Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 646-647)

⁸¹ Ettore Rossi, *II Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952. s. 9. (Akt. Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 646.)

⁸² Şamil Cemşidov, *Kitab-ı Dedem Korkut...*, s. 2.

⁸³ Detaylı bilgi için bkz. (Şamil Cemşidov, *Kitab-ı Dedem Korkut...*, s. 2-23.)

⁸⁴ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 25.

Günümüzde, başta Türkiye olmak üzere, Dede Korkut’la ilgili Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve birçok Türk topluluğu bünyesinde, pek çok araştırmacı, önemli çalışmalar yapmıştır. Türkiye’den sonra en çok çalışmanın yapıldığı ülke olan Azerbaycan’da Dede Korkut Hikâyeleri ilk defa 1939 yılında **Hamid Araslı**, tarafından neşredilmiştir.⁸⁵

“*Dede Korkut sadece Türk dünyasında değil, dünyanın pek çok yerinde Türkoloji’ye ilgi duyan araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu doğrultuda, UNESCO dünya kültür mirasını yaşatma kararı gereğince, 1998 yılını Dede Korkut yılı olarak ilan etmiştir.*”⁸⁶

Dede Korkut Hikâyeleri dünya çağında bugüne kadar en çok incelenen ve incelenmeye devam edilen kült metinlerden biri olma özelliğini günümüzde de korumaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri üzerinde Türkçe dışında; Rusça, Almanca, İtalyanca ve İngilizce gibi dillerde yapılmış birçok çalışma da mevcuttur.⁸⁷

2.2. Metinlere Yansıyan Edebî Türler ve Özellikleri

Dede Korkut Hikâyeleri ile ilgili en çok tartışılan konulardan biri de eserde yer alan; yer yer manzum, yer yer mensur birbirinden bağımsız 12 farklı metnin hangi edebî tür içinde sınıflandırılması gerektiği konusudur. İncelenen kaynaklarda dört farklı niteleyici kullanım şekli ile karşılaştık. Bu kullanımları; *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Dede Korkut Destanları*, *Dede Korkut Masalları* ve *Dede Korkut Kitabı* veya *Dedem Korkudun Kitabı* olarak tespit ettik. Bunlardan ilk üçünde hikâye, destan ve masal şeklinde edebî bir tür olarak sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. *Dede Korkut Kitabı* ifadesi ise doğrudan bir sınıflandırmayı ifade etmemektedir. Literatürde en çok kullanılan ifadelerin de *Dede Korkut Hikâyeleri* ve *Dede Korkut Kitabı* olduğunu belirtmek gerekir.

Dede Korkut Kitabı’nın türü hakkında birçok değerlendirme yapılmış, bu metinler kimine göre hikâye, kimine göre destan, kimine göre de halk tiyatrosu metinleri şeklinde

⁸⁵ Hamid Araslı, *Kitab-ı Dede Korkud*, Bakü, 1939. (Akt. Şamil Cemşidov, *Kitab-ı Dedem Korkut...*, s. 9)

⁸⁶ İhsan Kalenderoğlu, “Türkmenistan’da Dede Korkut Hakkında Yapılan Çalışmalar” *Turkish Studies, Volume 6/1 Winter 2011*, s. 1347

⁸⁷ Diğer Türkçe ve yabancı dillerdeki çalışmalar için bkz. (Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı – I...*, s. 56-64; Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 648-672; Mustafa Miyasoğlu, *Dede Korkut Kitabı...*, s. 7-12)

görülmüştür. Oğuznâme olduğunu öne sürenler olduğu gibi, menkıbevi halk hikâyeleri olarak görerek halkın ortak malı gibi sunanlarda olmuştur.⁸⁸

Dede Korkut Hikâyeleri gibi sözlü edebiyattan yazıya aktarılan anlatılarda; temel metne, aktarım yapılan dönemlerle çeşitli ilgili eklemeler yapılır. Bundan dolayıdır ki, bu eserlerin yazıya geçtiği devirde, değişik dönemlerde yapılan eklemelerin etkisiyle bir zaman kargaşası görülür. Yazıya geçen metinler, sözlü kültürde anlatılmaya devam ettikleri için her anlatıcının eklemesiyle zenginleşmektedir. Bu tür eklemelerin özellikle sosyal tarihle ilgili çalışmalarda önemi büyüktür. Fakat bu durum, araştırmacılar için içinden çıkılması güç bir durum oluşturur ve farklı varyantların da tespit edilmesini zorunlu kılar ve orijinal metne ulaşma amacındaki araştırmacılar için büyük bir sorun oluşturur.⁸⁹

2.2.1. Mit ve Mitoloji

Mit'in herkes tarafından kabul edilebilecek bir tarifini yapmak zordur. Mit kutsal bir hikâyeyi ihtiva eder. İlkel zamanlarda meydana gelmiş olduğuna inanılan bir olayı anlatır.⁹⁰ Mit, çok sayıda birbirini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliğidir.⁹¹

Mitolojilerin içinde kutsal hikâyeler, merasimler bulunur. Zamanla bu hikâyelerin içinde bulunan birtakım kutsal vasıflar unutulmuş, böylece masallar ve efsaneler ortaya çıkmıştır.⁹² Mit ifadesi, dinler tarihçileri arasında yaygın olarak, “*kutsal gelenek, en eski vahiy, örnek gösterilecek model*” anlamında da kullanılır.⁹³

Mit ile yazı arasındaki ilişkiler, sadece sözlü ve yazılı başlangıçlar arasındaki ilişkilerden ibaret değildir. Şüphesiz Dede Korkut'un gizli katlarında mitten yazıya geçişin ve bu geçiş sürecindeki çeşitli ilişki ve mücadelelerin açık izleri yaşamaktadır.⁹⁴

⁸⁸ Mustafa Miyasoğlu, *Dede Korkut Kitabı...*, s. 20.

⁸⁹ Muharrem Kaya, *Türk Romanında Destan Etkisi*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 56.

⁹⁰ Bilge Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar – Metinler ve Tahliller*, Dergâh Yayınları, 5.b. İstanbul, 2011, s. 16.

⁹¹ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, (Çev. Sema Rifat), Simavi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 13.

⁹² Bilge Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine...*, s. 9.

⁹³ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri...*, s. 9.

⁹⁴ Kemal Abdullah, *Gizli Dede Korkut*, (Çev. Ali Duymaz), Ötüken Neşriyat, 1997, s. 15.

2.2.2. Masal

Masal, “*nesirle söylenmiş dinlik ve büyük inanışlardan ve törelerden bağımsız tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı diye tanımlanır.*⁹⁵” Avrupa’da masal için önemli olan olaydır. Oysa Doğu kültüründe masaldan çıkarılacak ders esastır.⁹⁶ Bu yönüyle Doğu kültüründe masalların daha çok didaktik yapıda olduğunu söyleyebiliriz.

Masalın kahramanları tabiatüstü, konuları hayal ürünü, olay ve durumları akıldışıdır. Masalı hikâye ve destandan ayıran temel özellik “hayal”dir. Ancak masal üslubu, kahramanları, anlatım yoğunluğu da türün önemli unsurlarıdır.⁹⁷ Dede Korkut Hikâyeleri’nde birçok olağanüstü ve akıldışı olay bulunması kısmen masal türünü çağrıştırmaktadır.

2.2.3. Destan

“*Destan, tarih öncesi Tanrı, Tanrıça, yarı Tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu eden şiir, epeye; bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlatan şiirdir.*⁹⁸” Bir başka deyişle, “*Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmış efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekan içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan “Kahraman-Bilge” şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir.*”⁹⁹

Destanlar yalnızca bir şahsın değil de bir milletin olması bakımından büyük değer taşır. Bununla birlikte çok eski devirlerde meydana gelmiş olmaları onları önemli kılan bir diğer özellik kabul edilmektedir. Destanlar, gerek tarih, gerek fikir ve sanat bakımından büyük değer taşırlar; tarihi aydınlatır, fikir ve sanat hayatına kaynak oluştururlar.¹⁰⁰

Bir millet veya bir toplum yapısında, durup dururken bir destan ortaya çıkmaz. Destanlar, her ne kadar güzel sanatların edebî bir dalı olsalar da destanları roman, şiir ve

⁹⁵ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, 5.b. İstanbul, s. 75.

⁹⁶ Cemil Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1979, s. 9.

⁹⁷ Ali Fuat Bilkan, *Masal Estetiği*, Timaş Yayınları, 2.b. İstanbul, 2009, s. 15-16.

⁹⁸ Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, L&M Yayınları, İstanbul, 2004, s. 122.

⁹⁹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s. 72.

¹⁰⁰ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, s. 2.

benzerlerinden ayırt eden özellik bunların bir olaya, bir olguya, bir yaşantının olağanüstü öğelerine dayanmasıdır.¹⁰¹

2.2.4. Halk Hikâyesi

Halk hikâyelerinin de yazarları belli değildir. Saz çalınarak söylenirler. Bu hikâyelerde olağanüstü olaylara çokça yer verilir.¹⁰² Halk hikâyeleri destan döneminin sonunda ortaya çıkmış eserlerdir. Türk edebiyatında destandan halk hikâyesine geçiş dönemi ürünü sayılan Dede Korkut Hikâyeleri, Türk halk hikâyelerinin en eski örneği sayılmaktadır¹⁰³.

Halk hikâyelerinde nazım-nesir karışık bir yapının bulunması ve zamanla nesir kısmının ağırlık kazanması söz konusudur. Gerek konu gerekse şekil bakımından hem eski eserlerin özelliklerini taşımakta hem de modern romandaki tip ve olayları içermektedir.¹⁰⁴

Halk hikâyelerinde başlangıçta destanlardaki benzer bir şekilde kahramanlık konuları ardından da kahramanlık ve aşkın iç içe geçtiği konular işlenmeye başlanmıştır.¹⁰⁵

Destan ve halk hikâyesi birbirine yakın özellikler gösteren türler olmakla beraber, bazı ayırıcı noktaları vardır: Destanlar; milletlerin tarihinde derin iz bırakmış önemli olayları harikuladeliyle süsleyerek anlatan uzun, manzum ve millî eserlerdir. Destan anlatıcısı ozan, onu kopuz eşliğinde söyler. Birtakım mimik, jest ve taklitlerle anlatımı kuvvetlendirmeye çalışır. Halk hikâyelerinde bu anlatım ananesi devam etmekle beraber mühim bazı farklar şöyle sıralayabiliriz:

- a) Halk hikâyelerinde, tarihî bir vakanın olması şart değildir,
- b) Nazım-nesir karışıktır. Zamanla nesir nazıma üstünlük kazanmıştır,
- c) Şahısların olayların ve olayların anlatılmasında realist çizgilere daha çok yer verilmiştir.
- d) Kahramanlıktan çok aşk maceraları konu ağırlığını teşkil etmektedir.¹⁰⁶

¹⁰¹ A. Hayrettin Kalkandelen, *Büyük Türk Destanları...*, s. 16.

¹⁰² Hüseyin Yurdabak, *Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*, Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 43.

¹⁰³ Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk...*, s. 231.

¹⁰⁴ Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk...*, s. 231.

¹⁰⁵ Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk...*, s. 231-232.

Halk hikâyelerinde yer alan bölümlerden en dikkat çeken *soylama* bölümleridir. Sözlük anlamı olarak kısaca, “*makamsız türkü, herhangi bir şekilde okunan şiir*”¹⁰⁷ olarak tanımlanmaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinde sık sık “soy soyladı, boy boyladı” şeklinde ifadeler rastlanır. Buradaki “soylamak” fiili “şiirlerle soyunu anlatmak, mensup olunan boyu iyice araştırıp hikâyesini anlatmak” anlamında kullanılmıştır. Soylamalarda yer yer övgü kısımları olmakla birlikte daha çok tanıtım yapma amacı ön plana çıkmaktadır.¹⁰⁸ Soylamaların saz eşliliğinde okunması belirgin özelliklerindendir. Hikâyelerde, soylama bölümlerinde Dede Korkut’un da kopuz çalarak soylamaları söylediği görülmektedir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

Dede Korkut Hikâyeleri, destandan romana geçen halk hikâyelerinin ilk basamağını teşkil etmektedir. Bu kitapta, tam bir birlik gösteren, başı sonu belli, masal ve çağdaş hikâye yapısına uygun parçalar, destandan çok hikâye tekniğini veriyor. Eserde tarihsel olayların konu olması ve bunların karşısında, onları anlatanın aldığı tarafsız tavır, destan geleneğine yakışmaktadır. Bu bakımdan Dede Korkut Hikâyeleri ara merhale bir eserdir.¹⁰⁹ Dede Korkut Hikâyeleri hem destan hem halk hikâyesi özelliklerini taşımakta olup, destandan halk hikâyesine geçiş sürecini biçim ve içerik açısından çok iyi bir şekilde gözler önüne sermektedir.¹¹⁰

Destanlar hikâyeleşince halk hikâyeleri ve masallarla birleşmiştir. Dede Korkut metinlerinde; hem masala, hem destana, hem de halk hikâyesi kalıbına uygun hikâyeler bulunur. Bahsedilen bu edebî türler arasındaki ortaklıklar sözlü kültürün yazıya geçirilmesiyle bağlantılıdır.¹¹¹

Yaygın olarak Dede Korkut metinlerine hikâye denilmekle birlikte eserde destan, hikâye ve masal unsurlarına yoğun bir şekilde rastlarız. Dede Korkut metnini bu türlerden oluşan öğelerin birbirleriyle kaynaştığı bir kültürel birikim olarak değerlendirmek daha doğru ve akla yatkındır.¹¹²

¹⁰⁶ Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974, s. 11.

¹⁰⁷ Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk...*, s. 471.

¹⁰⁸ Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk...*, s. 471.

¹⁰⁹ Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Tarih Vakfı Yayınları, 4.baskı, İstanbul, 2012, s. 41.

¹¹⁰ Mehmet Aça (ed.), *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2009, s. 470.

¹¹¹ Muharrem Kaya, *Türk Romanında...*, s. 41.

¹¹² Adnan Binyazar, *Dede Korkut*, Cem Yayınevi, İstanbul 1973, s. 76

2.3. Dede Korkut

Dede Korkut, destan ve hikâyelerde kahramanın akıl danıştığı, bilgi ve tecrübesine güvendiği ve kahramanın doğumu, ad alması gibi aşamalarda önemli olan bilge kişi, aksakal ve veli kişidir. Efsaneleşmiş bir şahsiyet olan ve hakkında Kazakistan'da, Türkmenistan'da, Azerbaycan'da ve Orta Asya'nın çeşitli yerlerinde çok sayıda efsaneler anlatılan Dede Korkut'un kim olduğu hakkında eserin mukaddimesinde şu bilgilere verilmektedir: “*Resul Aleyhisselam zamanına yakın yaşamıştır, Oğuz'un tamam bilicisidir. Her söylediğine uyulur, gaybtan haber verir, çünkü Hak Teâlâ onun gönlüne ilham etmektedir. Oğuz'un ne müşkülü olsa halleden O'dur.*”

Dede Korkut'un hikâyelerde ana rolü *boy boylamak* ve *soy soylamak*tır. Dede Korkut, *boy boylamada* öyküleri anlatmakta; *soy soylamada* ise öykülerdeki manzum kısımlarını kopuz eşliğinde belli bir melodi ile okumaktadır. Ayrıca müşkül durumlarda Dede Korkut, sorunların çözümüne yardımcı olmakta ve ilgililere yol göstermektedir.¹¹³

Dede Korkut Oğuzların yaşantısında zaman zaman topluma ruh ve canlılık veren bir kaynak şeklindedir.¹¹⁴ Öldükten sonra ise mezarının bir ziyaret yerine dönüşmesi ve hastaların tedavi için geldiği bir ümit yeri olması da onun manevi bir şahsiyete sahip olduğunun kanıtıdır.¹¹⁵ Eski toplumlarda zahid ile sanat icracısı çoğunlukla aynı kişiler olmaktaydı.¹¹⁶ Dede Korkut'ta da her iki yön belirgin olarak görülmektedir.

Dede Korkut'un kısaca tanıtılmasından sonra mukaddime, Dede Korkut'un ağzından çeşitli nasihatlerle, atasözleriyle devam eder. Dede Korkut ile ilgili efsaneler ayrı bir konu olmakla beraber, bu efsanelerle mukaddimedeki bilgiler birbirini tamamlamaktadır.

Dede Korkut on iki hikâyede toplam on sekiz defa ortaya çıkmaktadır. Her hikâyenin sonunda ortaya çıkar ve dua eder. Bu metinlerle alakalı incelemelerde, Dede Korkut tipi ile ilgili yorumlarda dikkati çeken ilk düşünce hikâyelerin anlatıcısı olduğu biçimindeki ifadelerdir.¹¹⁷ Buna rağmen Dede Korkut'un bu hikâyelerin yazarı olarak kabul edilmesi mümkün görünmemektedir.¹¹⁸

¹¹³ A. Hayrettin Kalkandelen, *Büyük Türk Destanları...*, s. 70

¹¹⁴ Ali Öztürk, *Çağların İçinden...*, s. 231.

¹¹⁵ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Kitap Yayınları, Ankara, 2005, s. 323.

¹¹⁶ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Sosyoloji*, Sebat Yayınevi, İstanbul, 1939, s. 191.

¹¹⁷ Umay Günay, “*Dede Korkut Kitabı'ndaki...*”, s. 5.

¹¹⁸ Hasan Köksal, *Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı*, Toker Yayınları, İstanbul, 2002, s. 124.

Dede Korkut Hikâyeleri dışındaki tarihi bazı kaynaklarda da *Dede Korkut/ Korkut Ata/ Korkut* isminin geçtiği bilinmektedir. Bamsı Beyrek hikâyesinde de bir kere olmak üzere Deli Karçar'ın ağzından *Dede Sultan* adı ile kaydedilmiştir. Onun dışındaki kısımlarda *Dede Korkut ve Dedem Korkut* adları geçmektedir.

Korkut adının geçtiği tarihî kaynaklara bakılınca, ad sade Korkut olarak zikredilmediği zaman, bunun Doğu Türkçesi'ne Korkut Ata şeklinde geçtiği, Batı Türkçesi'nde ise Korkut Ata veya Dede Korkut şekillerinde kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan Dede Korkut adını kullanan kaynakların, bugün elde bulunan Dede Korkut Hikâyeleri'nin ve bu hikâyelere dayanan rivayetlerin etkisi altında kaldığına kolayca hükmolunabilir.

“Kahramanımızın adı bazı tarihi kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: Reşidüddin'in *Câmîü'tevârih*'inde Korkut, Neva'i'nin *Nesâimü'l-mahabbe*'sinde Korkut Ata, *Şecere-i Terâkime*'de Korkut veya Korkut Ata, *Tarih-i Dost Sultan*'da Korkut; buna karşılık Yazıcıoğlu'nun *Selçukname*'sinde Korkut Ata, *Câm-i Cem-âyin*'de Korkut Ata ve Dede Korkut, *Atalar Sözi* kitabında Dede Korkut, Edirneli Ruhî ve Müneccimbaşı tarihlerinde Korkut Ata'dır. Asıl Dede Korkut Kitabı'na gelince eserin Dresden nüshasında ad dört defa *Korkut Ata*, yirmi dokuz defa *Dede Korkut*, yirmi bir defa *Deden Korkut*, on sekiz defa yalnız *Dede*, bir defa da *Dede Sultan* geçmektedir.”¹¹⁹ Bunlar dışında pek çok tarihî kaynakta da Dede Korkut'tan bahsedildiğini biliyoruz.¹²⁰

Dede Korkut hakkında yazılmış birçok rivayetin tetkiki Dede Korkut'un muhtelif Türk topluluklarının şifahî edebiyatında asırlar boyunca yerleştirilmiş, bir tip olduğunu gösterir. Halk bu adı genelleştirmiş çeşitli devirlerde yaşayan edebi bir canlı karakter gibi efsane ve rivayetlerde yaşatmıştır.¹²¹ “Kazak efsanelerine göre de Dede Korkut Hz. Muhammed'in asırdışıdır ve *Sir-i Derya* boyunda doğan Dede Korkut'un doğumu sırasında karanlık basması, şiddetli rüzgâr esmesi gibi harikuladelikler olmuştur.”¹²²

Hikâyelerde on sekiz defa ortaya çıkan Dede Korkut'un, bu ortaya çıkışlarının on ikisi hikâyeyi bağlamak amacıyla, yani anlatıcı rolüyle alakalı bulunmaktadır. Bunun dışında Dede Korkut, üç defa ad koymak için, iki defa da elçilik-arabuluculuk yapmak için sahnede görülmektedir. Bir defa Bayındır Han'a akıl verir. Bir defa da kendisi yoktur,

¹¹⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı – I...*, s. 1-2.

¹²⁰ Diğer kaynaklar için bkz. (Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı – I...*, s. 34-46.)

¹²¹ Şamil Cemşidov, *Kitab-ı Dedem Korkut...*, s. 63.

¹²² Bekir Şişman, "Kazakistan'da Korkut Ata ile İlgili Söylenceler", *Milli Folklor*, Ankara, 1998, s. 51-53.

kopuzundan bahis vardır. Bunların dışında Kazılık Koca Oğlu Yeğenek hikâyesinde ortaya çıkması rüyada görülmek suretiyle olur. Yeğenek rüyada gördüğü Dede Korkut'u ak sakallı olarak tasvir eder ve ondan öğüt alır. Dede Korkut'un, gerek hikâyelerdeki rolüyle, gerekse hakkındaki efsanelerle alâkalı çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmıştır¹²³/yapılmaktadır.

Dede Korkut, gerçek bir kahramandan ziyade olağanüstü bir kahramana yaklaşmaktadır. Dileği ve duası gerçek olan, Oğuz zor durumda kalınca ortaya çıkan, Oğuz'u kurtaran odur. Yiğitlerin başarısındaki sırrın kaynağı onun ad verme sırasında söylediği dualardır¹²⁴.

Dede Korkut adındaki *dede* kelimesinin Korkut adı kadar eski olmadığı ve bunun efsanevî Korkut'un yaşlılığını vasıflandırmak için asıl ada sonradan eklendiği görülmektedir. Tarihî kaynaklarda ve çeşitli Oğuz rivayetlerinde Korkut adının bazen *dede*'siz olarak sadece Korkut, bazen de Korkut Ata şeklinde geçmesi bunun açık bir göstergesidir.¹²⁵ Dede Korkut deyimindeki Dede sözcüğünün Korkut kadar eski olmadığı ve bunun efsanevi Korkut'un yaşlılığını nitelemek için asıl ada sonradan yapılmış bir ek olduğu düşünülmektedir.¹²⁶

Dede Korkut tiplemesi eski dönemlerdeki epik ozan tiplemesine birebir uymaktadır. “*Epik ozan, dinleyicilere en hoş a gider biçimde devrinin tüm hukuk, tarih, din ve teknoloji olaylarını anlatan kişi*”¹²⁷ olarak tabir edilebilir. Dede Korkut da özellikle anlattığı, epik unsurlar da içeren tarihî ve dinî olaylarla öne çıkmaktadır.

Geçmişten bugüne Dede Korkut, halk nazarında o kadar benimsenmiştir ki, bugün Türklerin yaşadığı coğrafyaların hemen her bölgesinde Dede Korkut türbelerinin olduğu ifade edilmektedir. Dede Korkut'un ölümsüz bir evliyâ olduğuna dair rivayetlerle birlikte, meydana getirdiği hikâyelerle gerçekte ölümsüzlüğe erişmiş bir kişiliktir.¹²⁸

¹²³ Fuzuli Bayat, *Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*, KARAM, Ankara, 2003: Bekir Şişman, “Kazakistan'da Korkut Ata...”, 51-53: Umay Günay, “Dede Korkut Kitabı'ndaki...”, s. 3-12.

¹²⁴ Behiye Köksel, “Dede Korkut Kitabı'nda Dinî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi”, TSA, Sayı:1, Nisan 2012, s.78.

¹²⁵ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı – I...*, s. 1.

¹²⁶ A. Hayrettin Kalkandelen, *Büyük Türk Destanları...*, s. 70.

¹²⁷ Massimo Baldini, *İletişim Tarihi*, (Çev. Gül Batuş), 1. baskı, İstanbul, 2000, s. 18.

¹²⁸ Saadettin Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş...*, s. 312.

BÖLÜM III

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE DİNÎ VE AHLÂKÎ DEĞERLER

3.1. Dinî Değerler

Dede Korkut Hikâyeleri dinî değerler açısından oldukça zengindir. Hikâyelerde öne çıkan dinî değerleri aşağıdaki başlıklar altında inceleyebiliriz.

3.1.1. Allah İnancı

Dede Korkut Hikâyelerine göre kâinatın yaratıcısının Allah olduğu inancı çok net şekilde vurgulanmakta, şirk unsurlarına rastlanmamaktadır. Allah için kullanılan, “*Kimselere benzemez cümle âlemleri yaratan Allah güzel*” ifadesinden bunu anlamak mümkündür.¹²⁹ Yer yer Allah için kullanılan Tanrı ifadesi, daha çok “Yaratıcı” anlamında bir sıfat hükmündedir.

Hikâyelerde birçok yerde Allah’ın birliğinden bahsedilir. Kazılık Koca oğlu Yeğenek Hikâyesinde, Yeğenek’in duasında geçen tüm unsurlar ve Begil oğlu Emren’de geçen duanın bütün unsurlarının Kur’an-ı Kerim’e dayandığı görülür. Bu duaların kimi dizeleri doğrudan İhlâs Suresi’ni hatırlatmaktadır. Yeğenek’in duasındaki:

“Sen anadan doğmadın,

Atadan olmadın,

Kimsenin rızkını yemedin,

Kimseye güç etmedin.

Kamu yerde ahadsin

¹²⁹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1997, s. 30.

*Allah samedsin,
Ululuğuna haddin yok,
Senin boyun kaddin yok,
Cisim ile ceddin yok.”*

Dizeleri bir nevi İhlâs suresinin açıklamalı çevirisi gibidir.¹³⁰

“*Samed*” ve “*Ahad*” gibi Arapçada birçok anlamı içeren kelimelerin olduğu gibi kullanılması hem surenin metnine bağlılığını hem de bunların Türkçede tam karşılıkları olmadığı için böyle yer aldığını gösterir.¹³¹

Yine aynı duada geçen, “*kimseye güç etmedin*” ifadesi Kur’an-ı Kerim’den alınmadır. Kur’an-ı Kerim’in muhtelif yerlerinde “*biz kimseye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz*”¹³², “*ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey yüklemeyiz*”¹³³, “*biz hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz*”¹³⁴, “*Allah kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez*”¹³⁵, “*Allah bir kişiye ne vermişse ancak onu yükler*”¹³⁶, “*herkes ancak kendi gücü ölçüsünde bir şeyle yükümlü tutulur*”¹³⁷ şeklinde ayetler bulunmaktadır.¹³⁸

“*Kimsenin rızkını yemedin*” dizesinde ise “*Biz sende bir rızık istemiyoruz, seni biz rızıklandırırız, güzel akıbet takva sahiplerininindir*”¹³⁹ anlamındaki ayetle bağlantılıdır.

Allah’ın Kur’an-ı Kerim’de geçen birçok sıfatı da yine hikâyelerde yer almaktadır. Dört yerde *Aziz*, üç yerde *Cebbar*, otuz iki yerde *Kâdir* ve bir yerde de *Kahhar* sıfatı geçmektedir.

Yine sıkça geçen “*Sen inananların gönlündesin*” ifadesi “*Müminin kalbi Allah’ın evidir*” veya “*Müminin kalbi Allah’ın arşıdır*” mealindeki hadislerin karşılığı olan bir ifadedir.¹⁴⁰

¹³⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 989. : Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatı Araştırmaları...*, s. 30.

¹³¹ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 989.

¹³² En’am, 6:152

¹³³ A’raf, 7:42

¹³⁴ Mü’minun, 23:62

¹³⁵ Bakara, 2:286

¹³⁶ Talâk, 65:7

¹³⁷ Bakara, 2:233

¹³⁸ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 989-990.

¹³⁹ Tâhâ, 20:132

¹⁴⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 989-991

Hikâyelere göre Allah mahlûk değildir. Halk edilmemiştir ve bizzat varlıkları halk eden, onlara can verendir.¹⁴¹ Dirse Han oğlu Boğaç Han Hikâyesinde, Dirse Han'ı karısı yaralı yatan oğluna şöyle der:

“Tatlı veren tatlı canı, can alanda Allah’tır.”

Hikâyelerde “arî iman” a yani Yaratıcı’ya ve onun emirlerine dair sağlam bir inanışa önemli bir yer verilmektedir. Birçok hikâyenin sonunda ahir *sonu* veya *ölüm vakti geldiğinde* “arî imandan” ya da Kur’an’dan ayrılmamak adına dualar edilmektedir.¹⁴² Buradaki “arî iman” kavramı Allah’ın buyruklarına sağlam bir inanışa verilen öneme dikkat çekmektedir.¹⁴³

Birçok defa edilen dualarda girizgâh olan şu ifadeler Allah inancını ifade eden en güzel dua örneklerindendir:

“Yücelerden yücesin

Kimse bilmez nicesin

Nice cahiller seni gökte arar¹⁴⁴, yerde ister

Sen inananların gönlündesin”

3.1.2. Hz. Peygamber

Peygamber Efendimiz (S.A.V.)’in adı çeşitli ilgilerle Dede Korkut Hikâyelerinde birçok kez anılmaktadır. Hikâyelerde ona atfedilen özelliklerden biri “*din serveri*” olmasıdır. “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması” hikâyesinde, eline tutsak düştüğü düşmanları, oğlu Uruz’u bir ağaca asmak istemeleri üzerine, Uruz’un ağaca karşı söylediği bir soylamada Hz. Muhammed (S.A.V.) kendisine sığınılan bir şefaattçidir. Yine aynı hikâyede kâfirin eline düşen Kazan Bey “*Muhammed’(S.A.V.)in dini aşkına kâfire kılıç*

¹⁴¹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatı Araştırmaları...*, s. 30

¹⁴² Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 990.

¹⁴³ Hamide Demirel, *Türk Destanlarında Güzellik-Destan-Masan ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 131.

¹⁴⁴ Birçok soylama ve dua kısmında geçen bu kalıp, genel olarak Türklerin önceki inancı olan “Gök Tanrı” inancındaki göklerde yer alan Tanrı imajına bir red, bir gönderme gibi durmaktadır. Bu inancın batıl olduğu anlatılarak buna inananlar “cahil” şeklinde sıfatlandırılmaktadır.

çaldım.” der. Alpler de kâfirin üzerine gitmeden iki rekât namaz kılarak “adı güzel Muhammed (S.A.V.)’e” salâvat getirirler.¹⁴⁵

Bunlardan başka hikâyelerin sonlarındaki dualarda, dinleyenleri günahlarının “*adı güzel Muhammed(S.A.V.)’in yüzü suyuna*” bağışlanması dilenir.¹⁴⁶ Bu şekildeki kalıp ifadeler günümüzdeki dualarda da sıkça kullanılmaktadır.

Duaların ana eksenini değiştirmemekle birlikte Hz. Muhammed (S.A.V.)’in adı, bu dualarda “*adı güzel Muhammed Mustafa yüzü suyuna*”, “*adı güzel Muhammed Mustafa’ya*”, “*adı güzel Muhammed’e*” ya da hiçbir sıfat kullanılmadan “*Muhammed Mustafa yüzü suyuna*” olarak da geçer.¹⁴⁷ Örnek olarak “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması” hikâyesinin sonundaki dua şöyledir:

“O övdüğüm Yüce Tanrı dost olup yardım etsin!

Yerli kara dağların yıkılmasın!

Gölgeli kaba ağacın kesilmesin!

Güzel suyun kurumasın!

Kanatlarının ucu kırılmasın!

Seğitirken ak- boz atın sürçmesin!

Çalışanda kara polat öz kılıcın çentilmesin!

Dürtüşürken cennet olsun!

Hakkın yandırdığı çırağın yanadursun!

Ahir zamanda arı imandan ayırmasın!

Amin, âmin diyenler Tanrı’nın yüzünü görsün!

*Derlesin, toplansın, günahınızı adı güzel **Muhammed Mustafa yüzü suyu hürmetine** bağışlasın Hânım hey!”*

¹⁴⁵ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 1004.

¹⁴⁶ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 1005.

¹⁴⁷ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 1005.

3.1.3. Diğer Peygamberler ve Kıssaları

Kur'an'ı kerimde birçok peygamber ve onların kavimlerine ait birer ibret vesikası olan birçok kıssa anlatılmaktadır. Bu kıssalarda insanların “*düşünüp öğüt almaları*” gereken olaylara ve konulara değinilmiştir.

Dede Korkut Hikâyelerinde, çeşitli peygamberler ve onların kıssalarına atıflar vardır. Bunun yanında doğrudan kıssaya atıf olmayan ancak kıssaya benzer olarak vuku bulan olayların olduğu bir anlatım da vardır. Beyrek hikâyesinin Kur'an'daki Yusuf Aleyhisselâm kıssasından örnek alındığı izlenimini uyandıran motifler bulunmaktadır. Kaybolan oğuldan ötürü kör olan, oğluna düşkün baba ve kanlı eşya ile açılan göz bunlardan biridir.¹⁴⁸ Bunun dışında doğrudan Kur'an kıssalarına yapılan atıfları inceleyebiliriz.

3.1.3.1. Hz. Adem ile Şeytan

Dede Korkut Kitabı'nın Kur'an kıssaları açısından da zengin olduğunu görürüz. İki yerde Hz. Âdem ile şeytan kıssasına¹⁴⁹ atıflar vardır. Kazılık Koca Oğlu Yeğenek ve Begil Oğlu Ermen Hikâyelerinde kıssa anılmaktadır. Kazılık Koca Oğlu Yeğenek Hikâyesi'nde Hz. Âdem ile şeytan kıssası şöyle geçmektedir:

“Yücelerden yücesin

Kimse bilmez nicesin

Aziz Tanrı

Sen anadan olmadın

Babadan doğmadın

Kimseye güç etmedin

Bütün yerlerde birsin

Sen daim ve bâki olan Allah'sın

Âdem'e sen taç giydirdin

¹⁴⁸ Mustafa Miyasoğlu, *Dede Korkut Kitabı...*, s. 26.

¹⁴⁹ “And olsun, Biz sizi yarattık, sonra size suret (biçim-şekil) verdik, sonra meleklerle: “Âdem'e secde edin” dedik. Onlar da İblis'in dışında secde ettiler; o, secde edenlerden olmadı.” (Araf Suresi, 7: 11)

Şeytana lanet kıldın

Bir suçtan ötürü huzurundan sürdün...”

Begil Oğlu Ermen Hikâyesi’nde de kıssa ile ilgili şu ifadeler geçmektedir:

“Yücelerden yücesin yüce Tanrı

Kimse bilmez nicesin güzel Tanrı

Sen Âdem’e taç giydirdin

Şeytana lanet kıldın

Bir suçtan ötürü dergâhtan sürdün...”

3.1.3.2. Hz. Nuh, Şeytan ve Eşek

Metinlerde Hz. Nuh, şeytan ve eşek kıssası da geçmektedir. Hz. Nuh’un inşa ettiği gemiye şeytan’ın son anda bir eşeğin kuyruğuna tutunarak girmesi şeklinde rivayet edilen bu olay, Kur’an’da doğrudan geçmemekle birlikte Tevrat’ın Tekvîn bölümünde ve bazı hadislerde yer alır.¹⁵⁰ Mukaddime bölümünde hoşla gitmeyen bir kadın tipinden söz edilirken, “O, Nuh Peygamber’in eşeği asıldır.” denilmektedir.

3.1.3.3. Hz. İbrahim’in Ateşe Atılması

Hz. İbrahim’in adı Begil Oğlu Ermen Hikâyesi’nde geçmektedir. Hz. İbrahim’in Nemrud tarafından ateşe atılması¹⁵¹ hadisesi metinde şöyle geçmektedir:

“Yücelerden yücesin yüce Tanrı

Kimse bilmez nicesin güzel Tanrı

Sen Âdem’e taç giydirdin

¹⁵⁰ Detaylı bilgi için bkz. Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV Yayınları, Ankara, 1992, s. 48-49.

¹⁵¹ “Dediler ki: “Onun için (yüksekçe) bir bina inşa edin de onu çılgınca yanan ateşin içine atın.” Böylelikle ona bir tuzak hazırlamak istediler. Oysa Biz, onları alçaltılmışlar kıldık”. (Saffat Suresi, 37: 97-98)

“Bunun üzerine kavminin (İbrahim’e) cevabı yalnızca: “Onu öldürün ya da yakın” demek oldu. Böylece Allah onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda, iman eden bir kavim için ayetler vardır.” (Ankebut Suresi, 29:24)

“Biz de dedik ki: “Ey ateş, İbrahim’e karşı soğuk ve esenlik ol.” Ona bir düzen kurmak istediler, fakat Biz onları daha çok hüsrana uğrayanlar kıldık. Onu ve Lut’u kurtarıp içinde, alemler için bereketler kıldığımız yere (ülkeye) çıkardık.” (Enbiya Suresi, 21: 69-71)

İlgili olarak, Buruc Suresi, (85: 4-8) ile Nisa Suresi (4: 141)’ndeki ayetlere de bakılabilir.

Şeytana lanet kıldın
Bir suçtan ötürü dergâhtan sürdün
İbrahim'i tutturdun
Hanım deriye sardın
Kaldırıp ötece attırdın
Ateşi gülistan kıldın
Birliğine sığındım
Aziz Allah hocam bana medet''

3.1.3.4. Nemrud

Metinlerde bir yerde de Nemrud'un ismi anılmaktadır. Nemrud ismi *Kazılık Koca Oğlu Yeğenek Hikâyesi*'nde şöyle geçmektedir:

Nemrud göğ'e ok attı
Karnı yarık balığı karşı tuttun
Ululuğuna haddin yok
Senin boyun kaddin yok
Veya cism ile ceddin yok
Vurduğunu ulutmayan ulu Tanrı
Bastığını belirtmeyen belli Tanrı
Kaldırdığını göğ'e yetiştiren güzel Tanrı
Kızdığını kahreden kahhar Tanrı
Birliğine sığındım Rabbim kadir Tanrı
Medet senden
Kara elbiseli kâfire at tepiyorum
İşimi sen yoluna koy''

3.1.3.5. Hz. Musa ile Firavun

Kazan Bey'in Tutsak Oluşu Hikâyesi'nde soylama kısmında kıssadan bahsedilmektedir:

*“Yüksek yüksek kara dağdan taş yuvarlansa
Kaba ökçemi oyluğumu karşı tutan Kazan er idim
Firavun şişler yükleyip yerden çıksa
Kaba ökçem ile perçin kılan Kazan er idim
Koca koca beyler oğlu kavga kalsa
Kamçı vurup dindiren kazan er idim
Yüce dağları duman tutsa
Kapkara sis deli kopsa
Kara koç atımın kulağı görünmez olsa
Gayrı eren kılavuzsuz yol şaşırsa
Yedi başlı ejderhaya yetişip vardım
Heybetinden sol gözüm yaşardı...”*

3.1.3.6. Hz. Musa'nın Asası

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikâyesi'nde ağaçlarla ilgili bir kısımda hem Mekke ile Medine şehirlerinden hem de Hz. Musa'nın asısından bahsedilmektedir:

*“Ağaç ağaç der isem sana üzülme ağaç
Mekke ile Medine'nin kapısı ağaç
Musa Kelimin asası ağaç
Büyük büyük suların köprüsü ağaç
Kara kara denizlerin gemisi ağaç...”*

3.1.3.7. Hızır Aleyhisselam

Hızır Aleyhisselam'ın peygamber mi veli mi olduğu konusu tartışmalıdır. Kur'ân'da, Hızır Aleyhisselam'ın ismi açıkça geçmez. Ancak Kehf Sûresi'de yer alan Hz. Musa ile ilgili kıssa¹⁵²da "*Katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve kendisine ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kul*"¹⁵³..." diye sözü edilen şahsın Hızır Aleyhisselam olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bizzat Peygamber Efendimizden gelen sahîh hadislerde bu şahsın Hızır olduğu net bir şekilde belirtilmiştir¹⁵⁴.

Dede Korkut Hikâyelerinde iki yerde Hızır Aleyhisselam'dan bahis vardır. Boğaç Han hikâyesinde ortaya çıkarak, babasının okuyla yaralanan Boğaç Han'ın yarasını üç defa eli ile sıvazlayıp ona bu yaradan ölmeyeceğini söyler. Anasını sütü ve dağ çiçeğinin karışımından yapılacak bir merhemle yarasının iyileşeceğini söyleyerek Boğaç han'ın rahatlatır. Anesi yanına gelince Boğaç annesine: "*Ana ağlama, bana bu yaradan ölüm yoktur korkma, boz atlı Hızır bana geldi. Bu yaradan sana ölüm yoktur. Dağ çiçeği ve ana sütü sana merhemdir dedi.*" Hızır'ın dediklerinin uygulanmasının ardından Boğaç Han iyileşir.

Buradaki Hızır motifine baktığımızda birçok halk hikâyesinde de geçen Hızır motifine birebir uymaktadır. Belli belirsiz ortaya çıkıp kaybolmakta ve keramet göstermektedir. Ayrıca Hızır hikâyede "*boz atlı*" olarak tasvir edilmektedir.

3.1.4. Ehli Beyt ve İslâm Büyükleri

Hikâyelerde Hulefâ-i Râşidin'den üçünün adı geçmektedir. Bunlar Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. L. Sami Akalın'ın 1967 tarihli, "*Dede Korkut Hikâyelerinin Folklor Bakımından Değerlendirilmesi*" adlı doktora tezinde dört halifenin de isminin geçtiği ifadesi doğru bulunmamaktadır. Kitap'ta Hz. Ömer'in ismi yoktur.¹⁵⁵ Diğer üç halife ile Hz. Aişe, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in adları hikâyelerde anılmaktadır.

¹⁵² Bkz. Kehf Sûresi, 18: 60-82.

¹⁵³ Bkz. Kehf Sûresi, 18: 65.

¹⁵⁴ Buhârî, İlim:16, 44; Müslim, Fedâil: 170-174.

¹⁵⁵ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 1005.

3.1.4.1. Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir tarif edilirken, “Hz. Muhammed’in sağ yanında namaz kılan Ebû Bekir Sıddîk güzel” denmektedir. Bununla kendisine verilen şeref mevkisi anlatılmak istenmektedir.¹⁵⁶ Hz. Ebû Bekir için İslâmî literatürde çokça kullanılan “Sıddîk” sıfatı burada da yer almıştır.

3.1.4.2. Hz. Osman

Hz. Osman’dan Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’den bahsedildikten sonra bahsedilmektedir. Hz. Osman için, “O Kur’an’ı yazdı, düzdü, ulemalar öğreninceye kadar bekledi, biçti. Âlimler sultanı Osman Affan oğlu güzel.” İfadeleri geçmektedir. Hz. Osman’ın Kur’an’ı bir araya getirmesi ve ilmî kuvveti vurgulanmaktadır. Ayrıca bu ifadelerden İslâm tarihi ile ilgili önemli hadiselerden haberdar olduğu da çıkmaktadır.

3.1.4.3. Hz. Ali

Hz. Ali’nin ismi ise üç yerde anılmaktadır. Birincisi diğer iki halife gibi mukaddime kısmındadır. Mukaddime, “Kılıç çaldı, din açtı erlerin şahı Ali güzel.” İkinci kez yine bir soylamada Hz. Ali’nin bindiği Duldül’ün eyeri ile ilgili bir anlatımda “erlerin şahı” ifadesiyle anılır.

Üçüncü kez ise anıldığı kısım, Vatikan yazmasında yer almaktadır. Bamsı Beyrek hikâyesinde, Beyrek için edilen duada şöyle yer alır: “Kadir Tanrı Beyrek’e rahmet kılın, erler şahı Hazreti Ali’nin elinden içecek içmek nasip etsin.”

3.1.4.4. Hz. Âişe ve Hz. Fâtıma

Biri Peygamber Efendimiz(S.A.V)’in eşi, diğeri de kızı olan bu iki büyük kadın, Müslüman Türkler arasında “Ayşe anamız, Fatma anamız” diye saygı ile anılırlar. Bu iki ad, Dede Korkut Hikâyeleri’nde iki yerde geçmektedir. Her ikisi de mukaddime bölümünde türlü kadınların özelliklerinde bahsedilirken üstün ve erdemli kadınlar, Hz. Âişe ile Hz. Fâtıma’nın soyundan gelmiş olarak gösterilir.

¹⁵⁶ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. 1005.

Hız. ÂiŖe ve Hız. Fâtıma'nın adı suyun kutsandığı bir soylama kısmında da “*AyŖe ile Fatma'nın nikâhı su*” ifadesinde geçmektedir. İkinci olarak Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinde Kazan Bey'in bir ırmakla konuşmasını anlatan soylamada adları geçmektedir:

“Kayalardan çağıl çağıl çağıldayan su

Ağaçtan gemileri alıp götüren su

Hasan ile Hüseyin'in özlemi su

Bağların bahçelerin süsü su

AyŖe ile Fatma'nın nikâhı

Koç atların sulağı

Kızıl develerin geçidi su

Ak koyunlar gelip yatar evrende

Yurdumdan bir haber ver bana

Kara başım kurban olsun sana”

Buradaki su serpmesi hadisesi evlenen çiftlerin gerdeğe girmeden önce “*bereket duası*” okuyarak birbirlerinin üzerine bir parça su serpmelerine işaret etmektedir. Muhammed Hamidullah bu hareketin sünnet olduğunu ifade etmektedir¹⁵⁷.

3.1.4.5. Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin

Peygamber Efendimiz (S.A.V.)'in mübarek torunları Hız. Hasan ile Hız. Hüseyin'in adı hikâyelerde geçmektedir. İlk olarak mukaddimede “*Ali'nin oğulları, Peygamber torunları, Kerbela ovasında Yezîdiler elinde şehit oldu. Hasan ile Hüseyin, iki kardeş beraber güzel.*” İfadeleriyle anılmaktadırlar.

İkinci olarak yukarıda Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesindeki bir soylamada¹⁵⁸ “*Hasan ile Hüseyin'in özlemi su*” ifadesi geçmektedir. Burada Hız.

¹⁵⁷ Orhan Ŗaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 1005.

¹⁵⁸ Yukarıda Hız. ÂiŖe ve Fatma başlıklı bölümde yer alan soylamaya bkz.

Hüseyin'in Kerbela'da Yezid ordusu tarafında kuşatılarak Fırat nehriyle bağının koparılıp susuz bırakılarak eziyet edilmesi hadisesine işaret edilmektedir.¹⁵⁹

3.1.5. Kur'an-ı Kerim

Allahu Teâlâ tarafından Cebrail Aleyhisselam vasıtasıyla Peygamber Efendimiz'e vahyedilen Kur'an-ı Kerim insanlık için kurtuluş yolunu gösteren bir rehberdir. Kur'an-ı Kerim'i tanıtırken Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*(Bu Kur'an) ayetlerini iyiden iyiye düşünüp tefekkür etsinler ve temiz akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.*”¹⁶⁰

Âlemin son peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.)'e gönderilen bu kitaptan önceden Allahu Teâlâ insanlara kitaplar gönderdiğini şöyle bildiriyor: “*(Senden önceki elçilerimizi) Apaçık deliller ve kitaplarla gönderdik. Sana da zikri (Kur'an'ı) indirdik ki, insanlara kendileri için indirileni açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler, diye*”¹⁶¹.

Şu ayette ise Kur'an'ın işlevi bildirilmekte ve insanlara müjde verilmektedir: “*Şüphesiz, bu Kur'an, en doğru yola iletir ve sâlih amellerde bulunan mü'minlere, onlar için gerçekten büyük bir ecir olduğunu müjde verir.*”¹⁶²

İşte, *akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara (gönderilmiş) bir bildiri*¹⁶³ olan yüce kitabımız, Dede Korkut Kitabı'nda altı yerde *Kur'an* adı ile geçmektedir. Dört yerde Kur'an'a el basarak yemin edilmesi söz konusudur. Giriş kısmında da iki defa Kur'an övülürken geçmektedir: “*Tanrı ilmi Kur'an güzel. O Kur'an'ı yazdı, düzdü*”

Tanrı ilmi olarak nitelendirilen Kur'an'ın Affan oğlu Hz. Osman tarafından kitap haline getirilmesine de mukaddime kısmında atıf vardır. Buradan Dede Korkut'ta Kur'an'ın tarihinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'den bahsin yanında Kur'an'da geçen iki önemli sure *Yâsîn* ve *Amme* sureleri adları de mukaddime de yer almıştır.

¹⁵⁹ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 1007.

¹⁶⁰ Sad Sûresi, 38: 29.

¹⁶¹ Nahl Sûresi, 16: 44.

¹⁶² İsrâ Sûresi, 17: 9.

¹⁶³ İbrahim Sûresi, 14: 52.

3.1.6. Melekler

Melekler duyu organlarımızla idrak edilemeyen, gözle görülemeyen ruhani ve nurani varlıklardır. Melekler Allah'ın emir ve yasaklarını uygularlar ve O'nun emrinden çıkmazlar. Hangi iş için yaratılmışlarsa daima o işle meşgul olurlar. Allah'a ibadet ederek O'nu tesbih ederler.¹⁶⁴ Meleklerle iman, iman esasları arasında yer almaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda biri Cebrail biri Azrail olmak üzere iki meleğin ismi zikredilmektedir. Begil Oğlu Ermen hikâyesinde Tepegöz tarafından zor durumda bırakılan Emren'in Allah'a sığınmasının ardından kendisine “kırk erce kuvvet” verildiği bildirmek üzere Hak Teâlâ tarafından Cebrail gönderilir. Cebrail adı yalnızca iki defa geçmektedir.

İslâm inancına göre Cebrail meleklerin en büyüğüdür. Görevi, Allah ile peygamberler arasında elçilik yapmak, Allah'ın kitaplarını peygamberlerine iletmektir.¹⁶⁵ Begil Oğlu Emre hikâyesinde Cebrail elçilik görevini yerine getirmiş ancak, muhatap olduğu kişi Allah tarafından peygamberlik verilen bir kişi değil sıradan bir insan olmuştur.

Hikâyelerde geçen bir diğer melek Azrail'dir. “*Dede Korkut Kitabı'ndaki beşinci hikâye olan “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” ise, neredeyse başından sonuna, Deli Dumrul'un Azrail ve Tanrı'yla pazarlıkları çerçevesinde ilerler. Başta Azrail'e meydan okuyan Deli Dumrul, sonra Tanrı'dan canını bağışlamasını diler.*”¹⁶⁶

Duha Koca Oğlu Deli hikâyesinde Azrail ismi otuz iki defa geçmektedir. Altı yerde Azrail için “al kanatlı” sıfatı kullanılmıştır. Gökyay, burada “al kanatlı” sözünden bir “al renk”ten daha çok “nurdan kanatlı” anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁶⁷

Begil Oğlu Ermen hikâyesinde, Cebrail'in peygamber olmayan insanlara da gönderilen bir melek olarak düşünülmesi ve Deli Dumrul hikâyesinde Deli Dumrul'un daha önceden Azrail'i bilmiyor olması İslamiyet ile ilgili bilgilerin halk nezdinde daha yeni yeni oturmaya başladığına işaret etmektedir.

Özellikle dini imajların kafasında yeni yeni olduğu alt yaş grubu çocukların Deli Dumrul ile özdeşim kurmaları mümkündür. Her ne kadar burada anlatılan Azrail imajının İslam inancındaki Azrail'in özelliklerine birebir uymasa da, daha çok Azrail antropomorfik

¹⁶⁴ Ömer Özyılmaz, *Çocukluk ve Gençlik Çağında İslamî Eğitim ve Psikolojik Temelleri*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 140.

¹⁶⁵ Seyfettin Yazıcı, *Temel Dinî Bilgiler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 26. Baskı, Ankara, 2002, s. 32.

¹⁶⁶ Selda Başer Çoban, “Dede Korkut Kitabı ve Büyülü Gerçekçilik” *Millî Folklor*, Sayı: 91, 2011, s. 200.

¹⁶⁷ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 999.

bir anlatımla betimlense de, bu yaştaki çocukların soyut kavramları daha çok bu şekilde somutlaştırarak anlamlandırmaya çalıştıkları düşünüldüğünde hikâyedeki anlatımın eğitim amacına uygun olarak kullanılabileceği görülecektir.

3.1.7. Dualar

Dua kelime olarak çağırmak ve davet etmek gibi anlamlara gelir.¹⁶⁸ Tarih boyunca dua, çalışmak, fethetmek, yapmak, sevmek gibi doğal ihtiyaçlar arasında yer almıştır.¹⁶⁹ Din gibi dua da bir evrensel olaydır. Her dinde, her toplumda, her kültür ve medeniyette duanın varlığına rastlamak mümkündür. Her insan, ideal ve kusursuz bir dünya özlemini yaşar. İşte, dua böylesi bir özlemi dile getiren yegâne unsurdur.¹⁷⁰ Kötülüklerden korunma ve dünya nimetlerinden faydalanma isteği duanın iptidai halinin belirlenmesinde en belirgin özelliktir.¹⁷¹

Duada iki temel özellik bulunur. Birincisi, zihnin ve kalbin Allah'a yönelmesi; ikincisi ise Allah'tan ihtiyaç duyulan şeylerin talep edilmesidir. Buna göre duanın geniş anlamdaki tanımını şu şekilde yapabiliriz: Dua, Yaratıcı'ya saygı sunmak, dilek ve taleplerini bildirmek, lütfunu istemek, ona bağlılığını belirtmek ve kendi acziyetini onun mutlak hâkimiyetini tanıdığını beyan etmek için ona yönelmesi ve onunla iletişim kurma çabasına girmesidir.¹⁷²

Hiç kuşku yok ki, tüm din ve dini inançlarda olduğu gibi İslâm dini'nde de dualar önemli yer tutar. İnanan birey inancını inancını yalnızca zihinsel düzeyde bırakmaz ve inandığı varlık ile yakın ilişkiler geliştirmek ister. İnanan ile inanılan arasındaki ilişkilerden bir tanesi de duadır. İslâmî açıdan ele alacak olursan dua kavramında *mümin* ve *Allah* olmak üzere iki temel öge karşımıza çıkmaktadır. Allah ile inanan kulu arasındaki bu ilişki Kur'an-ı Kerim'de çok sık vurgulanmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in dua ile başlayıp dua ile de bitmesi İslâm'ın duaya verdiği değerin açık bir göstergesidir. Kur'an-ı Kerim'in ilk suresinde insan, Allah'a hamdden sonra, *ancak O'na kulluk edeceğini ve ancak ondan yardım dileyeceğini* bildirir ve *doğru yolu ve sapıklığa düşmeme*¹⁷³

¹⁶⁸ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Furkan Yayınları, Samsun, 1993, s.69.

¹⁶⁹ Alexis Carrel, *Dua*, Yağmur yay., 4. Basım İstanbul 2001, s. 56.

¹⁷⁰ Hayati, Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV. Yayınları, Ankara 1993, s. 218-219.

¹⁷¹ Osman Cilacı, "Dua" maddesi, TDV. İslam Ansiklopedisi, C.9, İstanbul 1994, s. 530.

¹⁷² Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi...*, s.69.

¹⁷³ Fatıha Sûresi, 1: 5-7.

konusunda Allah'tan yardım talep eder. Yine Kur'an-ı Kerim'in son suresinde insan, *her türlü kötülükten Allah'a sığındığını*¹⁷⁴ beyan eder.¹⁷⁵ Dua kişilerin kendilerini Allah'a en yakın hissettikleri, dilek ve arzularını iletebilme fırsatı buldukları insanları etkileyen özel anlardan biridir.¹⁷⁶

*“İslâm dininde Allah'a ulaşma vasıtalarının en önemli araçlarından biri olan dua, Dede Korkut destanında da geniş yer tutmak tadır. Hikâyeler, Dede Korkut'un dualarıyla bittikleri gibi destanın kahramanları da sık sık duaya müracaat etmektedir.”*¹⁷⁷ Hikâyelerde dua kelimesi geçmez. Bunun yerine *alkış* ve *kargış* kavramları kullanılır. *Alkış* sözcüğü Dîvânü Lugatî't-Türk'te, “dua etme, övme, birinin iyiliklerini sayma” anlamına gelirken, *kargış* “lânet, ilenme” anlamlarını denk gelmektedir.¹⁷⁸ Alkış ve kargışlar, toplumun maddî-manevî kültürünü, inançlarını ve değer yargılarını yansıtmaları bakımından da değerlidir. *“Türk sözlü kültüründe belli kalıp yapıları içinde kullanılan alkış ve kargışlar, iyi ve kötü dileklerin ifade edildiği kalıp sözlerdir.”*¹⁷⁹

*“Hem dini bir terim olarak, hem de halk edebiyatı türleri içinde de değerlendirilen dualar, birçok edebi metne renk katacak zenginliktedir. Yağmur Duası, sofrada duası, pehlivan duası gibi türleri yanı sıra “Allah tuttuğunu altın etsin, Allah ne muradın varsa versin” tarzındaki temenni içerikli kısa dualar çocuklar da olumlu iz bırakacaktır.”*¹⁸⁰

Dede Korkut Hikâyelerinde, hikâye sonlarında edilen dualarla Dede Korkut, Allah ve Peygamber sevgisini dile getirir, temiz imanı över, iyi dileklerde bulunur. Bu dualara âmin diyenlerin “didâr¹⁸¹” görmelerini diler.¹⁸²

“Duanın muhtevasını ve dua edenin iç dünyasını yansıtan dış şekiller, duanın bir parçası sayılır. Ayakta durma, diz çökme, eğilme, secde etme, başını eğme, elleri gökyüzüne doğru kaldırma iki yana açma, kavuşturma, kenetleme, gözleri yukarıya dikme, elleri birbirine vurma, göğse veya alna vurma, ayakların çıplak veya giyinik, basın açık veya örtülü olması, vücudun bir yere yönelmesi, hareket etmesi (dans), jestlere sözün

¹⁷⁴ Nas, 114: 1-6.

¹⁷⁵ Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi-Bireysel Dindarlık Üzerine*, Karahan Kitabevi, Adana, 2011, s. 129-130.

¹⁷⁶ Ahmet Onay, *Dindarlık Etkileşim...*, s. 191-192.

¹⁷⁷ Kemale Yılmaz, “Dede Korkut Destanında Dua”, *Philology and Pedagogy*, Cilt:1, Sayı: 29, 2010, s. 47-48.

¹⁷⁸ Meriç Harmancı, “Dede Korkut Hikâyelerindeki Alkış ve Kargışlara İşlevsel Bir Yaklaşım”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 23: 2.

¹⁷⁹ Ali Duymaz, “Sihir Şiirlerinin Bir Türü Olarak Alkışlar”, *Millî Folklor*, Cilt:6, Sayı:45, 2000, s. 15.

¹⁸⁰ Hüseyin Özcan, “Halk Edebiyatı Metinlerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örneklem Olarak Dede Korkut Hikâyeleri”, *Turkish Studies*, Volume 3/2 Spring 2008, s. 597.

¹⁸¹ Allah C.C.'un Cemâli anlamındadır.

¹⁸² Mustafa Miyasoğlu, *Dede Korkut Kitabı...*, s. 24.

katılması, musiki aletlerinin kullanılması gibi haller çeşitli dini çevrelerde dua esnasında görülen farklı davranışlarıdır.”¹⁸³ Metinlerde Dede Korkut kopuz çalarak dua etmektedir.

Dualar, *istek ve dilek duaları, şükür duası, şefaath duası, tapınma ve övgü duası, günahları itiraf ve bağışlanma duası* şeklinde sınıflandırılabilir.¹⁸⁴

Dede Korkut hikâyelerindeki dualar “istek ve dilek duaları” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hikâyelerde duaların yanı sıra çaresiz kalan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak için dile getirdiği kalıp sözler olan beddualar (kargışlar)la da karşılaşmaktadır. Söylendiği andaki duyguları ifade etmesi, o andaki ruh halini yansıtmaması açısından önem taşıyan bu sözler, insanın karakteristik yapısına, zamana, çevreye ve olaya göre değişmektedir. Hikâyelerde sıkça karşılaşılan baslıca kargışlar şunlardır: “*Felâh bulmasın, yüzü gülmesin, yetip onmasın, elin kurusun*”¹⁸⁵, *parmakların kurusun, yıkılsın Oğuz elleri, Kadir tatlı candan ayırsın, Kadir senin alnına kara yazsın, gözüne dursun*”.

“*Hikâyelerde istek ve dilek dualarını edenler; “ozanlar”, “kalın Oğuz beyleri” ve “ağzı dualı Dede Korkut”tur.*”¹⁸⁶ “*Yapılan dualar insanların umdukları, sahip olmak istedikleri özellikleri taşır. Dede Korkut Destanlarındaki dualarda; Tanrı kutu olduğuna inanılan ağacın kurumaması, suyun kurumaması gibi bugün de geçerliliğini sürdüren evrensel istek ve arzulara yer verilmiştir. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere Dede Korkut Destanları yazıldığı ve söylendiği çağı aşmıştır.*”¹⁸⁷

Hikâyelerde düşman karşısında çaresiz kalanlar ya Allah’a sığınır ya da Hızır Aleyhisselam imdadına yetişir yol gösterir yahut da meleklerden yardım görür. Tabii hepsi niyetlerine göre karşılık alırlar. Niyeti temiz olanlar iyi karşılık görürler. Oğlu kızı olmayanlar, bir ağzı dualının duasını almak için kurbanlar keser, ziyafetler tertiplerler.¹⁸⁸

¹⁸³ Abdurrahman Güzel, “Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua”, *Turkish Studies* - Volume 3/2 Spring 2008, s. 441.

¹⁸⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi...*, s. 227.

¹⁸⁵ Hikâyelerde birçok yerde geçen bu beddua Tebbet Suresi’nin ilk ayetinde geçen, “*Ebu Leheb’in iki eli kurusun! Kurudu da.*” ayetindeki beddua ile büyük benzerlik göstermesi dikkat çekicidir. Bkz. Tebbet Sûresi, 111: 1.

¹⁸⁶ Abdurrahman Güzel, *Dede Korkut Hikâyeleri...*, s. 442.

¹⁸⁷ Muhammet Yıldırım, *Dede Korkut Destanlarının Kültürel Açısından İncelenmesi ve Eğitimde Kullanılabilirliği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2011, s. 53.

¹⁸⁸ Mustafa Miyasoğlu, *Dede Korkut Kitabı...*, 24.

“Metinlerde Dede Korkut’un ad koyma törenleri esnasında ve her hikâyenin sonunda dua ettiği görülmektedir. Ad koyma törenleri esnasında adı konan Boğaç Han ve Bamsı Beyrek’e alkışta bulunan Dede Korkut: “Adını ben verdim, yaşını Allah versin” şeklinde dua etmekte ve gençlerin uzun omurlu olmalarını Allah’tan dilemektedir.”¹⁸⁹

“Hikâyelerin anlatıcısının duaları ‘uzun bir yaşam sürme, sansın daim olması, belalardan/ kazalardan korunma, kötü kişilerin şerrinden uzak olma, güçlükle karşılaşmama’ gibi istek ve dilek dualarıdır. Bunlar, hikâyelerin giriş bölümünde bulunmaktadır. Bu dualar Han için yapılmakta ve Allah/ Hak/ Tanrı’dan dilenmektedir”:¹⁹⁰

“Devletsiz şerrinden Allah saklasın hanım sizi”

“Üç otuz yaşınız dolsun. Hak size yaman getirmesin, devletiniz payende olsun hanım hey”

“Azıp gelen kazayı Tanrı savsın hanım hey”

“O övdüğün yüce Tanrı dost olsun meded versin hanım hey”

“Andan dahi sizi hanım Allah saklasın”

Dede Korkut’ta her hikâyenin sonunda dualara yer verilmiştir: “Sağlam kara dağların yıkılmasın, gölgelice kaba ağacın kesilmesin, coşkun akan güzel suyun kurumasin, kanatlarının uçları kırılmasın, koşarken ak boz sürçmesin, vuruşurken kara çelik öz kılıcın körelmesin, dürtüşürken ala mızrağın ufanmasın, ak pürçekli zülüflü ananın yeri cennet olsun, ak sakallı babanın yeri cennet olsun, Hak yandırdığı çırağın yana dursun, Kadir Tanrı seni namerde muhtaç eylemesin, hanım hey.”¹⁹¹

“İslami unsurlarla ilgili olarak “Hak/Tanrı, Muhammed Mustafa, bes kelime, günahı bağışlanmak, didar görmek, imandan ayrılmamak, âmin demek” gibi kavramlar dualarda çokça geçmektedir”:¹⁹²

“Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın,”

“Kadir seni namerde muhtaç etmesin”

“Ak alnında beş kelime dua kıldık kabul olsun,”

¹⁸⁹ Abdurrahman Güzel, “Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua”, *Turkish Studies*, Volume 3/2, Spring 2008, s. 443.

¹⁹⁰ Abdurrahman Güzel, “Dede Korkut Hikâyeleri... s. 442.

¹⁹¹ Mustafa S. Kaçalın, *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 24-25.

¹⁹² Abdurrahman Güzel, “Dede Korkut Hikâyeleri..., s. 444.

“Âmin diyenler dîdar görsün,”

“Sağlık ile kazancın devletin Hak artırsın.”

“ O övdüğün yüce Tanrı dost oluşanı meded versin.”

“Yıgılı duran günahınızı Muhammed Mustafaya bağışlasın hanım hey!”

“Günahınızı adı güzel Muhammed Mustafa hürmetine bağışlasın hanım hey!”

Bir dua türü olarak nitelendirilebilecek münacât örnekleri de bazı hikâyelerde zaman zaman görülmektedir:

“Yücelerden yücesin, yüce Tanrı!

Kimse bilmez nicesin, görklü Tanrı!

Sen Âdem’e taç vurdun,

Şeytan’a lanet kıldın,

Bir suçtan ötürü dergâhdan sürdün.

İbrahim’i tutturdun,

Ham deriye doladın,

Götürüp ateşe attırdın,

Ateşi gülistan kıldın.

Birliğine sığındım, aziz Allah, Rabbim bana medet!”¹⁹³

Dua edilirken, sözlerin yanı sıra birtakım bedensel hareketlere de başvurulduğu da görülür. Bu, genellikle elleri göğşe açmak seklindedir. Dede Korkut hikâyelerinde Oğuz beyleri el kaldırarak dua etmektedirler.

“Bütün Oğuz beyleri yüzlerini göğşe tuttular, el kaldırdılar, dua eylediler”

“Bütün Oğuz beyleri el götürdüler dua kıldılar”

Hikâyelerde Oğuz beylerinin dualarının kabul olduğuna ilişkin su ifade yer almaktadır:

“Ol zamanda beylerin alkışı alkış karkışı karkış idi, duaları müstecab olur idi”

¹⁹³ Mustafa S. Kaçalın, *Oğuzların Diliyle...*, 154.

“Beyler Pay Püre’ye erkek evlat, Pay Piçen’e kız evlat vermesi için Tanrıya dua ederler ve onların duası kabul olur. Çocuğu olmayan Dirse Han esinin tavsiyesine uyar ve fakirleri doyurur, çıplakları giydirebilir, borçluları borcundan kurtarır. Büyük bir şölen düzenler, gelenler “*el götürüp hacet diler*” Bir ağzı dualının duasıyla Dirse Hanın oğlu olur.”¹⁹⁴

3.1.8. Abdest ve Namaz

Namaza hazırlık safhasında maddî ve manevî temizlenmeyi ifade eden abdest hikâyelerde yine altı yerde geçmektedir. Abdest ile ilgili en dikkat çekici husus kahramanların “arı”¹⁹⁵ su”dan abdest almaya özen göstermesidir.¹⁹⁶ Bu noktanın, İslâm’ın temizliğe verdiği önemin yansıması olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm Dini’nin temel ibadetlerinden biri namazdır. “Namaz” kelimesi Farsçadan dilimize geçmiştir. Kur’an’da “namaz” kelimesi yerine “sâlâh” kelimesi kullanılır.

Her gün beş vakit okunan ezanlar ve getirilen kâmetlerde insanlar “felâh”a (kurtuluşa) çağrılmaktadır. Namaz, kulların dünya hayatında Allah’a en yakın bulundukları mertebe halidir.

Namaz insanları koruyan bir kalkan gibidir, “*Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir.*”¹⁹⁷ Namaz kılanların dikkat etmesi gereken bazı hususlar da vardır. Bununla ilgili Kur’an’da şöyle bir ikaz yapılmaktadır: “*Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır ve hayra da mâni olurlar.*”¹⁹⁸

İslâm’ın beş temel şartından biri olan namaz hikâyelerde altı defa geçmektedir. Bunlardan birincisi Hz. Ebu Bekir’i tanımlarken kullanılan “*Hz. Muhammed’in sağ yanında namaz kılan Ebu Bekir Sıddık*” ifadesidir. Bunun dışında beş yerde daha “*namaz kılmak, iki rekât namaz kılmak*” gibi ifadeler geçmektedir. Özellikle zor durumda kalan kahramanların *hacet namazı* kılmalarına rastlanmaktadır. Bu beş ifade de kılınan namazın hacet namazı olduğu anlaşılmakla birlikte onların farz namazlarını kıldıklarına dair deliller

¹⁹⁴ Abdurrahman Güzel, “Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua”, *Turkish Studies* - Volume 3/2, Spring 2008, s. 445.

¹⁹⁵ Temiz, duru.

¹⁹⁶ Hamide Demirel, *Türk Destanlarında Güzellik...*, s. 131.

¹⁹⁷ Ankebût Sûresi, 29: 45.

¹⁹⁸ Mâûn Sûresi, 107: 4-7.

de vardır. Yaratan’dan yardım dilemenin en güzel yollarından biri olan namazın hacet için de kılınması haktır. Allahu Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: “*Ey inananlar! Sabır ve namazla yardım dileyin Allah, muhakkak ki sabredenlerle beraberdir.*”¹⁹⁹”

Hikâyelerde çeşitli yerlerde geçen “*kafirin kiliselerini yıktılar, yerine mescid yaptılar, keşişlerini öldürdüler, Aziz Tanrı adına hutbe okuttular, namaz kıldılar*” ifadeleri bize, farz namazlarını kıldıklarını da kanıtlamaktadır. Farz namaz kılmasalardı, mescit yapmazlar, ezan okutmazlardı. Dirse oğlu Boğaç han Hikâyesinde sabah vakti okunan ezanda beş vakit namazın toplumda varlığını göstermektedir.²⁰⁰

Namazların içinde, bazı özel sayılan zamanlarda kılınan, özel namazlar vardır. Bunlardan biri de cuma namazıdır. Cuma namazı ve cuma vakti dinimizde ayrı bir öneme haizdir: “*Cuma namazı kılınca yeryüzüne dağılsın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz.*”²⁰¹”

Hikâyelerde de cuma namazına da ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Mukaddimede yer alan “*Cuma günü okuyunca hutbe güzel*” ifadesinden Cuma namazı kılındığı ve hutbe dinlenildiği anlaşılmaktadır.

3.1.9. Şahadet Getirmek

İslâm dininin beş temel şartından kelimeyi şahadet getirmek Allah’ın varlığını ve birliğini ve Hz. Muhammed (S.A.V)’in onun kulu elçisi olduğu kalp ile tasdik ettikten sonra dil ile beyan etmek anlamına gelir. Dede Korkut Hikâyeleri’nde bu kavramdan iki yerde bahsedilmektedir.

Bunlardan birincisi Tepegöz tarafından bir kümbete hapsedilen Basat’ın dilinden “*La ilahe illallah Muhammediün Resulullah*” ifadesidir. Basat’ın şahadetinin ardından kümbet yarılr ve Basat kurtulmayı başarır.

Birincisi ile aynı yerde kullanılan “*parmak getirmek*” ifadesi de yine o anlamdadır. Müslümanların şahadet getirirken “Allah’tan başka ilah yoktur” ifadesini kullanırken

¹⁹⁹ Bakara Sûresi, 2: 153.

²⁰⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 992.

²⁰¹ Cuma Sûresi, 62: 10.

yaptıkları şahadet parmağını kaldırma hareketine işaret edilmektedir. *Parmak getirmek* deyimini Türkçede şahadet anlamına gelir.²⁰²

3.1.10. Kurban

Kurban²⁰³, Allahu Teâlâ'ya manen yakınlaşmak maksadıyla, belirlenen hayvanları belirlenen usullerle kesmek suretiyle yapılan bir ibadettir. “Kurban” kelimesi “kurb” kökünden gelmektedir ve “yakınlığı” ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de kurban, “*Öyleyse Rabb'in için namaz kıl ve kurban kes*²⁰⁴” denilerek emredilmiştir. Hz. Adem'in oğullarının anlatıldığı kıssada da kurban şöyle geçmektedir: “*Onlara Âdem'in iki oğluyla ilgili haberi hakkıyla oku. Hani her ikisi birer kurban sunmuşlardı, birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, ötekine): "Seni öldüreceğim" demişti. Diğeri ise şöyle demişti: "Allah, yalnız kendisinden korkanlardan kabul eder*²⁰⁵.”

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) bir hadis-i şeriflerinde imkânı olup da kurban kesmeyenleri şu şekilde ikaz etmiştir: “*Kurban kesecek güçte olup da kesmeyen, namazgâhımıza yaklaşmasın*²⁰⁶.”

Doğanın ve hayvanların korunmasına büyük önem veren İslâm dininde kurbanlıklara eziyet edilmemesi konusu oldukça önemlidir. Hayvanın kurban edileceği durumlarda bile hayvan hakları azamî surette gözetilir. Öyle ki, hasta, sakat, yaralanmış veya bilinci kaybolmuş vaziyetteki hayvanların kurban edilmesi caiz değildir²⁰⁷.

“Dede Korkut Hikâyeleri'nin anlattığı dönemde, günümüzün aksine kurban kesiminde sadece insanların değil hayvanların da gözetildiği görülmektedir. Doğal yaşamı olumsuz etkilememek için ve neslin devamı için gerekli olan dişi hayvanlar ve yavrular korunmuş, bunların yerine her cins hayvanın yetişkin erkeğinin kesilmesi uygun bulunmuştur. Kesim amacı ne olursa olsun; ister, ikram için ister, adak, isterse toy

²⁰² Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı...*, s. 991.

²⁰³ Kurban kesmek Hanefî mezhebine göre vâcib, diğer mezheplere göre ise müekked bir sünnettir. Bkz. Osman Bilgen, *Pratik İlmihal*, Rehber Yayınları, İzmir, 2012, s. 205.

²⁰⁴ Kevser Suresi, 108: 2.

²⁰⁵ Mâide Suresi, 5: 27.

²⁰⁶ Tirmizi, Edahi: 18; Ebu Davud, Edahi: 3; İbn Mace, Edahi: 2.

²⁰⁷ Bkz. Osman Bilgen, *Pratik İlmihal...*, s. 206-208.

kurulduğunda sunmak için, eserde sürekli tekrarlandığı üzere²⁰⁸ koyun, deve ve at (aygır²⁰⁹) kesilirdi.

3.2. Ahlâkî Değerler

Hikâyelerde toplumsal ve ahlâkî birçok değer vurgulanmıştır. Toplumun oluşmasında ve birliğinde önemli rol oynayan bu değerlerden öne çıkanları aşağıdaki başlıklar altında inceleyebiliriz.

3.2.1. Aile

Aile toplumu meydana getiren en küçük parçadır. Küçük sosyal gruplar içinde en sürekli ve en önemli olanıdır.²¹⁰ Her toplumda aile yaşantısı görülmekle birlikte günümüz dünyasında aile bağları gitgide zayıflamakta, bu durum da sosyal çözümlere zemin hazırlamaktadır. Geçmişten bugüne toplumumuzda önemli bir yeri olan sağlam aile yapısının korunması çok önemlidir. Çünkü aile kurumu hasar gören bir toplum, dilini, dinini, kültürünü, ahlâkî değerlerini de kaybetmeye başlar. Bugün, Batı medeniyetinin yüz yüze olduğu en önemli sorunlardan biri budur.

Toplumumuz bütün dünyada aile yapısının sağlamlığı ve aileye verilen önem ile bilinir. Bu sağlam yapının korunması ve gelecek nesillere aktarılması önemlidir. Geçmişte de bugünkü gibi önem arz eden ailenin, toplumumuzun en eski dönemlerindeki yapısı ile ilgili ayrıntılı bilgiler Dede Korkut Hikâyeleri'nde pek çok yerde görülmektedir. Evlenme, çocuklar ve çocuklarla ilişkiler sıkça işlenmektedir.²¹¹

“Dede Korkut Hikâyeleri’nde çocuklar ve gençler için örnek alınacak kahramanlar, kahramanlıklar ve davranışlar bulunmaktadır. Geçmiş tarihimize ait hadiseler içeren bu eser, atalarımızdan günümüze uzanan millî bir metin özelliği taşımaktadır. Türk örf ve adetleri, aile fertleri arasındaki sevgi ve saygı ağırlıklı ilişkiler,

²⁰⁸ Muhammet Yıldırım, *Dede Korkut...*, s. 30.

²⁰⁹ İslam’da at eti yemenin hükmü: “At eti dört mezhepte genel kabul gören görüşe göre helaldir. Ebû Hanîfe’ye göre tahrimen mekruhtur. İmameyn yani Ebû Yusuf ve Ebû Muhammed’e göre mekruh değildir. Hanefî mezhebinde tenzihen mekruh görüşü yaygındır. Mâlikî mezhebinde haram görenlerde mekruh sayanlarda vardır.” Bkz. İlmi Hal, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Cilt: 2 (Toplum ve İslam), Ankara, 2006, s. 40.

²¹⁰ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve...*, 206.

²¹¹ Tuncer Baykara, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 153.

*Türk misafirperverliği gibi millî ve değişmez özelliklerimize ait birçok unsuru hikâyelerde görmekteyiz.*²¹²

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan on iki hikâyeden on birinde genel çerçeve olarak aile fertleri arasında tam bir bağlılık vardır. Mesela, “*Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması*” hikâyesinde, esir düşüp hayat mücadelesi veren gencin, onu kurtarmaya gelen babasına, annesi ve kız kardeşini düşünerek geri dönmesi için yalvarması, buna karşılık babanın, oğlu için ölmeye hazır olduğunu, onu kurtarmadan asla dönmeyeceğini ifade etmesi, Dede Korkut toplumundaki aile sevgisinin, bağlılığın, fedakârlığın net bir şekilde görüldüğü dikkat çekici bölümlerdendir.²¹³

On bir hikâyede bulunan bu samimi aile birliğinin on ikinci hikâyede bozulması işlenmektedir. Aşiret sisteminden devlet sistemine geçişin sinyalleri verilen, “*İç Oğuz'un Dış Oğuz'a Düşman Olması ve Beyrek'in Öldürülmesi*” hikâyesinde tam bağlılığın sarsıldığı gözlenmektedir.²¹⁴

Dede Korkut Hikâyeleri, geçmiş dönemlerdeki aile yaşantısı konusundaki kaynak eserlerin en önemlilerindendir. Kitaptaki Müslüman Oğuzlar'ın aile anlayışı, İslamiyet öncesi özellikleri de ihtiva eden temel nitelikler taşıdığından, bu eser aile araştırmalarında başvuru mükim kaynaklardan biri olma özelliğini daima korumuştur.²¹⁵

İslamiyet poligamiye belli şartlar dâhilinde ruhsat verse de, esas olan monogami olmuştur. Nitekim, Nisa Sûresi'nde dört eşe kadar çok evliliğin ruhsatı verildikten sonra tek eşliliğin tercih edilmesinin daha uygun olduğu şöyle vurgulanmaktadır:

*“Yetimler konusunda adaleti koruyamayacağınızdan korkarsanız, sizin için temiz kılınan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Eğer bu durumda adaleti gözetemeyeceğinizden korkarsanız, bir tek kadınla yahut yeminlerinizin/sağ ellerinizin sahip olduklarıyla yetinin. İşte bu, haksızlığa sapmamanız için en uygun yoldur.”*²¹⁶

“İslamiyet'te erkeğe dört kadına kadar evliliğe müsaade edilmişse de bunun toplumda görülme oranı sanıldığı kadar fazla değildir. Örnek olarak Osmanlı döneminde erkekleri bu tür evliliğe iten sebepler arasında özellikle Osmanlı'nın ilk dönemlerinde gaza

²¹² Hüseyin Özcan, “*Halk Edebiyatı...*”, s. 599.

²¹³ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına Dair*, Çantay Yayınları, İstanbul, 2006, s. 13.

²¹⁴ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına...*, s. 13.

²¹⁵ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına...*, s. 9.

²¹⁶ Nisa Sûresi, 4: 3.

anlayışı ve bunun getirdiği sonuçlar, ilk eşten çocuk sahibi olmaması ya da sürekli olarak kız çocuğunun olması gösterilebilir.”²¹⁷

Dede Korkut Hikâyeleri’nde de aile, monogami esasına dayanır. Karısından çocuğu olmayanlar bile aksi bir durumu düşünmemektedirler. Ailenin reisi, baba olmakla beraber, evde erkek baskısı yoktur.²¹⁸ Aileler; çekirdek aile denilen anne, baba ve çocuklardan meydana gelir.²¹⁹ Karı-Kocanın birbirine davranışları içten ve saygılıdır.

İslam, her alanda olduğu gibi aile içerisinde de istişareye büyük önem vermiştir. Aile içi istişare ile ilgili olarak örnek olarak, İbnu’l Esir’in “*Üsdü’l- Ğabe fî Marifeti’s-Sahabe*” isimli eserinde Peygamber Efendimiz’e atfedilen şu ifadeleri örnek olarak gösterebiliriz:

*"Kendilerini ilgilendiren konularda kadınlarla istişare edin."*²²⁰

Hikâyelerde de bu yönden İslâm anlayışı açık olarak görülür. Kadınlara oldukça saygı gösterilir. Gerektiğinde kadınlar, kocalarına fikir verirler. Gerektiğinde çeşitli konularda birbirlerini yönlendirirler.

Mesela Salur Kazan, bir konuşması esnasında Begil’in nefesine ağır gelecek sözler sarf eder. Begil’in karısı onun üzüntüsünü fark eder ve isyan edebilecek derecede sinirli olan kocasını ikna edici sözlerle rahatlatır.²²¹

3.2.1.1. Nişanlılık

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan ve evliliğe bir adım olan nişanlılık ilişkisine tarihi süreçte uygulama şekilleri farklılıklar göstermekle birlikte bütün toplumlarda rastlandığı görülür.²²² Hz. Peygamber döneminde de evlenmek isteyen kişilerin önceden nişanlandıklarına dair bazı uygulamalar çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir.²²³

²¹⁷ Ömer Düzbakar, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”, *OTAM*, Sayı: 23, 2008, s. 98.

²¹⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, *Türk Destan Kahramanları*, And Yayınları, İstanbul, 1977, s. 67.

²¹⁹ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına...*, s. 11.

²²⁰ *Üsdü’l-Ğabe*, 4: 15.

²²¹ Gülçin Çandarlıoğlu, *Türk Destan Kahramanları...*, s. 67.

²²² Nuri Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2007, s. 29-30.

²²³ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (Çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1980, 59.

“Osmanlılardaki uygulamalarda da evlilik kararı almış kişiler, genellikle dünürlük ve söz kesme işleminden sonra belirli süre nişanlı kalırlardı. Osmanlı arşivlerinde nişanlanma anlamında “*namzed olmak*” teriminin kullanıldığı görülür. Nişanın alameti olarak küpe ve yüzük takıldığına dair de kayıtlarda bilgiler bulunmaktadır.”²²⁴

Nişanlanmayı bugün hâlâ önemini koruyan, uygulama şekli daha çok örfe dayanan, güncel ve sosyal bir olay olarak değerlendirmek yanlış olmaz.²²⁵ Dede Korkut Hikâyeleri’nde bu sosyal olayla ilgili iki örnekle karşılaşmaktayız. Bunlardan birisi *beşik kertme* nişanıdır. Kız çocuğu olmayan babanın, kızının olması durumunda adak niyetiyle erkek çocuğu olan bir babaya vaadi şeklinde gerçekleşmiştir.²²⁶

Diğer nişan olayı ise Beyrek ile Banı Çiçek’in evlenmeye karar vermesi ile gerçekleşmiştir. Beyrek parmağındaki yüzüğü Banı Çiçek’in parmağına takarak şöyle “*aramızda nişan olsun bu han kızı*” demiştir ve nişanlanmışlardır.

3.2.1.2. Evlilik

Aile, her şeyden önce bir evlilik birliği demektir.²²⁷ Evlilik kurumu, bir toplumu hayatta tutan en önemli unsurlardandır. Allahu Teâlâ: “*Sizleri (erkekli dişili) eşler hâlinde yarattık.*²²⁸” demektedir. Buradaki “çift” kavramı iki parçadan oluşan bir birliği ifade etmektedir. Bir başka ayette: “*İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O’nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda, düşünen kavim için dersler vardır*²²⁹.” Denilmektedir. Peygamber Efendimiz’in şu ifadelerinde yine evliliğe bir teşvik ve evlenenlere de bir müjde vardır: “*Bekârlarınızı evlendirin, zira bu işle Allah onların ahlâkını güzelleştirir, rızıklarını artırır ve mürüvvetlerini çoğaltır.*²³⁰”

Kur’an-ı Kerim’de evlilik hususunda çok sayıda ayet vardır. Bir kısım ayetler evlilikle ilgili detayları açıklarken bir kısım ayetler evliliğin yapısını ve icrasını

²²⁴ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa, 1988, s. 24.

²²⁵ Nuri Kahveci, *İslam Hukuku Açısından...*, s. 30.

²²⁶ Bkz. s. 49.

²²⁷ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve...*, s. 206.

²²⁸ Nebe Sûresi, 78: 8.

²²⁹ Rum Sûresi, 30: 21.

²³⁰ El-Bîhar, 222/38.

açıklamaktadır. Evlilikle ilgili hususların en ince detayına kadar Kur'an'da anlatılması evliliğin ehemmiyetini göstermektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde aile ile ilgili örnekler sayesinde evlilik bağının kuruluşu hakkında geniş çapta bilgi edinebilmekteyiz. Metinlerde ele alınan büyüklerin gençleri evlendirme sebepleri bazı örnekler şunlardır: Püre Bey Beyrek'i, Kanglı Koca Kan Turalı'yı veraset için; Banu Çiçek'in ağabeyi ise kız kardeşini, uzun süre kızın nişanlısından haber alınamadığı için evlendirmek ister.

Hikâyelerde geçen evlendirme sebeplerinden biri de, ağabeyini kurtarmak için düşman üzerine gitmek isteyen Seğrek'i eve bağlama amacıyla yapılması istenen evliliğidir.

Babaların kızlarını evlendirme sebepleri ise şu şekildedir; Pay Piçen, Oğuz Beylerin bir kız çocuk sahibi olması için dua etmelerini ister ve şöyle der, "*Beyler Allah Teâlâ bana bir kız verecek olursa, siz şahit olun benim kızım Pay Püre Bey'in oğluna beşik kertme yavuklu olsun.*" Bu hikâyede evlilik bağı kızın babası tarafından kurulmak istenmiştir. Aynı hikâyede Trabzon tekürü, kızı Selcen Hatun'u vakti geldiği için evlendirmeyi istemektedir. Ancak burada sebep değil şart bildirir ve "üç canavarı yenen" yiğide kızı Selcen Hatun'la evlenme hakkı vereceğini beyan eder.²³¹

Metinlerde gençlerin kendi girişimleri sayesinde başlayan evlilikler de yer alır. Gençlerin birbirini beğenmeleri bu bağın kurulmasını sağlamaktadır. Dede Korkut toplumunda günümüzün genel şehir yaşantısı anlayışına benzer şekilde gençler birbirlerini görebilmekte hatta özellikleri bakımında birbirlerini sınavabilme imkânı da bulabilmektedirler.²³² Bu İslâm'a da uygun düşen bir durumdur. Nitekim Sahâbe'den el-Mugîre b. Şu'be bir kadınla evlenmek istediğini bildirince, Peygamber Efendimiz O'na: "*Git o kadına bak, çünkü bakman aranızda ülfet ve sevginin devam etmesi için daha uygundur*"²³³ demiştir.

İslâm'a göre meşru sınırların dışına çıkılmamasına azâmî surette dikkat edildiği takdirde evlilik niyetinde olanların birbirlerini görmeleri ve en azından kız tarafından bir yakınının da bulunduğu bir ortamda birbirlerini yakından tanımalarında bir beis görülmemektedir. Evlilik kararında müstakbel eşlerin kendi kararlarıyla evlenmeleri

²³¹ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına...*, s. 15-16.

²³² Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına...*, s. 16.

²³³ İbn Mace, Nikâh 9; Tirmizî, Nikâh 5, Nesaî, Nikâh 17; Dârimî, Nikaâ 5; Ahmed b. Hanbel, IV, 245, 246.

önemlidir. İslâm'da asla zorla evlendirmeye cevaz yoktur. Özellikle kadınların da söz hakkı olduğu ve kararlarını vermekte özgür olduklarını belirten İbn Abbas'dan riyayet edilen şu hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz; "*Dul, kendisine velisinden daha mâliktir. Bekârın da kendisi hakkında izni alınır. Onun izni susmasıdır.*"²³⁴ buyurarak evlilikte mutlaka kadının da rızasının alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Hikâyeler baktığımızda, Burla Hatun'un kocasına hitap ederken söylediği sözlerden hem aile rızası hem de sevginin olduğunu anlaşılmaktadır.²³⁵ Altıncı hikâye olan Kan Turalı hikâyesinde Kan Turalı, babasının kendini evlendirme arzusunu uygun bulur ve istediği özelliklere sahip olan bir kız aramaya başlar. Trabzon'a giden Kan Turalı henüz görmediği tekürün kızını almak için şart koşulan canavarları mağlup etme sınavını vermek üzere meydana girer. Kız canavarla mücadele eden Kan Turalı'nın önce güzelliğine sonra yiğitliğine vurulur.²³⁶

Evlilik konusu ile ilgili sadece bir hikâyede kız ve erkeğin farklı amaçlarla hareket ettiği görülmektedir. Beyrek hikâyesinde, Bayburt Hisarı'nın beyinin kızı on altı yıldır tutsak olan Beyrek'e âşıktır. Beyrek'e giderek evlenme teklif eder. Beyrek ise kaleden kaçmak amacıyla bu teklifi kabul eder.²³⁷

Metinlerde bugün de genel olarak yaşatılan güzel adetlerimizden *sağdıçlık* geleneği geçmektedir. Segrek ve Egrek evlenirken birbirinin sağdıcı olurlar.

Hikâyelerde geçen diğer evlilikler savaş dönüşlerinde gerçekleşir. Ağabeyler zafer kazanan yiğitlerle kız kardeşlerini evlendirmeyi isterler. Bunun yanında savaşta galip gelen taraftan birisinin mağlup olan taraftan birisinin karısı veya kızı ile evlendirilmesi de söz konusun edilmektedir. Savaşta başarı kazanan erkeğin dönüşte başarısının bir karşılığı olarak evlendirildiğini görmekteyiz.²³⁸

Metinlerde dul erkeklerden söz edilmezken, dul kadınların evlenebileceği ile ilgili iki olay vardır: Ölümle karşı karşıya kalan Deli Dumrul, ölümünden sonra karısına istediği kişiyle evlenebileceğini ifade eder. Yine ölmek üzere olan Begil, Kazan Han'a dul karısı ile oğlu Uruz'u evlendirmesini vasiyet eder.²³⁹

²³⁴ Ebu Davud, 8: 181.

²³⁵ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına...*, s. 16.

²³⁶ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına...*, s. 16.

²³⁷ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına...*, s. 16.

²³⁸ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına...*, s. 16.

²³⁹ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına...*, s. 16-17.

Metinlerde evlenilecek/evlendirilecek erkeklerde ve kadınlarda çeşitli vasıflar aranmaktadır. Erkeklerde öne çıkan vasıflardan başlıcası yiğitliktir. Erkekler ancak yiğitlik göstererek ad aldıktan sonra evlenme hakkına sahip olurlar. Ad alan erkek babasından mal, hayvan, para gibi oğulluk haklarını alarak ekonomik bakımdan bağımsızlığına kavuşur. Bu durumu evlilik arayışları izler. Ad alanlar tekrar sınavdan geçirilerek evliliği hazır olup olmadıkları sınanmış olur. Burada evlilik konusunda toplumda görülen hassasiyeti müşahade etmemiz mümkündür.

Evlenilecek/evlendirilecek kızlarda aranan vasıflardan bir tanesi erkeklerde olduğu gibi yiğitlik ve cesurluktur. Kızdan eşine sadık bir yoldaş olması beklenmektedir. Kızlarla ilgili güzellik tasvirlerinden bahsedilmekle birlikte bu bir şart olarak görülmemiş, karakter güzelliğini öne çıkaran vasıflar daha belirgin olarak ifade edilmiştir. Kadınları ağzından kocalarına hitaben sıkça kullanılan, “*Göz açıp gördüğüm*” ifadesinde kadınların iffetine, geçmişlerinde gayr-i ahlaki davranışların olmamasının önemine işaret edilmektedir.

Kızların gayrimüslimlerle evlenmesi durumuyla ilgili herhangi bir husus geçmemekle birlikte, erkeklerin *gayrimüslim kızlar*²⁴⁰la evlenmelerine engel bir durum bulunmadığı görülmektedir. Hikâyelerde evlenilen kızların sadece ehli kitaptan olmaları dikkat çekmektedir. Bu noktada İslâm da erkeğe verilen, Müslümanlar dışında sadece ehli kitaptan evlenilebilmesi şartının sağlandığı görülmektedir. Her ne kadar *put* ve *puthane* şeklinde birçok ifade geçmekteyse de, burada kastedilenlerin İslâm da erkeklerin de evlenmesi yasaklanan ehli kitap dışında kalan çeşitli putperest gruplar olmadığı, *put* ve *puthaneden* kastın Hristiyan ikonaları ve kiliseleri olduğu anlaşılmaktadır.

“Metinlerde oldukça dikkat çekici bir durumda eşlerin birbirine adlarıyla veya unvanlarıyla değil de, uzun uzadıya eşini tasvir edecek şekilde seslenmeleridir. Bu seslenişlerde eşlerin birbirlerini nasıl gördükleri, ne şekilde iletişim kurdukları açık şekilde görülmektedir. Metinlerde erkek de kadın da birbirlerine seslenirken, “*başımın bahtı evimin tahtı*” şeklinde hoş hitaplar kullanmaktadır.”²⁴¹ Dirse Han ve karısının birbirlerine hitapları en güzel örneklerdendir.

Dirse Han karısına şöyle seslenir:

Beri gel başımın bahtı evimin tahtı

²⁴⁰ Metinlerdeki evlenilen/evlenilmek istenen, gayrimüslim kızlarının Hristiyan oldukları anlaşılmaktadır.

²⁴¹ Muhammet Yıldırım, *Dede Korkut...*, s. 41.

Evden çıkıp yürüyünce servi boylum

Topuğunda sarmaşınca kara saçlım

Kurulu yaya benzer çatma kaşlım

Çift badem sığmayan dar ağızlım

Kavunum yemişim düvleğim

Görüyor musun neler oldu...

Dirse Han'ın karısı da metnin başka bir yerinde ona şöyle seslenir:

Beri gel başımın bahtı evimin tahtı

Han babamın güveyisi

Kadın anamın sevgisi

Babamın anamın verdiği

Göz açıp da gördüğüm

Gönül verip de sevdiğim...

Dede Korkut Hikâyeleri'nde günümüz evliliklerine de ders olabilecek pek çok olay vardır. Bunlardan birisi de çocuk sahibi olamayan Dirse Han'ın suçu sadece hanımına yüklemeyip bu duruma kendisini de ortak etmesidir. Kadınlara bu şekilde iyi yaklaşıldığı gibi, gerektiğinde kadınlarda övünmeyi kocasına layık görür. Hikâyelerin genel çizgisinde görüldüğü üzere, eşlerin birbirine bağlılığı karşısında mal, zenginlik, çocuk sahibi olma arzusu gibi kavramlar değerini yitirmiş durumdadır.²⁴²

3.2.1.3. Kadın/Anne ve Çocuk

Dinimizde annelik kavramı oldukça önemlidir. Muaviye b. Cahime'den rivayet edilen, hepimizin bildiği şu hadis-i şerif, dinimizde anneye verilen önemin özeti gibidir: "Cahime, Rasulullah'a gelerek: "Ya Rasulullah, savaşa katılmak istiyorum. Bunu sormaya geldim" dedi. Rasulullah: "Annen sağ mı?" diye sordu. Evet, deyince Rasulullah: "Annene hizmet et. Çünkü cennet, onun ayakları altındadır." buyurdu."²⁴³

²⁴² Ali Öztürk, *Çağların İçinden...*, 281.

²⁴³ Sünen-i Neseî, Kitabu'l-Cihad; B.6, Hds. 3090; Sünen-i İbn Mâce, Kitabu'l-Cihad; B.12, Hds. 2781

Bir ayette de annenin çocuğunu dünyaya getirme ve yetiştirme sürecindeki çektiği sıkıntılar bizlere hatırlatarak, hem anneye hem babaya iyi davranılması tavsiye edilmiştir: “*Biz insana anne ve babasını tavsiye ettik. Anası onu zayıflık üstüne zayıflık çekerek karnında taşımıştır. Onun (memeden) ayrılması da iki yıl içinde olmuştur onun için biz insana bana ve ana baba şükret dönüş banadır diye öğüt verdik.*”²⁴⁴”

Eski Türk toplumunda kadının yerine dair en güzel misallere Dede Korkut Hikâyelerinde rastlarız. Bu hikâyelerde, kadında aranan meziyetler; annelik duygusu, kahramanlık, sadakat ve misafirperverliktir. Hikâyelerde “*Anne hakkı, Allah hakkı*”dır. Anne ile oğul arasındaki bağıllık büyük kahramanlık olayları yaratır.²⁴⁵

Mesela Dirse Han oğlu Boğaç Han Hikâyesinde, Dirse Han kırk namerdin iftirasına inanarak oğlu Boğaç’ın hain ve kötü bir evlat olduğuna hükmeder ve ilk avı esnasında onu okla vurur. Annesi Burla Hatun, kocasının avdan yalnız döndüğünü görünce müthiş korkuya kapılır. Oğlunun başına bir felaket geldiğini sezerek onu aramaya çıkar. Boğaç, kendisini kanlar içinde bulan annesine korkmamasını, yaralanınca Hızır’ın gelerek yarasını sıvazladığını: “*Sana bu yaradan ölüm yoktur. Ana sütü ile dağ çiçeği sana merhemdir.*” dediğini söyler. Burla Hatun kocasından habersiz oğlunu tedavi eder.²⁴⁶

Aynı şekilde Salur Kazan ava çıktığı esnada, bunu fırsat bilen Şökli Melik, Salur Kazan’ın evini yağmalar. Han’ın annesini, oğlu Uruz’u, karısı Burla Hatun ve maiyetindeki kırk ince bellik kızı esir alır. Bunu haber alan Salur Kazan önce annesini geri ister.²⁴⁷

Tüm bu örneklerde anne ile oğul arasındaki bağın ne kadar güçlü olduğu gerçeği su götürmez bir şekilde ispatlanmaktadır. Günümüzde anne-babaya olan saygının toplumsal yozlaşma sebebiyle ciddi anlamda azaldığını düşünürsek, Dede Korkut Hikâyelerinde gençlerin ve çocukların alacağı önemli dersler olduğu görürüz.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde kadınlar, çoğu kez erkekleri gibi savaşçıdır ve onu imdadına yetişecek kadar cesaretlidir. Erkeğinin namusunu şerefini kendi namusu bilir.

²⁴⁴ Lokman Sûresi, 31: 14.

²⁴⁵ Gülçin Çandarlıoğlu, *Türk Destan Kahramanları...*, s. 64.

²⁴⁶ Gülçin Çandarlıoğlu, *Türk Destan Kahramanları...*, s. 64-65.

²⁴⁷ Gülçin Çandarlıoğlu, *Türk Destan Kahramanları...*, s. 65.

Sadıktır, erkeğini yıllarca bekler. Fedakârdır, canını bile kocasının şerefi korumak uğruna hiçe sayar. Tedbirlidir, kocasını devlete âsi olmaktan alıkoyar.²⁴⁸

Çocuklar daha küçük yaştan itibaren yetiştirilirler. Begil oğlu Ermen örneğinde görüldüğü gibi din ve devlet için gerektiğinde savaşırlar.²⁴⁹ Küfrün hüküm sürdüğü bölgeleri cihad anlayışı ile ele geçirerek, devletine ve dinine katmak için uğraş verir.

İslâm Dini'nde evlilikle ilgili üzerinde en çok durulan konulardan biri de çocuk sahibi olunmasıdır. İslâm'da evliliğin yegâne gayelerinden biri nesli devamını sağlamaktır. İslâm'da hem evliliğe hem de çocuk sahibi olmaya ciddi bir teşvik vardır. Nitekim Peygamber Efendimiz (S.A.V.) bir hadis-i şeriflerinde, “*Evleniniz, çoğalınız, çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim.*”²⁵⁰ Buyurmuşlardır. Hikâyelerde de hem evliliğe hem de çocuk sahibi olmaya teşvik vardır. Özellikle Bayındır Han'ın çocuk sahibi olmaya teşvik edişleri dikkat çekicidir.

3.2.2. İyilik ve Fedâkarlık

*“İyilik, bir insan veya canlıya yardım etmek suretiyle onu zor bir durumdan kurtarmak ya da zor bir duruma düşmesini engellemek ontolojik sürecini tamamlamasına imkân sağlamaktır. İlahî kaynaklı dinlerde de ilahi kaynaklı olmayan dinlerde de, insana her zaman iyi olmak ve iyilik yapmak salık verilir. İyi olma, iyilik yapma ve iyilik yapmayı öğütleme, olumlu yönde davranışlar sergileme insanın doğasında ve iç benliğinde varoluşsal olarak barındırılan özelliklerdendir.”*²⁵¹

“Kültürümüzün hafızasında en çok yer eden unsurlardan biri olan Dede Korkut Hikâyeleri, varoluşumuzun en erdemli şartlarından biri olan iyilik imgesini yücelterek dünyaya gerçek anlamda iyi insan olma kavramını örnekler. Hikâyelerde mitik bir iyilik imgesi olan anne, baba, din, gelenek ve Dede Korkut gibi kişiler, algımıza yerleşerek iyilik yapmayı ve iyi olmayı imler.”²⁵²

²⁴⁸ Mustafa Miyasoğlu, *Dede Korkut Kitabı...*, s 23-24.

²⁴⁹ Mustafa Miyasoğlu, *Dede Korkut Kitabı...*, 24.

²⁵⁰ Beyhaki, 7:81.

²⁵¹ Veysel Şahin, *Dede Korkut Hikâyelerinde İyilik Kültürü, 1. Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Elazığ Millî Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ, 2009, s. 294.

²⁵² Veysel Şahin, *Dede Korkut...*, s. 295.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde var olan iyilik imgeleri, kişilerin davranış, yaşam biçimi ve geleneklerinde net bir şekilde kendini gösterir. Hikâye kahramanları iyilik imgeleri sayesinde kendi kökenine yönelerek iyi olma iştiağı kazanır.²⁵³

“Dede Korkut hikâyeleri, arketipsel²⁵⁴ sembollerin diliyle evrensel anlamda insanın ve insanlığın temel esprisini yansıtır. Hikâyelerde iyilik ediminin önemli bir görüntü seviyesi olarak yer alan “anne”, bütün açılımlarıyla bir iyilik imgesi ve arketipidir. İlkel mitolojide de görülen bu dişil öge, Jung’un belirttiğı “yüce ana” arketipinin simgesel görüntü seviyesidir. Dede Korkut hikâyelerde iyilik içerikli bir değer olan anne arketipi, insanı doğuran, büyüten, besleyen, koruyan, yardım eden bir değerler bütünüdür.”²⁵⁵

Hikâyelerde birçok yerde annelerin fedakârlıkları ve yaptıkları iyilikler dikkat çeker. Özellikle evlatlarına çok düşkün oldukları gözlenir. Bu Türk toplumundaki geleneksel anne yapısıyla uyuşmaktadır.

Salur Kazanın Evinin Yağmalanması Hikâyesi'nde ava giden Kazan Han'ın yurdunda olmadığını öğrenen Şöklı Melik, Kazan Han'ın diyarına gelerek onun evini yağmalar. Kazan Han'ın eşi, Burla Hatun ve oğlu Uruz'u esir alır. Bunun neticesinde Burla Hatun, oğlunu korumak ve onu geleceğe taşımak için kendini feda etmek ister. Bu annenin evrensel açılımının başka bir iyilik imgesi ve görüntüsüdür. Bu hikâyede, anne-oğul arasındaki bağ kullanılarak, kötülük karşısında bir iyilik imgesi olan anne arketipinin önemi vurgulanır. Kırk ince belli kız içinde belli olmayan Burla Hatun, ortaya çıkmaması durumunda oğlu Uruz'un etinin lime lime edileceğini öğrenmesi onu bir anne olarak üzer.²⁵⁶ Olay şöyle geçer: *Boyu uzun Burla Hatun oğlunun yamacına geldi, çağırıp oğluna söyler, görelim Hanım ne söyler:*

Der: Oğul oğul ay oğul

Biliyorsun ne oldu oğul

Söyleştiler fısıll

Kâfirin fiilini duydum

Penceresi altın otağımın kabzası

²⁵³ Veysel Şahin, *Dede Korkut...*, s. 295.

²⁵⁴ Detaylı bilgi için bkz. Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji*, (Çev. Ender Gürol), Payel Yayınları, İstanbul, 2006; Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

²⁵⁵ Veysel Şahin, *Dede Korkut...*, s. 296.

²⁵⁶ Veysel Şahin, *Dede Korkut...*, s. 297.

Kaza benzer kızımın gelinimin çiçeği oğul

Oğul oğul ay oğul

Dokuz ay dar karnımda taşıdığım oğul

On ay diyince dünyaya getirdiğim oğul

Dolaması altın beşikte belediğim oğul

Kâfirler ters konuşuyorlar: Kazan oğlu Uruz'u hapisten çıkarın boğazından urgan ile asın, iki küreğinden çengele takın, kıyma kıyma ak etinden çekin, kara kavurma edip kırk bey kızına iletin kim yedi o değil, kim yemedi o Kazan'ın hatunudur. Çekip döşeğimize getirelim, kadeh sunduralım demişler."

Anneler dışında iyilik ve fedakârlıkta öne çıkanlar da vardır. Bunlar babalar, eşlerdir. Özellikle eşler birbirine çok bağlıdırlar. Kötü ve zor zamanlarda birbirlerine her daim destek olmaktadır. Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinde, Deli Dumrul'un karısı Deli Dumrul için canını vermeyi bile göze alır. Bu örnek bağlılık ve fedakârlık, günümüzde önemli niteliklerinden gitgide uzaklaşan ve temelleri ciddi olarak sarsılmakta olan evlilikler açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir. Hikâyede, Azrail tarafından canını almaması için yerine başka can bulması istenen Deli Dumrul anne ve babasından olumsuz yanıt alınca helallisinin yanına gelir ve şöyle der:

"Biliyor musun neler oldu

Gökyüzünden al kanatlı Azrail uçup geldi.

Benim beyaz göğsümü bastırıp kondu

Benin tatlı canımı alır oldu

Babama ver dedim can vermedi

Anama vardım can vermedi

Dünya şirin can tatlı dediler

Şimdi

Yüksek yüksek kara dağlarımın sana yaylak olsun

Soğuk soğuk sularım sana içme olsun

Tavla tavla koç atlarım sana binek olsun

Penceresi altın otağım sana gölge olsun

Katar katar develerin sana yük taşıyıcı olsun

Ağıllarda beyaz koyunum sana şölen olsun

Gözün kimi tutarsa

Gönlün kimi severse

Sen ona var

İki oğlancığı öksüz koyma”

Kadın burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Der:

“Ne diyorsun ne söylüyorsun

Göz açıp da gördüğüm gönül verip sevdiğim

Koç yiğidim şah yiğidim

Tatlı damak verip öpüştüğüm

Bir yastıkta baş koyup emiştığım

Karşı yatan kara dağları

Senden sonra ben neyerim

Yaylar olsam benim mezarım olsun

Soğuk soğuk sularını

İçer olsam kanım olsun

Altın akçeni harcar olsam benim kefenim olsun

Tavla tavla koç atını

Biner olsam tabutum olsun

Senden sonra bir yiğidi

Sevip varsam beraber yatsam

Alaca yılan olup beni soksun

Senin o namert anan baban

Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar

Arş şahit olsun sekizinci kat gök şahit olsun

Yer şahit olsun gök şahit olsun

Kadir Tanrı şahit olsun

Benim canım senin canına kurban olsun

Dedi ve razı oldu.” Sonrasında Hak Teâlâ’ya bu olanların hoş geldiği ve iki sevene Azrail aracılığıyla yüz kırkar yıl ömür verdiğini beyan ettiği öğrenilir. Buradaki bir başka imgede iyilik ve fedakârlık yapanların sonunda bunun karşılığını bulacaklarına dair inanın yansıtılmasıdır.

Dede Korkut tiplmesi de esasen evrensel iyiliğin temsilcisi durumundadır. Toplum içinde her zaman iyilik ve doğruluğu yaymaya çalışan olgun ve sağduyulu bir karakter yapısını temsil eder.

3.2.3. Dayanışma ve Yardımlaşma

Toplumun varlığı ve dirliğinin devamı adına yardımlaşma ve dayanışma kavramları oldukça önemlidir. İnsanlara yardım edenlerin Allah tarafından yardım göreceğini Peygamber Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle beyan etmiştir: “*Müslüman, Müslüman’ın kardeşidir Ona zulmetmez, onu (düşmanına) teslim etmez Kim, (mümin) kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir*²⁵⁷”

Günümüzde dünyanın birçok kesiminde çoğunluğu Müslümanlar olmak üzere insanlar zulüm görmekte, sayısız sıkıntı çekmektedir. Bu konuda diğer Müslümanların sorumluluğu büyüktür. Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde bizleri şöyle uarmıştır: “*Birbirinizle ilginizi kesmeyiniz, sırt dönmeyiniz, kin tutmayınız ve hased etmeyiniz Ey Allah’ın kulları, kardeş olunuz.*²⁵⁸”

Hikâyelerde, Oğuz göçebe toplumunun sağlam ve kesin kurallarla belirtilmiş, tesadüfe ve kararsızlıklara yer bırakmayan bir sosyal yapısı olması gözlerden kaçmamaktadır²⁵⁹ Bu düzen, sosyal yapıdaki birçok mekanizmaya da tezahür etmiştir.

²⁵⁷ Buhârî, Mezâlim: 3.

²⁵⁸ Buhârî, Edeb.:57, 58, 62 ; Müslim, Birr, 23, 24, 28, 30–32.

²⁵⁹ İlhan Başgöz, “Dede Korkut Destanında Epietler” *Milli Folklor*, Sayı: 37, Bahar 1998, s. 27.

Metinlerde sosyal yardımlaşma ve dayanışma adına çok güzel örneklere rastlamak mümkündür. Metinlerde bu anlayış dinî ve toplumsal bir sorumluluk olarak teşekkül etmektedir.

Geçmişten bugüne kadar, sosyal sınıf farkının görülmediği Türk toplumunda ekonomik anlamda da bir sınıflandırma görülmemektedir.²⁶⁰ Metinlerde çok yerde, “aç görersen doyur, çıplak görersen donat, borçluyu borcundan kurtar, tepe gibi et yığ, büyük ziyafet ver” şeklindeki adeta bir emir, bir görev ifade eden sözler manidardır. Bunlar söz olsun diye söylenmiş sözler değil; halkın inancını yansıtan bir nevi atasözü hükmündedirler.²⁶¹ Bu ifadeler bize, Orhun Yazıtları’nda yer alan ve Bilge Kağan’ın ağzından yazılan; “Açları doyurdum, çıplakları giydirdim”²⁶² ifadelerini de anımsatmaktadır. Benzer şekilde Dirse Han Hikâyesi’nde Dirse Han’ın ağzından; “Aç görsem doyurdum, çıplak görsem donattım” ifadeleri kullanılmaktadır.

3.2.4. Söz Verme/Yemin Etme

İslâm dininde verilen söze riayet etme en çok önem verilen hususlardandır. Bu konuda da en güzel örnek Hz. Peygamber’dir. Peygamberimiz’in taahhüt ettiği her şeye bağlı kalmış olması onun en açık vasıflarındandır. Peygamberimiz’e düşmanlık besleyenler dahi onu bu vasfını açıkça kabul etmişlerdir²⁶³. Kutlu Nebî, risaletten önce de dost-düşman herkes tarafından el-Emîn adıyla adlandırılmıştır.

Kur’an-ı Kerim’de de söz verme konusu genişçe yer verilmiştir. Söz verenin Allah katında sevildiği şöyle ifade edilmiştir: “Hayır, kim sözünü yerine getirir ve kötülüklerden korunursa, şüphesiz Allah da korunanları sever”²⁶⁴.

“Korunan” kişilerin vasıflarından biri de söze riayet etmektir: “Yüzlerinizi bazen doğu, bazan batı tarafına çevirmeniz erginlik değildir. Fakat eren o kimselerdir ki, Allah’a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, bütün peygamberlere iman edip, yakınlığı olanlara, öksüzlere, yoksullara, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirleri kurtarmaya seve seve mal verirler. Namazı kılarlar, zekâtı verirler. Bir de andlaştıkları zaman sözlerini yerine

²⁶⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 245-246.

²⁶¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, s. 43.

²⁶² Bu ifadeler Orhun (Göktürk) Yazıtları’nda Bilge Kağan Anıtı’nda yer almaktadır. Anıtın, Bilge Kağan’ın ölümünün ardından oğlu tarafından 735 yılında diktirildiği düşünülmektedir.

²⁶³ Mevlânâ Şiblî, *Muhammedî Ahlak*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 146.

²⁶⁴ Âl-i İmran Suresi, 3: 76.

*getirenler, hele sıkıntı ve hastalık durumlarında ve harbin şiddetli zamanında sabır ve kararlılık gösterenler var ya, işte doğru olanlar da bunlardır, korunanlar da bunlardır*²⁶⁵.”

Verdikleri sözleri tutanlar Allah katında sevilirken mazeretsiz olarak sözlerinde dönenler ise uyarılmakta ve kendilerini bekleyen vaziyetler haber verilmektedir. Sözünden dönenler Kur'an'da “zarara uğrayanlar” olarak anılmaktadır: “*Onlar ki, söz verip andlaştıktan sonra Allah'a verdikleri sözü bozarlar. Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte zarara uğrayanlar onlardır*”²⁶⁶.”

Allah'ın azabına uğrayacak zümrelerden biri Allah'a verdikleri menfaat karşılığında terk ederek, sözlerinden dönenlerdir: “*Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir paraya satanlar var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur; Allah kıyamet günü onlarla hiç konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için acı bir azab vardır*”²⁶⁷.”

Sözünden dönmemek, sözünün eri olmak toplumumuzun da değişmez bir kuralıdır.²⁶⁸ Toplumumuzda “*ahde vefa*” kavramı önemli bir karakter özelliği olarak öne çıkmaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde verilen sözlerden dönülmediği, sözünden dönmenin toplum içinde en kötü bir hareket olarak karşılandığı görülmektedir.

“Eğitimin çıktısı olarak kazandırılmak istenen özelliklerden biri de sorumluluk bilincidir. Söz verme ve yemin etme insanların sorumluluk aldığının ve bu sorumlulukları yerine getirmekte ne kadar kararlı olduklarının bir göstergesidir”²⁶⁹.

Hikâyelerde yemin etme/ söz verme anlamında bugünde kullanmakta olduğumuz *and içme* ifadesi kullanılmaktadır. En son hikâye olan, *İç Oğuz'un Dış Oğuz'a Düşman Olması* hikâyesinde Kur'an-ı Kerim üzerine el koyarak yemin etme âdeti görülmektedir. Bunun gibi birçok yerde *and içme* ifadesi kullanılmaktadır.

²⁶⁵ Bakara Suresi, 2: 177.

²⁶⁶ Bakara Suresi, 2: 27.

²⁶⁷ Âl-i İmran Suresi, 3: 77.

²⁶⁸ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi-Pasifik'ten Akdeniz'e 200 Yıl*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 150.

²⁶⁹ Muhammet Yıldırım, *Dede Korkut...*, s. 32.

3.2.5. Misafirperverlik

İslâm dininde misafirperverlik denince akla ilk gelenlerden biri Hz. İbrahim'dir. Sofraya misafir almadan oturmamasıyla bilinen Hz. İbrahim "Halilurrahman" olarak anılır. Dilimize pelesenk olmuş "Hz. İbrahim sofrası", "Hz. İbrahim bereketi" gibi ifadeler onun bu yönünün toplumumuzda ne kadar öne çıktığını göstermektedir. Misafirperverlik dinimizde bir emir hükmündedir. Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifi bunu açıkça ortaya koymaktadır: *"Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin."*²⁷⁰

"Dede Korkut Hikâyeleri'nde bir simge haline gelen misafirperverlik halkın karakterini, kişiliğini, kimliğini nitelendiren bir özellik halindedir."²⁷¹ Hikâyelerde misafirlerin en güzel bir şekilde ağırlanması büyük özen gösterilir. Özellikle düğünlerde misafirlerin için en güzel yiyecek ve içecekler özenle hazırlanır. Muntazam sofralar kurularak misafirlerin gönlü hoş edilmeye çalışılır.

Bütün dünyada "Türk misafirperverliği" şeklinde bir kavram kullanılmaktadır. Toplumdaki bu yaygın anlayış, yerli-yabancı ya da Müslüman-gayrimüslim farkı gözetilmeksizin herkese karşı sergilenir. Hikâyelerde de bunun birebir tezahürlerini görmemiz mümkündür. Hikâyelerde evlenilecek kadınlarda aranan başlıca özelliklerden birinin de misafirperverlik olması²⁷² bile bu konuya verilen önemi yansıtmaktadır.

3.2.6. Hediyeleşme

İnsanlar arasındaki bağı güçlendiren, saygı ve dostluğu geliştiren, kıskançlık, bencillik ve cimrilik gibi kötü duyguları gidererek, rızkın genişlemesine vesile olan, hediyeleşme İslâm Dini'nde teşvik edilmiştir. Şu hadis-i şerifte bu teşvik görülür: *"Hediyeleşin, zira hediye, kalpte muhabbete vesile olur. Kadın komşusundan koyun paçasından bir parça dahi olsa hediye hakir görmesin kabul etsin"*²⁷³.

"Hikâyelerde bir başarının, faydalı işin ya da övünülecek bir işin ardından bu işi yapan kişi için büyüklerinden ve liderlerinden hediye istenmektedir. Destanların genelinde görüldüğü gibi hediye kavramı hak etmekle ilişkilendirilmiştir. Bu yolla hediye

²⁷⁰ Buhârî, Nikâh 80, Edeb 31, 85, Rikâk 23; Müslim, İmân 74, 75, 77.

²⁷¹ Celil Nağıyev, Kitab-ı Dede Korkut'ta Psikoloji, (Çev. Gönül Beşirova), *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: V, Sayı 1, s. 141.

²⁷² Gülçin Çandarlıoğlu, *Türk Destan Kahramanları...*, s. 64.

²⁷³ Tirmizî, Vela ve'l-Hibe: 6, 2131.

günümüzde olduğu gibi anlamsız bir nesne olmaktansa manevi değer içeren bir ödüle dönüşmüştür.”²⁷⁴

Günümüz dünyasında da hediyeleşme yaygındır. Ancak Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki toplumun hediyeleşme anlayışı ile günümüz dünyasının tüketici hediyeleşme anlayışı arasında büyük farklar vardır. Günümüz dünyasında hediyeleşme belirli günlere hapsedilmiştir. Çoğu sonradan üretilen belirli günlerde kitlesel hediyeleşme hareketliliği görülmektedir. Kapitalizmin insanlara aşladığı tüketicilik güdüsü, hediyeleşme gibi toplumu ve aileyi birbirine yakınlaştıran güzel bir olayı öz niteliğinden uzaklaştırmaktadır. İnsanlar hediyeleri maddî karşılıklarına göre değerlendirmektedirler.

Hediyeleşme kültür günümüzde belirli gün ve zamanlarda, içtenlikten yoksun mekanize bir hareket halini almıştır. Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki toplum yapısı bu anlamda oldukça farklıdır. Hediyeleşme içtenliksiz ezbere yapılan bir hareket değil içtenlikle ve belirli zamanlara sıkıştırılmadan hak edene verilmektedir. Ayrıca hediyelerin maddî boyutu değil manevî boyutu değer taşır.

“*Hikâyelerde hediyeler, şahsı topluma faydalı, saygın, hünerli ve erdemli bir kişi olmaya yönelten bir çeşit pekiştireç şeklinde kullanılmıştır.*”²⁷⁵ Günümüzde özellikle genç ve çocuklara aileleri tarafından alınan hediyeler daha çok *olumsuz pekiştirme*²⁷⁶ye neden olmaktadır. Anne-babanın davranışı tekrarlamasıyla çocuk da davranışı tekrarlamaya başlar. Bu da gençlerin ve çocukları bilinçsizleştirerek, kolaycılığa ve hazırcılığa yönelmelerine neden olmaktadır. Hikâyelerde sahip olmak için hak etmek gerektiğine dair güzel örnekler vardır.

²⁷⁴ Muhammet Yıldırım, *Dede Korkut...*, s. 24.

²⁷⁵ Muhammet Yıldırım, *“Dede Korkut...”*, s. 24.

²⁷⁶ Olumsuz Pekiştirme: Olumsuz pekiştireçler organizmaya rahatsızlık veren uyarıcılardır. Olumsuz pekiştirme de, hoşlanılmayan bir durumdan kurtulmak için belli bir davranış sergileme söz konusudur. Yukarıdaki durumda çocuk değil anne-baba açısından bir olumsuz pekiştirme durumu vardır. Bkz: Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim-Kuramdan Uygulamaya*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011, s. 151-152.

BÖLÜM IV

DİNÎ VE AHLÂKÎ EĞİTİMDE EDEBÎ ESERLER VE DEDE KORKUT HİKÂYELERİ

4.1. Dinî ve Ahlâkî Eğitimde Edebî Eserler ve Dede Korkut Hikâyeleri

“Eğitimde edebî metinlerden yararlanılması yaygındır.”²⁷⁷ Edebi metinler, hikâyeler, masallar, menkıbeler, fabllar, mitoslar, meseller ve misaller kaynak ve iletişim vasıtası olarak düşünce, duygu ve davranış eğitiminde kullanışlı birer malzemedirler²⁷⁸. Özellikle çocuklar için Allah, peygamber, melek, ölüm, ahiret, sabır ve dua gibi genellikle soyut alanda kalan dinî kavramların yerleştirilmesinde hikâyeler vazgeçilmez bir yere sahiptir. Somut düşünceden soyut düşünce aşamasına geçişte hikâyeler, çeşitli ön bilgilerin oluşmasını sağlayarak çocuğun bilişsel ve duyuşsal yeteneklerinin gelişimine katkıda bulunurlar.²⁷⁹

“Edebiyat sahasının temsil ettiği bilgi kategorisi yapı itibarıyla değerlere yakındır. Değerler ve maneviyat alanı, sadece aklî olarak gerekçelendirilecek bir mantıkî çıkarımlar alanı değil; kalbî, vicdanî, irâdî boyutları da olan bir alandır. Edebi eserler, bir duygu coşmasının, bir hüznün, bir vecd yahut sevincin verdiği ilhamın ve hissiyatın meyvesi olmaları bakımından maneviyat ve değerler alanına kategori olarak daha yakındırlar.”²⁸⁰

“Tarihî süreçte Batılılar, halk edebiyatı ve folklordan faydalananarak opera, bale, tiyatro, roman ve çocuk şiiri yazdıklarını görüyoruz. Sözlü ve yazılı kaynaklara yönelmek Batı’da gelişen çocuk edebiyatının ana damarını sağlamlaştırmıştır. Destanlar ve efsaneler çağdaş edebiyata dönüşürken Batı, hem edebiyatı hem de kültürü yaşatmayı

²⁷⁷ Hüseyin Özcan, “Halk Edebiyatı...”, s. 582.

²⁷⁸ A. Rahşan Gürel; Perihan Gürel, *Hikâyelerle Mizaç ve Karakter Eğitimi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2013, s. 17.

²⁷⁹ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2011, s.173-174.

²⁸⁰ Z. Şeyma Aslan, *Değerler Eğitiminde...*, s. 49.

amaçlamaktaydı.”²⁸¹ Böylesine zengin bir kültürün beşiği olan Anadolu toprakları işlenmeyi bekleyen hazinelerle doludur.

Çocuklara sosyal bilimlerin kavratılmasında edebi metinlerin kullanılması konunun uzmanları tarafından da tavsiye edilen bir yoldur. “Özellikle 1990’lı yıllarda, sayıları gittikçe artan sosyal bilgiler eğitimcilerinin, edebi çalışmaların sosyal bilgilerin öğretimine önemli katkılarının olduğunu kabul etmeye başladıkları görülmüştür. ABD’de birçok eyaletin eğitim programlarında yer alan rehber ilkelerinde, özellikle ilköğretimde, edebiyat ve sosyal bilgiler arasındaki güçlü ilişki vurgulanmıştır.”²⁸²

İşitsel ve görsel medya araçlarının yoğun bir şekilde hayatımıza girdiği günümüz dünyasında Kur’an ve hadislerde geçen geçmiş milletlerin hikâyeleri ile başta Hz. Peygamber (S.A.V.) olmak üzere İslâm büyüklerinin örnek davranışları çocukta dinî ve ahlâkî duygunun gelişimine katkıda bulunabilir.²⁸³ Kur’an-ı Kerim’de kullanılan bütün eğitim yöntemlerinin ana eksenlerinden biri kıssalardır. Kur’an kıssaları zengin eğitim ve irşad yöntemleriyle dolu bir hazinedir.²⁸⁴

“Kültürümüzden beslenen ve millî ve evrensel değerler taşıyan, çocukların ahlâkî gelişimlerine katkı sağlayan farklı türlerde edebi eserler mevcuttur.”²⁸⁵ Bu açıdan, Dede Korkut Hikâyeleri’nde de millî ve evrensel değerler ile eğitime büyük önem verildiği görülmektedir.”²⁸⁶ “Destandan halk hikâyesine geçiş ürünleri olarak nitelendirilen Dede Korkut Hikâyeleri, destansı özellikleriyle çocukların ilgisini çekecek kişi ve olaylarla doludur.”²⁸⁷

“Hikâyelerde Türk milletinin temel nitelikleri, Türk kültürüne ait duygu ve düşünceler başarılı bir şekilde işlenmiştir. Türk insanının hayata bakışı, hadiseler karşısındaki tavır ve davranışı, dini inancı, kutsal değerleri, acısı, sevinci, tasası, tabiatı algılaması, vatan, millet, anne, eş, çocuk sevgisi, aile dayanışması hikâyelerde sıkça ele alınmıştır.”²⁸⁸

²⁸¹ Mevlana İdris Zengin, “Mustafa Ruhi Şirin’le Çocuklar İçin Edebiyat Üzerine”, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, Gökyüzü Yayınları, 1987, s. 342-343.

²⁸² Tom McGowan; Barbara Guzzetti, “Edebiyat Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi”, (Çev: Ahmet Doğanay) *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:11, Sayı: 11, Adana, 2003, s. 33.

²⁸³ Cemil Oruç, *Okul Öncesi...*, s. 174.

²⁸⁴ Muhammed Kutub, *İslâm Terbiye Ahlak Sistemi* (Çev. Ali Özek), Hisar Yayınları, İstanbul, 1977, s. 274.

²⁸⁵ Mehmet Tok, *Çocuk Edebiyatı ve Mevlânâ’nın Mesnevîsi*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2012, s. 8.

²⁸⁶ Engin Yılmaz, “Dedem Korkut Kitabında Tasvir Dünyası”, *TDAY Belleten*, 2003/1, s. 11.

²⁸⁷ Hüseyin Özcan, “Halk Edebiyatı...”, s. 590.

²⁸⁸ Hüseyin Özcan, “Halk Edebiyatı...”, s. 583.

“Edebiyatımızda diğer dünya edebiyatları ile karşılaştırılamayacak kadar zengin halk edebiyatı ürünü bulunmaktadır. Bu aynı zamanda tür bakımından da başlı başına bir zenginlik ifade etmektedir. Bu türlerin çocukların eğitiminde kullanılması konusuna ise günümüze kadar yeterli önem verilmemiştir. Öğretmenlerimizin, okullarımızın, eğitimcilerimizin ve yardımcı ders aracı hazırlayan uzmanların bu malzemeyi doğru ve etkili kullanmaları eğitim kalitemizin gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır.”²⁸⁹ Halk edebiyatı ürünlerinin en belirgin özelliği, kahramanları arasında sürekli bir mücadelenin yer almasıdır. Temiz ahlâklı, güzel huylu iyi insanlar ile ahlâksız, kötü karakterli insanların mücadelesi söz konusudur²⁹⁰. “Bu mücadeleler sözlü ve yazılı gelenekler içerisinde korunmuş, bütün zamanları aşmış ve insanlığın ortak mirası haline gelmişlerdir. Hangi zamanda olursa olsun onları okuyanlar da dinleyenler de kendi hayatları için bir pay çıkarabilir.”²⁹¹

İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren yazılmış sayısız dinî ve de tasavvufî hikâyelerle desteklenmiş eserler mevcuttur. Bunların en meşhurlarından biri de hepimizin bildiği üzere Mevlânâ Celaleddin-î Rûmî’nin Mesnevî-i Şerif adlı eseridir. Eserin içinde birçok olay ve hikâye ile insanlara dinî ve ahlâkî telkin yapılmaktadır. Mevlânâ’nın Mesnevî’deki şu ifadesi bu tür metinlerin işlevini anlatmaktadır: “Çocuklar efsane anlatır; efsaneleri içinde nice sır ve öğüt vardır. Efsanelerde şakalar söylerler ama sen bütün vîranelerde define ara”²⁹². Yine Cemil Meriç’in masal özelinde Doğu kültürünün farklılığını izah ederken kullandığı: “Masal Doğu kültüründe daha ziyade bir telkin aracıdır”²⁹³. şeklindeki ifade, kültürümüzde edebi eserlerin esas işlevine vurgu yapmaktadır.

“Milli kahramanlarımızın ve tarihi şahsiyetlerimizden çocuk edebiyatı alanında yeterince yararlandığını söyleyemeyiz. Her edebiyat kendi kökleri üzerine bina edilirse sağlam bir yapı oluşturması mümkün olabilir. Geçmişini bilmeyen ve öğrenemeyen bir çocuk geleceği için isabetle hayaller kuramaz. Kaldı ki bizim muhteşem bir mazimiz vardır. Maalesef birçok alanda olduğu gibi çocuk edebiyatı da yabancı kültürlerin tesiri altındadır. Edebi ürünler açısından Doğu ve Batı klasikleri karşılaştırıldığında Doğu

²⁸⁹ Alemdar Yalçın; Gürsel Aytaç, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 38

²⁹⁰ Mehmet Tok, “Mesnevî’deki Masalların Farklılığı ve Eğitimsel İşlevleri”, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, Sayı: 4, 2012, s. 43.

²⁹¹ Beyza Bilgin, “Ahlak terbiyesinde Dinî Hikâyeler”, *Din Eğitimi Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 1994, Sayı:1, s. 51.

²⁹² Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, (Çev. Adnan Karaismailoğlu) Akçağ Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2009, s. 369.

²⁹³ Cemil Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde...*, s. 9.

klasiklerinde derin, uçsuz bir hayal, yoğun his, heyecan, fikir ve inanç egemendir.”²⁹⁴

“Bunları yeterince ortaya çıkaramadığımız zaman, toplumumuzda yabancılaşma ve kültürsüzleşme de yaygınlaşacaktır. Bu sebeple dinî ve tarihî kaynaklar her seviye için yeniden ele alınmalıdır. Ahlâkî değerlerle yüklü inanç sistemimizi kültür ve ruh yapımızı yeni yetişen nesillere benimseterek bu varlıklarımızı davranış biçimi haline dönüştürmek istiyorsak, çocukların ve gençlerin ilgi alanlarını dolduran kaynaklara ve konulara ağırlık vermemiz de kaçınılmaz olacaktır.”²⁹⁵ Aksi takdirde çocuklar ve de gençler, içine düştükleri kültürel ve manevî boşluğu kültürümüze ve inancımıza ters düşen, yabancı karakterlerle dolduracaktır/doldurmaktadır.

*“Dede Korkut Hikâyeleri’nde hemen her hikâye içersinde olumlu özellikleri ile öne çıkan kahramanlar, çocuklar için örnek olabilecek niteliktedirler. Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Basat, Kan Turalı vb. kahramanlar hikâyeler özümseindikçe çocuklar arasında sahiplenilecektir.”*²⁹⁶

*“Çeşitli halk anlatılarının etkisiyle geçmişten günümüze, halka hem din, hem de dini büyükler daha iyi sevdirmiş, daha iyi anlatılmıştır. Bu şekliyle halk anlatıları, bir terbiye etme fonksiyonu üstlenmiştir.”*²⁹⁷ Anadolu, birçok anlatının ve menkıbelerin türetildiği kültürlerin beşiği zengin bir coğrafyadır. Halkın dini inançlarından beslenen menkıbeler de Türk halkı arasında yaygın edebi türlerdendir. Bu anlatı ve menkıbeleri menşei her ne olursa olsun, halk arasında bunların gerçekliklerine olan inancın yaygınlığı dikkat çekicidir.

*“Anadolu’da yaşayan her mutasavvıf hakkında bir menkıbe/velâyetnâme mutlaka mevcuttur. Geyikli Baba, Hacı Bektaş Veli, Emir Sultan vb. menakıpnâmeler, içindeki olağanüstülükler ve başkahramanı nazara veren, hikâyeye dayalı gizemli olaylar çocuk edebiyatı için zengin bir malzeme oluşturmaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki Dede Korkut tipi menkıbevi hayatı, hikâyelerde gösterdiği olağanüstülükler (kerametler) ve gizemli kişiliği ile ele alınabilecek ilgi çekici bir karakterdir.”*²⁹⁸

“Kaynak metinlerin zamanında kazandıkları özellikler ve kalıplar o kadar güçlüdür ki onları günümüze taşımak, günümüz çocuğuna iletebilmek belki de özgün bir eser

²⁹⁴ Hüseyin Özcan, “Halk Edebiyatı...”, s. 587.

²⁹⁵ Mustafa Miyasoğlu, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, Gökyüzü Yayınları, İstanbul 1987, s.385.

²⁹⁶ Hüseyin Özcan, “Halk Edebiyatı...”, s. 590.

²⁹⁷ Metin Ergun, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 44.

²⁹⁸ Hüseyin Özcan, “Halk Edebiyatı...”, s. 591.

yazmaktan daha kolaydır. Çocuklar için Dede Korkut Hikâyeleri'nin onların gelişim özelliklerine uygun şekilde düzenlenerek “yepyeni” denilecek bir metin haline getirilmesi mümkündür.”²⁹⁹

Dinî mesajın muhtevasının düzenlenmesi ne kadar önemli ise, bunun dinleyiciye ulaşması ve onda istenilen etkiyi meydana getirecek şekilde sunulması da aynı şekilde önem taşımaktadır.³⁰⁰ Bu açıdan etkinlik düzeyine göre ele aldığımızda, hiç kuşkusuz ki geçmişten bugüne, manzum ve mensur anlatımlar etkili ve cazip bir iletişim vasıtası olarak İslâm dünyasında önem bir yere sahip olmuştur. Erken dönemden itibaren yüzlerce eser yazılmış, camiler, mescidler, dergâhlar, tekkeler adeta nazım mekânları haline gelmiştir. Okuyucuda ve dinleyici uyandırdığı ilgiden dolayı dinî konuların bu şekilde anlatımlarla aktarılmasına her dönemde önem verilmiştir.³⁰¹

Öğretici nitelikli edebi metinler, bilgeliğe ve sezgiye dair düşünceleri yansıtarak insanların kendi eksiklerini görme ve düzeltmeleri hususunda istek oluşturan bir özelliğe sahiptir.³⁰² Bu tip metinler özellikle direnç noktalarında değerlerini gösterirler. Öğrenciye ve onun kavram değerlerine doğrudan karşı gelmek yerine, dolaylı anlatımla onu yargılamadan mesajı almasını sağlarlar³⁰³.

İslâm dünyasında dinî eserleri manzum olarak yazılıp anlatılması hicrî 2-3. yüzyıl dolaylarında başlamış ve bu şekilde bir gelenek şeklinde günümüze kadar ulaşmıştır. Dinî eserlerin manzum olarak yazılmasında halkın dinî konulara ilgisini çekmek ve çabuk öğrenmesini kolaylaştırmak gibi hedeflenen önemli gayeler vardır.³⁰⁴ Doğrudan dini eserlerin manzum yazılması dışında, genel edebi eserler de birçok dinî ve ahlâkî motif ile yoğrulmuştur. Bu da halkın dinî bilgi ve motiflerle her daim iç içe olmasını sağlamıştır. Bu tür eserlerin başlıcalarından biri de Dede Korkut Hikâyeleri'dir.

“Türk halk edebiyatı türleri açısından çok zengin örneklerle sahip olan Dede Korkut Hikâyeleri, Türk sosyal hayatının çeşitli dönemlerini işlemesi açısından önemli bir kaynak konumundadır. Hikâyeler ayrıca, çocuk edebiyatı açısından da değerlendirilebilecek niteliktedir ve çocuğun dünyasında istenilen hedef davranışları

²⁹⁹ Mustafa Kutlu, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, Gökyüzü Yayınları, İstanbul 1987, s. 38.

³⁰⁰ Hayati Hökelekli, *İslâm Psikolojisi Yazıları*, Dem Yayınları, İstanbul, 2009, s. 276.

³⁰¹ Muhittin Eliaçık, “Din Hizmetlerinde Şiir ve Manzum Metinlerin Yeri”, 1. *Din Hizmetleri Sempozyumu Bildiriler Kitapı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 662.

³⁰² A. Rahşan Gürel; Perihan Gürel, *Hikâyelerle Mizaç...*, s. 17.

³⁰³ A. Rahşan Gürel; Perihan Gürel, *Hikâyelerle Mizaç...*, s. 18.

³⁰⁴ Muhittin Eliaçık, *Din Hizmetlerinde Şiir...*, 662.

*kazandırmada etkili olacak özellikler taşımaktadır. Bu anlamda hikâyeler, çocukların yaş gruplarına göre uzmanlarca sınıflandırılarak; okul öncesi, ilköğretim ve lise çağlarına göre uyarlanmalıdır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilköğretim okulları ve liselerde Dede Korkut Hikâyeleri'ni 100 temel eser kapsamına alarak tavsiye etmesi isabetli bir tercihtir.*³⁰⁵

4.2. Dinî ve Ahlâkî Eğitimde Metodlar ve Dede Korkut Hikâyeleri

Dede Korkut Hikâyeleri'nden eğitimde faydalanmak için aşağıda inceldiğimiz metodlar izlenebilir.

4.2.1. Takrir Metodu

Takrir, “karar” kelimesinden türetilmiştir. “Yerleştirme, yerleştirilme, sağlamlaşma, anlatma, anlatış, önerge” gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁶ Öğretim metodu olarak takrir; öğretimde, daha çok öğretmenin anlatım ve açıklamalarına önem verilen yöntem olarak bilinir.

Klasik bir metod olarak bilinen takrirden bir anlatım ve de yer yer hikâyeleştirme söz konusudur.³⁰⁷ Ancak takrir, anlatma ile aynı şey değildir. Takrirden izah etme, yerine göre örnek verme ve hikâyeleştirme vardır. Bu yönüyle konuya göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nden alınacak bölümler ve örneklemelerle desteklenecek bir anlatımın etkililiğinin artması mümkündür.

4.2.2. Soru-Cevap Metodu

Soru-cevap, öğretimde kullanılan başlıca metodlardandır. Bir metod olarak ilk defa Eski Yunan filozoflarından Sokrat (M.Ö. 469-399)'ın bu metodu kullandığı düşüncesi yaygın bir rivayettir. Hatta bu metoda Sokratik Metod da denilmektedir. Ancak soru-cevap

³⁰⁵ Hüseyin Özcan, “Halk Edebiyatı...”, s. 600.

³⁰⁶ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve...*, s. 202.

³⁰⁷ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve...*, s. 202.

metoduna Sokrat'tan önce Çin'de Konfüçyüs'ün kullandığı şeklinde rivayetlerde bulunmaktadır.³⁰⁸

Soru-cevap metodu İslâm dünyasında başlangıçtan beri kullanılagelen bir metoddur. Birçok hadiste bu uygulamadan bahsedilmektedir.³⁰⁹ Örnek olması açısından Buhâri ve Müslim'de yer alan şu hadis-i şerif güzel bir örnek teşkil etmektedir:

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) Sahâbeye: *“Yaz-kış yapraklarını dökmeyen, bundan dolayı Müslüman'a en çok benzeyen ağaç hangisidir?” diye sordu. Buna rağmen cevabını bulamadılar. Yalnız İbni Ömer cevabını bildiği halde, o da genç olduğu için (edebinden olsa gerek) söylemeye cesaret edemedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (S.A.V.) bu ağacın “hurma” olduğunu söyledi.*³¹⁰

Hadis-i Şerif'te, Müslüman ile hurma ağacı arasında analogi yapılarak Müslüman'ın da hurma gibi her dem taze ve canlı olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Burada esas olan soruya cevap almak değil vurgulanmak istenen noktaya dikkat çekmektir.

Kur'an-ı Kerimde de soru-cevap metoduyla eğitim açısından örnekler çoktur. İbrahim Sûresi'nde geçen şu iki ayet bu metoda örnektir:

*“Peygamberleri dedi ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Hâlbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar yaşatmak için sizi (hak dine) çağırıyor. Onlar dediler ki: Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarımızın tapmış olduğu şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize, apaçık bir delil getirin!”*³¹¹

*“Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmedin mi? O dilerse sizi ortadan kaldırıp yepyeni bir halk getirir.”*³¹² Bu vb. ayetlerle Allah Teâlâ insanları düşünmeye teşvik etmektedir.

Derste işlenecek konuya göre, Dede Korkut Hikâyeleri ile desteklediğimiz konu anlatımında, çeşitli izahlar noktasında soru-cevap yönteminden faydalanmak mümkündür. Burada hem sınıfın anlama düzeyi ölçülebilir hem de anlatıma dikkatin artması sağlanabilir.

³⁰⁸ Osman Pazarlı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metodlar*, İrfan Yayınları, İstanbul, 1967, s. 32.

³⁰⁹ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve...*, s. 209.

³¹⁰ Buhari, İlim:4; Müslim, Sıfâtül Münâfıkîn: 64.

³¹¹ İbrahim Suresi, 14: 10

³¹² İbrahim Suresi, 14: 19

4.2.3. Kıssa ve Mesel Metodu

Kıssa metodu oldukça yaygın öğretim metodlarından biridir. Anlatımlardaki örnek olay ve durumlar dinleyici veya okuyucuların empati yeteneğini geliştirerek sorunlara çözüm bulmayı kolaylaştırır. Bunun dışında, çeşitli durumlarda yapılması veya yapılmaması gereken şeylerin kavranılmasını sağlar. Kıssa metodu, ifade edilmek istenenleri en kolay ve etkili biçimde anlatmayı sağlayan metodlardandır. Kıssa metodunun bir güçlü yanı da hedef kitle için oldukça cazip, dikkat çekici, merak uyandırıcı olması ve kavramsal olarak ifade etmede güçlük yaşanan şeylerin ifade edilişini kolaylaştırmasıdır. Dilimizdeki “*kıssadan hisse alma*” deyişi, kıssa metodunu özetler niteliktedir.

Kıssaları, dinin vermek istediği mesajın iletilmesinin, güçlü bir dolaylı anlatım şekli olarak görebiliriz. Bu kıssalarda insanın kendi tecrübesinin farklı bir yorumu bulunduğu kadar, onun bağlılık duygusunu geliştiren ve pekiştiren belli bir hayat tarzını yansıtan unsurlar da vardır.³¹³

Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssalar, büyük ölçüde insanın var oluşuna ilişkindir. Bu yönüyle kıssalar fiilen vuku bulmuş olaylardır. Kıssalar ve bunların ortaya koyduğu imajlarda bize gerçeğe tekabül eden önemli mesajlar verilmesi söz konusudur.³¹⁴

Kur'an-ı Kerim'de Allahu Teâlâ, birçok geçmiş kavmin kıssalarını insanlara bildirmiştir. Kur'an kıssalarındaki çeşitli vaziyetler insanları uyarmakta ve ibret almalarını sağlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'deki şu ifadeler kıssa metoduna işaret etmektedir:

“(Ey Muhammed!) Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerden idin³¹⁵. ”

Din, tarihî olayları anlatırken aynı zamanda bu olayların arkasında yatan şeyin mahiyetine nüfuz etmeyi sağlamak için, çeşitli imajlarla yüklü *kıssa ve mesellerden*

³¹³ Turan Koç, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 122-123.

³¹⁴ Turan Koç, *Din Dili...*, s. 122-123.

³¹⁵ Yusuf Sûresi, 12: 3.

yararlanmıştı. Denebilir ki bunun en büyük nedeni, dolaylı anlatım şekilleri arasında hikâyenin çok önemli bir yere sahip olmasıdır.³¹⁶

Toplumumuzda misaller vererek anlatım da yaygındır. Soyut bir konu veya kavramın somutlaştırılarak daha iyi anlaşılmasında hikâyeleştirme ve misal verme yöntemini kullanmak etkili bir yoldur. Nitekim Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de insanlara birçok misaller ve kıssalar bildirmesi bundandır. Kur'an-ı Kerimde *“bu misalleri düşünsünler diye insanlara veriyoruz”*³¹⁷ buyrulmuştur. Bunun gibi Kur'an-ı Kerim'de insanlara *“düşünüp öğüt alma”*ları için birçok misalin verildiği hatırlatılmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde de Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı kıssalara göndermeler vardır.³¹⁸ Bu hikâyeler de, bir nevi kıssa hükmündedir. Hikâyelerde geçen olaylarda ibret alınacak, ders çıkarılacak birçok durum vardır.

4.2.4. Tartışma Metodu

Tartışma metodu konuların daha ziyade öğrencilerin kendi aralarında veya öğretmen ile öğrencilerin arasında tartışılması suretiyle karara varılan ve sonuca bağlanan bir öğretim metodudur. İslâm eğitim-öğretim tarihindeki bu metodun bir diğer adı da *“cedel”*dir.³¹⁹ Bu metodun eğitimde kullanılmasındaki amaçlardan biri öğrencilerin belli şartlar ve ölçüler dâhilinde birbirleriyle iletişime geçerek düşüncelerini ifade etmesi, başkalarının görüşlerini değerlendirerek yeni düşünce ve sonuçlara ulaşabilmesini sağlamaktır.

Tartışmaların mutlaka uzman bir kişinin denetiminde olması önemlidir. Belli şart ve sınırların dışına çıkılmaması ancak bu sayede sağlanabilir ve istenilen amaçlara sağlıklı bir şekilde ulaşılabilir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yaşanan çeşitli durumlar ve sorunlar sınıfta aktararak, öğrenci görüşleri de alınarak bir tartışma ortamı oluşturmak mümkündür. Karşılıklı görüş alışverişleriyle çözüm bulunması istenen konular enine boyuna incelenip, tartışılarak çözüme ulaşılabilir.

³¹⁶ Turan Koç, *Din Dili...*, s. 123.

³¹⁷ Haşr Sûresi, 21:59.

³¹⁸ Bkz. III. Bölüm, s. 30-34.

³¹⁹ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve...*, s. 216.

4.2.5. Rol Oynama (Dramatizasyon) Metodu

Rol oynama metodu, düşünce, durum, problem, olay vb.nin bir grubun önünde ve gruptan seçilen belirli üyelerle oyunlaştırılarak (dramatize edilerek) canlandırılması esasına dayanan bir öğretme yoludur.³²⁰

Rol oynama metodu çocuğun, çevresinde gözlemlediği gerçek hayattaki olay ve durumları ya da kitap, sinema, televizyon kanalıyla öğrendiği geçmiş ve güncel olayları canlandırmasına imkân sağlayan bir oyun türüdür.³²¹ Ayrıca rol oynama metodu çocuğun kendi duygu ve düşüncelerini bir başka bir kimlik altında anlatmasını sağlamaktadır. Rol oynama bu yönleriyle, kişinin hem kendini yansıtmayı hem de kimliğine büründüğü kahramanlarla kendisini kıyaslayarak empati yapmasını sağlamaktadır.

Rol oynama yöntemi değerler eğitiminde etkin bir metoddur. Örneğin, kıskançlığın, yalanın, savurganlığın, kötülüğün açıklanmasında, anne baba ve büyüklere saygı, küçüklere sevgi, yoksullara yardımın güzelliğinin gösterilmesinde rol oynama metodu, öğretimin kuruluktan uzaklaştırılarak³²² daha aktif bir öğrenme ortamının oluşmasını sağlayabilir.

Rol oynama metodu, öğrencilerin birçoğu için cazip gelen metodlardan biridir. Özellikle içe kapanık veya çeşitli ruhsal sıkıntıları olan öğrencilerin sosyalleşmesinde, ruhî durumlarının düzelmesinde etkili olabilir. Ancak yine de katılmak istemeyenler etkinlik için zorlanmamalıdır. Rol oynamada sadece oyuna katılanlar değil ayrıca izleyici pozisyonunda olanlar da çeşitli kazanımlar elde edebilirler. Aynı zamanda bir grup çalışması ve işbirliği de olduğundan öğrencilerin kendi arasındaki iletişimde gelişmesine katkı sağlar.

³²⁰ Mehmet Zeki Aydın; Şebnem Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 110.

³²¹ Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 42.

³²² Mehmet Zeki Aydın; Şebnem Akyol Gürler, *Okulda Değerler...*, s. 111.

Önceki bölümlerde örneklendirdiğimiz üzere Dede Korkut Hikâyeleri'nde rol oynama metodu ile kazandırılabilir birçok değer unsuru bulunmaktadır. Hikâyeler bugüne kadar birçok kişi tarafından tiyatroya uyarlanmıştır.³²³ Öğretimde doğrudan bu metinlerden yararlanılabileceği gibi çeşitli sadeleştirilmiş metinlerden uyarlamalar da yapılabilir. Zaten nazım ve nesrin karışık bir yapıda bulunduğu Dede Korkut Hikâyeleri genel olarak, canlandırmalara uygun bir yapıdadır.

4.2.6. Örnek Olay İncelemesi Metodu

Örnek olay incelemesi metodu, bir olayın ya da sorunun yazılı veya sözlü anlatılmasından sonra ya da konuya uygun bir film gösterildikten sonra, konu hakkında öğrencilerin tartışarak çözüm önerilerini ortaya koymaları temeline dayanan bir öğretim metodudur.³²⁴

Örnek olay incelemesi, örnek problem çözme ve örnek olay adlarıyla da bilinir. Bu metod, sosyal ilişkilerle ilgili bir durumu, bir sorunu, bir olayı inceleme, olayın nedenlerini ortaya çıkararak çözüm yollarını önerme esasına dayanır. Olayın kişiselleştirmeden genel bir hava içinde, sorun merkeze alınarak tartışılması gerekir. Metodun amacı öğrencinin karar verme, seçme ve sonuca ulaşma ile ilgili yaşantı geçirmesini sağlamaktır.³²⁵ Örnek olay incelemesinde olay, öğretmen tarafından verilebileceği gibi, öğrenciler tarafından da verilebilir. Çoklu katılımın ve etkileşimin yüksek olması yönüyle tercih edilen metodlardan biridir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde kahramanların karşılaştığı çeşitli sorunlar ve durumlarla ilgili öğrencilerince örnek olay incelemesi yapılması mümkündür. Hikâyeler belli bir kısma kadar anlatılarak öğrencilerden olayın devamı noktasında çeşitli görüş ve öneriler alınarak çözüm yolları üretmeleri istenebilir.

³²³ Bunlardan bazıları; Suat Taşer'in *Aşk ve Barış* adlı Kazılık Koca oğlu Yeğenek hikâyesinden uyarladığı 1961 tarihli üç perdelik oyunu ve *Deli Dumrul, Ölüm ve Aşk* adlı 1962 tarihli oyunu; Füzûzan Toprak'ın 1973 tarihli *Boğaç Han* adlı üç perdelik oyunu; Turan Oflazoğlu'nun 1977 tarihli *Korkut Ata* adlı iki perdelik oyunudur.

³²⁴ Mehmet Zeki Aydın; Şebnem Akyol Gürler, *Okulda Değerler...*, s. 126.

³²⁵ Mürüvvet Bilen, *Plandan Uygulamaya Öğretim*, Ankara, 1990, s. 92.

4.2.7. Örnek Edinme/Taklit ve Telkin Metodu

Arapça kökenli bir kelime olan taklit, temel olarak belli bir örneğe benzemeye veya benzetmeye çalışma, örnek alınan birinin davranışlarını tekrar etmeye çalışma³²⁶yı ifade etmektedir. Telkin de, bir duyguyu veya düşüncüyü başka bir kişiye aşılama gayretidir. Psikolojik açıdan ise, bilinç dışı bir süreç aracılığıyla kişinin ruhsal ve fizyolojik alanı ilgili istedik bir düşüncenin gerçekleştirilmesi³²⁷ni ifade eder. Özellikle sosyal psikoloji açısından telkinin taklitle yakından bir ilgisi olduğunu söyleyebiliriz.

Taklitte inançların, hareketlerin, duyguların ve hatta istekleri ile ihtiyaçların, bir kişiden diğer kişiye sirayet etmesi söz konusudur.³²⁸ Taklit etme veya örnek ve model almanın meydana gelmesi için öncelikle örnek olacak kişi veya kişiler olması gereklidir. Örnek, öğretimde ne kadar önemli ise eğitimde de o kadar önemli konumdadır. Örneklem durumu iki yönde gelişir:

1.Örnek olma

2.Örnek alma³²⁹

Telkinde, taklitte olduğu gibi bir alıcı bir verici durumu söz konusudur. Ancak farklı olarak taklitte, taklit edilen çoğunlukla taklit edildiğinin farkında bile olmazken, telkin yapan şuurlu olarak, planlı ve programlı bir şekilde davranır. Telkin alan kişi açısından da meseleye bakacak olursak taklit eden kişiden biraz daha farklı bir durumu olduğunu görebiliriz. Taklit edenlerde çoğunlukla şüursuz davranışlar söz konusu iken, telkin alan çoğunlukla şüurludur.³³⁰ Ancak unutulmamalıdır ki, bazı durumlarda tam tersine bilinçli bir taklit etme veya bilinçsiz bir telkin alma durumu söz konusu olabilir. Telkinin bir farkı özelliği de insanın zaman zaman kendi kendine telkin yapabilmesidir.

Özellikle çocukluk döneminde dini gelişimin en belirgin kazanılma yolu taklittir. Taklit, çocuğun gelişiminde en önemli unsurlardan birisidir. Muhakkak ki taklit etmek için çocuğun bir örneğe, bir modele ihtiyacı olacaktır. Bu örnek veya model çocuğun duygusal yapısına işleyerek onu belirli bir yöne (olumlu veya olumsuz) doğru çevirir.³³¹

³²⁶ TDK Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 1891.

³²⁷ TDK Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 1944.

³²⁸ Osman Pazarlı, *Din Eğitimi ve...* s. 21.

³²⁹ Yaşar Fersahoğlu, *İslam Eğitime Giriş*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2011, s. 126.

³³⁰ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve...*, s. 195.

³³¹ Mustafa Köylü (ed.), *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, Nobel Yayıncılık, 2011, s. 32.

Örnek edinme üç önemli aşamaya dayanmaktadır. Birinci devrede bilginin yavaş yavaş ve sistemli olarak öğrenilmesi, ikinci devrede onu zihne yerleştirme ve daha sonra da taklit ve sayısız tekrarlar yoluyla bunları alışkanlığa dönüştürme işlemleri ve öğrenme süreçleri yer alır.³³² Yani taklit etme, örnek veya model alma ile başlayan süreç, özümseme ve bilişsel yapılandırma ile son bulur ve davranış kazanımı meydana gelir.

İslâm dini, insana yalnızca ideal ölçüler vermekle kalmamış aynı zamanda bu ideal ölçüleri yaşantı haline getirmiş ideal bir model sunmuştur. Hz. Peygamber, hoşgörü, sevgi ve kardeşlik gibi konularda güzel öğütler vermekle kalmamış aynı zamanda bunları yaşantısında tatbik etmiştir.³³³ Allah Teâlâ Kur'an-ı kerim'im de birçok yerde onun insanlığa bir örnek bir model olduğunu vurgulamıştır. Bir ayet-i kerîme'de şöyle buyrulmaktadır: “*Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için, Allah'a ve ahret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır*”³³⁴.” Bu şekilde küçük yaşlardan itibaren çocuklara Hz. Peygamber'in en etkili bir şekilde tanıtılması, sayısız güzel örnekle dolu yaşamından çeşitli hadiselerin onların anlayacağı bir dille aktarılması isabetli olacaktır.

Çocuk, kendini gerçekleştirme yönündeki ilk adımlarını atarken sevdiği ve beğendiği kişileri kendine, öncelikli olarak model alır; onlar gibi olmaya, onlar gibi davranmaya çalışır.³³⁵ Çocukların örnek veya modellerinde birincil öncelikleri somut çevreleridir. Özellikle anne ve baba taklit edilir. İlerleyen yaşla birlikte çerçeve genişler. Ağabey, abla, amca, dayı, hala vb. akrabalar ile yakın çevredeki öğretmen vb. kişiler ve hatta çizgi film kahramanları bile çocuklar tarafından sıkça taklit edilir.³³⁶ Bu sebeple dinî yaşantının olduğu bir ailede yaşayan çocuklarda din duygusu daha erken uyandığı görülmektedir.³³⁷

Yaşayan insanlar örnek alınabileceği gibi tarihî olaylar ve insanlar da örnek olabilirler.³³⁸ Somut alanın içinde var olan insanlar anlamında en yakında bulunan aile, sonra da yakınlar ve çevredeki insanlar ile somut alanının dışında; televizyon, sinema, kitap vb. kanallarla yeni örnek ve modeller edinilir. Okumanın öğrenilmesi ile birlikte

³³² Mustafa Cemiloğlu, *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*, Alfa Aktüel Yayınları, Ankara, 2009, s. 33.

³³³ Recep Kılıç, *Peygamberliğin Gerekliliği ve Peygamberimizin Örnekliliği*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 348-349.

³³⁴ Ahzab, 33:21.

³³⁵ Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 84-85.

³³⁶ İbrahim Dönmezer, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2004, s.134-135.

³³⁷ Mustafa Köylü (ed.) *Gelişimsel Basamaklara...*, s. 55.

³³⁸ Yaşar Fersahoğlu, *İslam Eğitime Giriş...*, s. 126.

çocukların dünyasına kitabî karakterler de girer. Bizim inceleme konumuz olan Dede Korkut Hikâyelerinden işte tam da bu aşama da etkili olarak faydalanmak mümkündür. Dede Korkut Hikâyeleri'nin bugüne kadar her yaşa uygun çeviri ve düzenlemeleri yapılmıştır. İlk iki bölümde açıkladığımız üzere, çocuklar hikâyelerde yer alan kahramanlarda ve olaylarda örnek alınabilecek pek çok unsur bulabilir. Dede Korkut Hikâyelerindeki fantastik anlatımlar çocukların oldukça ilgisini çekecek düzeydedir.

Taklit veya model alma ile ilgili Amerikalı bilim insanı Albert Bandura'nın önemli çalışmaları olmuştur. Bandura, “Sosyal Öğrenme³³⁹” adıyla geliştirdiği kuram³⁴⁰da öğrenmede modelin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bandura'nın kuramına göre sadece doğrudan gözlenen örnekler değil farklı yollarla takip edilebilen ve kavranabilen örnekler de insanın öğrenmesinde önemli yer tutar. Bandura'nın ortaya attığı kavramlardan özellikle konumuzu yakından ilgilendiren “dolaylı pekiştirme”, “dolaylı ceza”, “dolaylı güdülenme” gibi kavramları öne sürerek modelin yaşantılarından, model alanların dolaylı veya doğrudan etkilendiğini öne sürmüştür³⁴¹.

4.2.8. Animasyon ve Çizgi Roman Metodu

“Günümüzde güncel olarak çocukların ve gençlerin en çok ilgisini çeken şeylerden bazıları da çizgi roman ve animasyon filmlerdir. Çizgi roman ve animasyonda geleneksel masal motiflerimizin yeterince yer almayışı kültürel birikimin yoğun olduğu bu değerlerden istifade edilmemesine sebep olmaktadır. Çizgi romancılarımızın batılı ustaları taklit ederken konularını da aynen değiştirmeden almaları sebebiyle masallarımız yeni yetişen nesillere aktarılmadan hafızalarda unutulmaya terk edilirken çocuklarımız uydurma adaptasyon hayallerle yetişmektedirler.”³⁴²

“Dede Korkut Hikâyelerinin de çizgi filmi ya da çizgi sineması yapılarak kulağa ve göze hitap eden efektleriyle çocukların dünyasında yer alması bu yolla sağlanabilir. Son teknoloji kullanılarak hazırlanacak bir Dede Korkut çizgi filmi ya da çizgi sineması bütün Türk dünyası çocuklarına hitap edecek güzel bir çalışma olacaktır. Ayrıca hikâyelerdeki

³³⁹ Albert Bandura, 1977 yılında yayınladığı “*Social Learning*” isimli eserinde ilk kez “sosyal öğrenme kuramı”nı ortaya koymuştur.

³⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz. (Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme...*, s. 215-237: İbrahim Dömezer, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2004, s. 92-98.)

³⁴¹ Bkz. Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme...*, s. 220-222.

³⁴² Erol Yıldır, “Çizgi Romanın Hikâyesi”, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, Gökyüzü Yayınları, İstanbul 1987, s. 612.

Dede Korkut tipi, bir masal anlatıcısı olarak çocuklara yansıtılabilir. Bazı hikâyeler özellikle okul öncesi ve ilköğretim çağı çocukları için masal diline uyarlanabilir.”³⁴³

³⁴³ Hüseyin Özcan, “Halk Edebiyatı...”, s. 589.

SONUÇ

- Dede Korkut Hikâyeleri, işlendikçe daha da zenginleşecek maddî ve manevî birçok zenginlikle doludur. Bu metinlerin günümüz insanına doğru ve etkin şekilde tanıtılması, gelecek kuşaklara da aktarılması önemlidir.
- Metinler edebi türler açısından girift bir yapıdadır. Ancak, çeşitli tür özelliklerini barındıran metinlerde, halk hikâyesi, destan, masal unsurlarını içermektedir.
- Hikâyeler, oluşum bakımından uzunca bir dönemi ve geniş bir coğrafyayı kapsaması sebebiyle diğer halk edebiyatı ürünlerimiz arasında ayrı bir yerde durmaktadır.
- Hikâyelere adını veren Dede Korkut, bir şahsın özel isminden çok, bir toplumun manevî dinamiklerini dile getiren bir “tip”in adıdır.
- Hikâyeler bünyesinde, hem kültürel hem de dinî ve ahlâkî anlamda günümüz insanına güzel örneklikler teşkil edebilecek zengin değerler barındırmaktadır.
- İnanç boyutunda, Dede Korkut Hikâyeleri üzerine yapılan bundan önceki birçok çalışma, ağırlıklı olarak eski Türk inançlarıyla ilgilidir. Oysa hikâyeler İslâmî değerler bakımından daha zengindir.
- Hikâyelerde toplumun İslâm’a geçiş süreci ve İslâm’ı sahiplenışı boylamsal olarak takip edilebilmektedir. Kitlese din değiştirme gibi toplum hafızasında önemli yer kaplayan bir hadiseyi, o dönem gözünden anlatan bu müstesna metinlerin toplumumuz ve ilgili branşlardaki araştırmacılar için değeri oldukça yüksektir.
- Birtakım kaynaklarda dile getirilen, Türklerin İslâm’ı zorla kabul ettikleri iddiası, dinî geçiş dönemini yansıtan bu hikâyeler özelinden bakıldığında mantıklı görünmemektedir. Tam tersine İslâm’ı isteyerek seçtiklerine dair birçok delil bulunan, bu dini sahiplenerek yaymak için cihad eden bir halk görülmektedir.
- Özellikle günümüzde, eski yapısından gitgide uzaklaşarak zemin kayması yaşayan evlilik ve aile kurumları bakımından hikâyelerde bugüne hitap eden pek çok olumlu özellik bulunmaktadır
- Hikâyelerdeki kahramanlar, popüler kültürünün ürettiği karakterlere göre her bakımdan birkaç gömlek yukarıdadır. Hikâyelerde topluma önderlik ve örneklik

teşkil eden kişilerin ahlâkî meziyetleri sürekli vurgulanmakta, olumsuz hal ve hareketler tüm toplumca kınanmaktadır.

- Hikâyeler, eğitimde kullanılmaya uygun yapıdadır. Son bölümde belirttiğimiz üzere çeşitli metodlara uyarlanarak değerlendirilmeleri mümkündür. Kur'an-ı Kerim'de Allahu Teâlâ'nın da insanları birçok kıssa ve misalle terbiye ettiği düşüldüğünde, bu tarz beşerî üretim metinlerden de bu anlamda faydalanılması mâkul ve isabetli bir yol olarak gözükmektedir.

ÖNERİLER

- Kültürel, dinî ve ahlâkî yozlaşmanın hat safhaya ulaştığı günümüz dünyasında eğitimin sadece teorik bilgiler üzerinden yapılması etkinliği azaltmaktadır. Uygulamalı çalışmalar arttırılmalı ve gerekirse dönemin koşullarına göre güncellenmelidir. Bu anlamda Dede Korkut Hikâyeleri gibi kaynaklardan yararlanılmalıdır.
- Dede Korkut metinlerinde, çeşitli tür özellikleri olmakla birlikte “Dede Korkut Hikâyeleri” veya “Dede Korkut Kitabı” ifadelerinin kullanılması daha doğru görülmektedir.
- Hikâyeler üzerinde linguistik araştırmalar çokça yapılmıştır/yapılmaktadır. Ancak toplumsal konularla ilgili araştırmalar nispeten daha azdır. Bu tür çalışmaların arttırılması gerekmektedir. Özellikle, o dönem toplumunun İslâm'la ilişkisi üzerine yeni ve daha kapsamlı çalışmalar yapılması gerekmektedir.
- Hikâyeler; romandan sinemaya, animasyondan çizgi romana kadar birçok türe uyarlanmaya uygun yapıdadır. Batı'dan kendi kültürel, dinî ve ahlâkî yapımıza ters düşen karakterleri ithal ederek, çocuklarımıza ve gençlerimize sunmak yerine kendi elimizin altında bulunan Dede Korkut Hikâyeleri gibi bir kültür hazinesini bu anlamda değerlendirmek isabetli olacaktır.
- Eğitimde edebi eserlerin kullanımına ilişkin dünya çapında çalışmalar yapılmaktadır. Ülkemizde şu ana kadar yeterli düzeyde olmayan bu çalışmaların arttırılması olumlu sonuçlar verecektir.

- Dede Korkut Hikâyeleri bir deniz, bizim çalışmamız da bu deniz de bir katre mahiyetindedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalar da, hikâyelerin sosyolojik, psikolojik, tarihî, dinî ve ahlâkî boyutlarda daha detaylı incelemelerinin yapılması ve bu kültür hazinesinin gelecek kuşaklara da en güzel bir biçimde aktarılarak yaşatılması temennimizdir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abdullah, Kemal, *Gizli Dede Korkut*, (Çev. Ali Duymaz), Ötüken Neşriyat, 1997.
- Aça, Mehmet (ed.), *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2009.
- Akın, Abdullah, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.
- Aydemir, Abdullah, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV Yayınları, Ankara, 1992.
- Aydın, Mehmet Zeki; Akyol Gürlü, Şebnem, *Okulda Değerler Eğitimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012.
- Ayhan, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul, 1997.
- Bahçekapılı, Mehmet, *Avrupa'da Din Eğitimi*, ÖNDER Yayınları, İstanbul, 2012.
- Baldini, Massimo, *İletişim Tarihi*, (Çev. Gül Batuş), Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, 2000.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *Sosyoloji*, Sebat Yayınevi, İstanbul, 1939.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001.
- Bayat, Fuzuli, *Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*, KARAM, Ankara, 2003.
- Baykara, Tuncer, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Bertrand, Alexis, *Ahlak Felsefesi*, (Çev. Salih Zeki), Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara, 2001.
- Bilen, Mürüvvet, *Plandan Uygulamaya Öğretim*, Ankara, 1990.
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1998.
- Bilkan, Ali Fuat, *Masal Estetiği*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

- Binyazar, Adnan, *Dede Korkut*, Cem Yayınevi, İstanbul 1973.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefeye Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- Boratav, Pertev Naili, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Tarih Vakfı Yayınları, 4.baskı, İstanbul, 2012..
- Boratav, Pertev Naili, *Halk Edebiyatı Dersleri*, Tarih Vakfı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2011.
- Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Carrel, Alexis, *Dua*, Yağmur Yayıncılık, 4. baskı, İstanbul 2001.
- Cebeci, Suat, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005.
- Cemiloğlu, Mustafa, *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*, Alfa Aktüel Yayınları, Ankara, 2009.
- Cemşidov Şamil, *Kitab-ı Dede Korkut*, (Çev. Üçler Bulduk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- Çandarlıoğlu, Gülçin, *Türk Destan Kahramanları*, And Yayınları, İstanbul, 1977.
- Çobanoğlu, Özkül, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- Demirel, Hamide, *Türk Destanlarında Güzellik-Destan-Masan ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Dodurgalı, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, Marmara Üniversitesi İFAV, İstanbul, 1999.
- Dodurgalı, Abdurrahman, *Eğitim Sosyolojisi*, Marmara Üniversitesi İFAV, İstanbul, 1995.
- Dönmezer, İbrahim, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2004.
- Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1997.
- Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
- Eliade, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, (Çev. Sema Rifat) , Simavi Yayınları, İstanbul, 1993.

- Er, Hamit, *Osmanlı Devleti'nde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı – I: Giriş – Metin – Faksimile*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.
- Ergun, Metin, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Fersahoğlu, Yaşar, *İslam Eğitime Giriş*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2011.
- Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Gömeç, Saadettin, *Türk Destanlarına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.
- Güngör, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Güngör, Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Güngör, Şeyma, *Türk Halk Edebiyatına Dair*, Çantay Yayınları, İstanbul, 2006.
- Gürel, A. Rahşan; Gürel, Perihan, *Hikâyelerle Mizaç ve Karakter Eğitimi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2013.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1980.
- Hökelekli, Hayati, *İslâm Psikolojisi Yazıları*, Dem Yayınları, İstanbul, 2009
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara 1993.
- Jackson, Robert, *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım*, (Çev. Üzeyir Ok, M. Ali Özkan), Dem Yayınları, İstanbul, 2005.
- Jung, Carl Gustav, *Dört Arketip*, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- Jung, Carl Gustav, *Analitik Psikoloji*, (Çev. Ender Gürol), Payel Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kaçalin, Mustafa S., *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.
- Kahveci, Nuri, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2007, .
- Kalkandelen, A. Hayrettin, *Büyük Türk Destanları*, Türk Kültür ve Eğitim Norm Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

- Kayıklık, Hasan, *Din Psikolojisi-Bireysel Dindarlık Üzerine*, Karahan Kitabevi, Adana, 2011.
- Kaya, Muharrem, *Türk Romanında Destan Etkisi*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- Kemertaş, İsmet, *Uygulamalı Genel Öğretim Metodu*, Birsan Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Kılavuz, M. Akif, *Kuşaklararası Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2011.
- Kılıç, Recep, *Peygamberliğin Gerekliliği ve Peygamberimizin Örnekliği*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- Koç, Turan, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Köksal, Hasan, *Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı*, Toker Yayınları, İstanbul, 2002.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 3. baskı, İstanbul, 1981.
- Köylü, Mustafa (ed.), *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, Nobel Yayıncılık, 2011.
- Köylü, Mustafa, *Küresel Ahlak Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa, 1988.
- Kutub, Muhammed, *İslâm Terbiye Ahlak Sistemi*, (Çev. Ali Özek), Hisar Yayınları, İstanbul, 1977.
- Meriç, Cemil, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Miyasoğlu, Mustafa, *Dede Korkut Kitabı*, Akçağ Yayınları, 4. baskı Ankara, 2009.
- Onay, Ahmet, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.
- Oruç, Cemil, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2011.
- Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yayınları, Ankara, 2007.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001.
- Öztürk, Ali, *Çağların İçinden Türk Destanları*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2009.
- Özyılmaz, Ömer, *Çocukluk ve Gençlik Çağında İslamî Eğitim ve Psikolojik Temelleri*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003.

- Pazarlı, Osman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metodlar*, İrfan Yayınları, İstanbul, 1967.
- Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Furkan Yayınları, Samsun, 1993.
- Roux, Jean Paul, *Türklerin Tarihi-Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Senemoğlu, Nuray, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim-Kuramdan Uygulamaya*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011.
- Seyidoğlu, Bilge, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar - Metinler ve Tahliller*, Dergâh Yayınları, 5. baskı. İstanbul, 2011.
- Solmaz, Bünyamin, *Din- Eğitim- Kalkınma*, Aybil Yayınları, Konya, 2012.
- Şanver, Mehmet, *Kur'ân'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.
- Şiblî, Mevlânâ, *Muhammedî Ahlak*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- Tezcan, Semih; Boeschoten, Hendrik, *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006..
- Tezcan, Semih, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı KrediYayınları, İstanbul, 2001.
- Tok, Mehmet, *Çocuk Edebiyatı ve Mevlânâ'nın Mesnevîsi*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2012.
- Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2011.
- Türkmen, Fikret, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1974.
- Yalçın, Alemdar; Aytaç, Gürsel, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- Yalsızuçanlar, Sadık, *Dede Korkut Kitabı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2003.
- Yazıcı, Seyfettin, *Temel Dinî Bilgiler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 26. Baskı, Ankara, 2002.

Makaleler

- Ashraf, Syed Ali “Edebiyat Eğitimi ve Dinî Değerler: İslamî Yaklaşım”, (Çev. Adem Çalışkan), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, Sayı: 1, 2002, s.143-156.
- Başgöz, İlhan, “Dede Korkut Destanında Epitetler”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 37, Bahar 1998, s. 23-35.
- Bilgin, Beyza, “Ahlak Terbiyesinde Dinî Hikâyeler”, *Din Eğitimi Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 1994, Sayı:1, s. 45-55.
- Çoban, Selda Başer, “Dede Korkut Kitabı ve Büyülü Gerçekçilik” *Millî Folklor Dergisi*, Sayı: 91, 2011, s. 195-203.
- Duymaz, Ali “Sihir Şiirlerinin Bir Türü Olarak Alkışlar”, *Millî Folklor Dergisi*, Cilt:6, Sayı:45, 2000, s. 10-18.
- Düzbakar, Ömer “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”, *OTAM*, Sayı: 23, 2008, s. 90-99.
- Ergun, Metin, “Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 47, Güz 2000, s. 12-18.
- Günay, Umay, “Dede Korkut Kitabı’ndaki Karakterlerin Tahlili.” *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 37, Bahar 1998, s. 43-51.
- Güzel, Abdurrahman , “Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua”, *Turkish Studies*, Volume 3/2, Spring 2008, s. 1244-1256.
- Harmancı, Meriç, “Dede Korkut Hikâyelerindeki Alkış ve Kargışlara İşlevsel Bir Yaklaşım”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 23, 2012, s. 1-17.
- Hökelekli, Hayati, “Dinî Telkin ve Tebliğde Psikolojik Esaslar”, *Diyanet Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, Ankara, 1983, s. 22-32.
- Kalenderoğlu, İhsan, “Türkmenistan’da Dede Korkut Hakkında Yapılan Çalışmalar”, *Turkish Studies*, Volume 6/1, Winter 2011, s. 666-674.
- Kaya, Doğan, “Beyrek’in Vasiyeti ve Türk Kültür Hayatında Vasiyet Fikri”, *Erciyes*, S: 202, Ekim 1994, s. 15-18.

- Köksel, Behiye, “Dede Korkut Kitabı’nda Dinî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi”, *TSA*, Sayı:1, Nisan 2012, s. 73-88.
- Kutlu, Mustafa, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, Gökyüzü Yayınları, İstanbul 1987, s. 30-42.
- McGowan, Tom; Guzzetti, Barbara, “Edebiyat Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi”, (Çev: Ahmet Doğanay), *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:11, Sayı:11, Adana, 2003, s. 35-44.
- Miyasoğlu, Musafa, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, Gökyüzü Yayınları, İstanbul 1987, s. 379-393.
- Nağiye, Celil, “Kitab-ı Dede Korkut’ta Psikoloji” (Çev. Gönül Beşirova), *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2005, s. 141-145.
- Özcan, Hüseyin, “Halk Edebiyatı Metinlerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örneklem Olarak Dede Korkut Hikâyeleri”, *Turkish Studies*, Volume 3/2, Spring 2008, s. 582-603.
- Özcan, Nevzat, “Dede Korkut’ta Dinî-Tasavvufî Unsurlar”, *Millî Folklor Dergisi*, Cilt:3, Sayı:21, Bahar 1994, s. 67-73.
- Şişman, Bekir, "Kazakistan'da Korkut Ata ile İlgili Söylenceler", *Millî Folklor Dergisi*, Ankara, 1998, s. 747-759.
- Tok, Mehmet, “Mesnevi’deki Masalların Farklılığı ve Eğitimsel İşlevleri”, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, Sayı: 4, 2012, s. 42-57.
- Uç, Himmet, “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi”, *Millî Folklor Dergisi*, Ankara, 2003, s. 1109-1118.
- Yıldır, Erol, “Çizgi Romanın Hikâyesi”, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, İstanbul, 1987, s. 77-86.
- Yılmaz, Engin, Dedem Korkut Kitabında Tasvir Dünyası, *TDAY Belleten*, Sayı: 1, 2003, s. 1-17.
- Yılmaz, Kemale, “Dede Korkut Destanında Dua”, *Philology and Pedagogy*, Cilt:1, Sayı: 29, 2010, s. 45-53.
- Zengin, Mevlana İdris, “Mustafa Ruhi Şirin’le Çocuklar İçin Edebiyat Üzerine” *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, Gökyüzü Yayınları, 1987, s. 98-113.

Yayınlanmış Bilimsel Bildiriler

- Aslan, Z. Şeyma, “Değerler Eğitiminde Bir Yöntem Önerisi: Edebiyat Metinlerinden Yararlanma”, *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı*, İstanbul 28-29 Mayıs 2010, Grand Cevahir Otel, 47-55, İstanbul 2012.
- Cunbur, Müjgan, “Dede Korkut Oğuz-nameleri”nde İslâmî Unsurlar”, *Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*, Ankara 19-21 Ekim 1999, Atatürk Kültür Merkezi, 77-96, Ankara 2000.
- Eliaçık, Muhittin, “Din Hizmetlerinde Şiir ve Manzum Metinlerin Yeri”, *1. Din Hizmetleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 3-4 Kasım 2007, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 233-240, Ankara 2008.
- Günay, Umay, “Dede Korkut Kitabı ve Toplumsal Değerlerin Tahlili”, *Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*, Ankara 19-21 Ekim 1999, Atatürk Kültür Merkezi, 191-202, Ankara 2000.
- Şahin, Veysel, Dede Korkut Hikâyelerinde İyilik Kültürü, *1. Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Elazığ 20-21 Haziran 2009, Elazığ Millî Eğitim Müdürlüğü, 294-302, Elazığ 2009.

İnternet Kaynakları

- Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı. <http://cepsitesi.net/files/Tablet_E-Kitaplar/Muharrem_Ergin/Muharrem_Ergin_-_Dede_Korkut_Kitabi_-_CepSitesi.Net.pdf> (03.02.2013)

Yayınlanmamış Türkçe Tezler

- Palgın, Gökhan, Cemil Meriç’te Etik Değerler ve Eğitim, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Yıldırım, Muhammet, *Dede Korkut Destanlarının Kültürel Açısından İncelenmesi ve Eğitimde Kullanılabilirliği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Referans Kaynakları

- Albayrak, Nurettin, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, L&M Yayınları, İstanbul, 2004.
- Beydili, Celal, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Kitap Yayınları, Ankara, 2005.
- Bilgen, Osman, *Pratik İlmihal*, Rehber Yayınları, İzmir, 2012.
- İlmihal, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, “Gıdalar”, Cilt: 2 (Toplum ve İslam), Ankara, 2006.
- Oğuzkan, Ferhan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.
- Osman Cilacı,”Dua”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul 1994.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddin, *Mesnevî*, (Çev. Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2009.
- Saraç, Tahsin, “Metod”, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, C:2, Ankara 1976.
- Yurdabak, Hüseyin, *Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*, Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 43.
- TDK Türkçe Sözlük, “taklit”, “telkin”, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara, 2009.
- Yazım Kılavuzu, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, 26. baskı, Ankara. 2009.